

M. TULLII
CICERONIS

OPERUM OMNIUM

VOL. VI.

ORATIONUM

VOL. III.

EX EDITIONE J. OLIVETI.

GLASGUAE,
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDERANT ROB. ET AND. FOULIS
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
MDCC XLIX.

103 a 8

M. TULLII

CICERO

ORATIONES

VOL. VI.

ORATIONUM

VOL. I.

EX EDITIONE J. OLIVETI.

GLASGOW,

IN AEDIBUS A. D. D. D.

EXCUCUTANT H. R. D. F. D. S.

ADAMANTIA TYPOTHECA

MDCCLXII.

X.
XI.
XII.
XIII.
XIV.

VOL. VI.

X. ACCUSATIONIS IN C. VERREM

LIBER V. DE SUPPLICIIS. 759

XI. PRO M. FONTEIO. 889

XII. PRO A. CAECINA. 916

XIII. PRO LEGE MANILIA;

AD POPULUM. 981

XIV. PRO A. CLUENTIO AVITO. 1026

I

N

Sic
va
fit
eti
ra
hi
of
m
du
vi
ti
po

ACCUSATIONIS
IN C. VERREM,
LIBER QUINTUS.

DE SUPPLICIIS.

ORATIO X.

NEMINI video dubium esse, Iudices, quin apertissime C. Verres in Sicilia, sacra, profanaque omnia, et privatim, et publice spoliavit, versatusque sit sine ulla, non modo religione, verum etiam dissimulatione in omni genere furandi, atque praedandi. sed quaedam mihi magnifica, et praeclara ejus defensio ostenditur: cui quemadmodum resistam, multo mihi ante est, Iudices, providendum. ita enim causa constituitur, provinciam Siciliam virtute ejus, et vigilantia singulari, dubiis, formidolosisque temporibus, a fugitivis, atque a belli pericu-

lis tutam esse servatam. quid agam, Judices? quod accusationis meae rationem conferam? quod me vertam? ad omnes enim meos impetus, quasi murus quidam, boni nomen imperatoris opponitur. novi locum: video, ubi se jactaturus sit Hortensius. belli pericula, tempora rei-publicae, imperatorum penuriam commemorabit: tum deprecabitur a vobis, tum etiam pro suo jure contendet, ne patiamini, talem imperatorem populo Romano Siculorum testimoniis eripi: neve obteri laudem imperatoriam criminibus avaritiae velitis. non possum dissimulare, Judices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quae fecit, impunè fecerit. venit enim mihi in mentem, in judicio M'. Aquilii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonii habuisse existimata sit: qui, ut erat in dicendo non solum sapiens, sed etiam fortis, causa prope perorata, ipse arripuit M'. Aquilium, constituitque in conspectu omnium, tunicamque ejus a pectore abscidit, ut cicatrices populus Romanus, iudicesque aspicerent, adverso corpore exceptas. si-

mullet de illo vulnere, quod ille in capi-
 te ab hostium duce acceperat, multa dix-
 it: eoque adduxit eos, qui erant judica-
 turi, vehementer ut vererentur, ne, quem
 virum fortuna ex hostium telis eripuisset,
 cum sibi ipse non pepercisset, hic non ad
 populi Romani laudem, sed ad iudicium
 crudelitatem videretur esse servatus. haec
 eadem nunc ab illis defensionis ratio, vi-
 aque tentatur: idem quaeritur. sit fur,
 sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium, vi-
 tiorumque princeps: at est bonus impe-
 rator, et felix, et ad dubia reipublicae
 tempora reservandus. Non agam sum-
 mo jure tecum: non dicam id, quod de-
 beam forsitan obtinere: cum iudicium
 certa lege sit constitutum, non quid in re
 militari fortiter feceris, sed, quemadmo-
 dum manus ab alienis pecuniis abstinue-
 ris, abs te doceri oportere: non, inquam,
 sic agam, sed ita quaeram, quemadmo-
 dum te velle intelligo, quae tua opera, et
 quanta fuerit in bello. quid dices? an bel-
 lo fugitivorum Siciliam virtute tua libe-
 ratam? magna laus, honesta oratio: sed
 tamen quo bello? nos enim post id bel-
 lum, quod M'. Aquilius confecit, sic acco-

pimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuisse. at in Italia fuit. fateor et magnum quidem, ac vehemens. num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? num tibi illius victoriae gloriam cum M. Crasso, aut Cn. Pompeio communicandam putas? non arbitrator hoc etiam deesse tuae impudentiae, ut quidquam ejusmodi dicere audeas. obstitisti videlicet, ne ex Italia transire in Siciliam fugitivorum copiae possent. ubi? quando? qua ex parte? cum aut navibus, aut ratibus conarentur accedere? nos enim nihil unquam prorsus audivimus: et illud audivimus, M. Crassi, fortissimi viri, virtute, consilioque factum, ne ratibus conjunctis, freto fugitivi ad Messanam transire possent: a quo illi conatu non tantopere prohibendi fuissent, si ulla in Sicilia praesidia ad illorum adventum opposita putarentur. at tum in Italia bellum tam prope a Sicilia, tamen in Sicilia non fuit. quid mirum? ne cum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo, pars ejus belli in Italiam ulla pervasit. Etenim propinquitas locorum ad utramque partem hoc loco profertur? utrum adi-

tum facilem hostibus, an contagionem imitandi ejus belli periculosam fuisse? auditus omnis hominibus sine ulla facultate navium non modo disjunctus, sed etiam clausus fuit: ut illis, quibus Siciliam propinquam fuisse dicis, facilius fuerit ad oceanum pervenire, quam ad Peloridem accedere. contagio autem ista servilis belli, cur abs te potius, quam ab iis omnibus, qui caeteras provincias obtinuerunt, praedicatur? an quod in Sicilia jam ante bella fugitivorum fuerunt? at ea ipsa causa est, cur ipsa provincia minimo in periculo sit, et fuerit. nam posteaquam illinc M'. Aquilius decessit, omnium instituta, atque edicta praetorum fuerunt ejusmodi, ut ne quis cum telo servus esset. vetus est quod dicam, et propter severitatem exempli nemini fortasse vestrum inauditum: L. Domitium praetorem in Sicilia, cum aper ingens ad eum allatus esset, admiratum requisisse, quis eum percussisset. cum audisset, pastorem cujusdam fuisse, eum ad se vocari jussisse: illum cupide ad praetorem, quasi ad laudem, atque ad praemium accurrisse: quaesisse Domitium, qui tantam bestiam per-

cussisset: illum respondisse, venabulo. statim deinde jussu praetoris in crucem esse sublatum. durum hoc fortasse videatur: neque ego ullam in partem disputo. tantum intelligo, maluisse Domitium crudelem in animadvertendo, quam in praetermittendo dissolutum videri. Ergo his institutis provinciae, jam tum, cum bello fugitivorum tota Italia arderet, homo non acerrimus, nec fortissimus C. Norbanus, in summo otio fuit. perfacile enim sese Sicilia tuebatur, ne quod in ipsa bellum posset existere. etenim cum nihil tam conjunctum sit, quam negotiatores nostri cum Siculis, usu, re, ratione, concordia: et cum ipsi Siculi res suas ita constitutas habeant, ut his pacem expediat esse: imperium autem populi Romani sic diligant, ut id imminui, aut commutari minime velint: cumque haec ab servorum bello pericula, et praetorum institutis, et dominorum disciplina provisae sint: nullum malum est domesticum, quod ex ipsa provincia nasci possit. quid igitur? nulline motus in Sicilia servorum, Verre praetore? nullaene consensiones factae esse dicuntur? nihil sane, quod ad

ACTIONIS II. LIB. V. 763

senatum, populumque Romanum pervenerit: nihil, quod iste Romam publice conscripserit: et tamen coeptum esse in Sicilia moveri aliquot locis servitium suspicor. id adeo non tam ex re, quam ex istius factis, decretisque cognosco. ac videte, quàm non inimico animo sim acturus. ego ipse haec, quae ille quaerit, quae adhuc nunquam audistis, commemorabo, et proferam. in Tricalino quem locum fugitivi jam ante tenuerunt, Leonidae cujusdam Siculi familia in suspicionem vocata est conjurationis. res delata ad istum. statim (ut par fuit) jussu ejus homines, qui nominati erant, comprehensi sunt, adductique Lilybaeum. domino denuntiatum est, ut adesset: causa dicta damnati sunt.

Quid deinde? quid censeatis? furtum fortasse, aut praedam expectatis aliquam. nolite usquequaque eadem quaerere. in metu belli, furandi qui locus potest esse? etiam si qua fuit in hac re occasio, praetermissa est. tum potuit a Leonida nummorum aliquid auferre, cum denuntiavit, ut adesset. fuit nundinatio aliqua, et isti non nova, ne causam diceret. etiam alter locus, ut absolveren-

tur. damnatis quidem servis, quae praedandi potest esse ratio? produci ad supplicium necesse est. testes enim sunt, qui in consilio fuerunt: testes, publicae tabulae: testis, splendidissima civitas Lilybaetana: testis, honestissimus, maximusque conventus civium Romanorum. fieri nihil potest: producendi sunt. itaque producuntur, et ad palum alligantur. etiam nunc mihi expectare videmini, Iudices, quid deinde factum sit: quod iste nihil unquam fecit sine aliquo quaestu, atque praeda. quid in ejusmodi re fieri potuit? quod commodum est? expectate facinus, quam vultis improbum: vincam tamen expectationem omnium. nomine sceleris, conjurationisque damnati, ad supplicium traditi, ad palum alligati, repente, multis millibus hominum inspectantibus, soluti sunt, et Leonidae illi domino redditi. quid hoc loco potes dicere, homo amentissime? nisi id, quod ego non quaero: quod denique in re tam nefaria, tametsi dubitari non potest, tamen, ne, si dubitetur quidem, quaeri oporteat: quid, aut quantum, aut quomodo acceperis. remitto tibi hoc totum, atque

ista te cura libero. neque enim metuo, ne hoc cuiquam persuadeatur, ut, ad quod facinus nemo, praeter te, ulla pecunia adduci potuerit, id tu gratis suscipere conatus sis. verum de ista furandi, praedandique ratione nihil dico : de hac imperatoria jam tua laude disputo. Quid ais, bone custos, defensorque provinciae? tu, quos servos arma capere, ac bellum facere in Sicilia voluisse cognoras, et de consilii sententia judicaras: hos ad supplicium jam more majorum traditos, et ad palum alligatos, ex media morte eripere, ac liberare ausus es? ut, quam damnatis servis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus Romanis reservares? perditae civitates, desperatis omnibus rebus, hos solent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum restituantur, vincti solvantur, exules reducantur, res judicatae rescindantur. quae cum accidunt, nemo est, quin intelligat ruere illam rempublicam. haec ubi eveniunt, nemo est, qui ullam spem salutis reliquam esse arbitretur. atque haec sicubi facta sunt, facta sunt, ut homines populares, aut nobiles supplicio, aut exilio levarentur; at

non ab his ipsis, qui iudicassent; at non statim; at non eorum facinorum damnati, quae ad vitam, et omnium fortunas pertinerent. hoc vero novum, et ejusmodi est, ut magis propter reum, quam propter rem ipsam credibile videatur; ut homines servos; ut ipse, qui iudicaret; ut statim e medio supplicio dimiserit; ut ejus facinoris damnatos servos, quod ad omnium liberorum caput, et sanguinem pertineret. ô praeclarum imperatorem, nec jam cum M'. Aquilio, fortissimo viro, sed vero cum Paulis, Scipionibus, Mariis conferendum! tantumne vidisse in metu, periculoque provinciae? cum servitiorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiae fugitivorum videret: ne quis se commovere auderet, quantum terroris injecit? comprehendi jussit. quis non pertimescat? causam dicere dominos. quid servis tam formidolosum? 'fecisse videri' pronuntiavit. exortam videtur flammam paucorum dolore, ac morte restinxisse. quid deinde sequitur? verbera, atque ignes, et illa extrema ad supplicium damnatorum, metum caeterorum, cruciatus, et crux. hisce omni-

bus suppliciiis sunt liberati. quis dubitet, quin servorum animos summa formidine oppresserit, cum viderent ea facilitate praetorem, ut ab eo, sceleris, conjurationisque damnatorum, vita, vel ipso carnifice internuntio, redimeretur? quid? hoc in Apolloniensi Aristodamo? quid? in Leonte Megarensi non idem fecisti? Quid? iste motus servorum, bellique subita suspicio, utrum tibi tandem diligentiam custodiendae provinciae, an novam rationem improbissimi quaestus attulit? Halicyensis Eumenidae, nobilis hominis, et honesti, magnae pecuniae villicus, cum impulsu tuo infirmulatus esset, H-S LX a domino accepisti: quod nuper ipse juratus docuit, quemadmodum gestum esset. ab equite Romano, C. Matrinio absente, cum is esset Romae, quod ejus villicos, pastoresque tibi in suspensionem venisse dixeras, H-S centum abstulisti. dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrinii: dixit ipse C. Matrinus: dicet vir clarissimus Cn. Lentulus censor, qui Matrinii honoris causa, recenti negotio ad te literas misit, mittendasque curavit. quid? de Apollo-

nio, Diocli filio, Panormitano, cui Geminio cognomen est, praeteriri potest? ecquid hoc tota Sicilia clarius? ecquid indignius? ecquid manifestius proferri potest? quem is, uti Panormum venit, ad se vocari, et de tribunali citari iussit, concursu magno, frequentiaque conventus. homines statim loqui: mirari, quod Apollonius, homo pecuniosus, tamdiu ab isto maneret integer: excogitavit: nescio quid attulit. profecto homo dives repente a Verre non sine causa citatur. expectatio summa omnium, quidnam id esset: cum exanimatus subito ipse accurrit cum adolescente filio. nam pater, grandis natu, jam diu lecto tenebatur. nominat iste servum, quem magistrum pecoris esse diceret. eum dicit conjurasse, et alias familias concitasse. is omnino servus in familia non erat. eum statim exhibere jubet. Apollonius affirmare, servum se omnino illo nomine habere neminem. iste hominem abripi a tribunali, et in carcerem conjici jubet. clamare ille, cum raperetur, nihil se miserum fecisse, nihil commississe: pecuniam sibi esse in nominibus: numeratam in pra-

sentia non habere. haec cum maxime summa hominum frequentia testificaretur, ut quivis intelligere posset, cum, quod pecuniam non dedisset, idcirco illa tam acerbâ injuriâ affici: cum maxime, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vincla conjectus est. Videte constantiam praetoris, et ejus praetoris, qui nunc reus non ita defendatur, ut mediocris praetor: sed ita laudetur, ut optimus imperator. cum servorum bellum metueretur, quo supplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc servos damnatos liberabat. Apollonium, locupletissimum hominem, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, amplissimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta causa, in vincla conjecit: servos, quos ipse cum consilio, belli faciendi causa consensisse judicavit, eos sine consilii sententia, sua sponte, omni supplicio liberavit. quid si ab Apollonio aliquid commissum est, quamobrem jure in eum animadverteretur: tamenne hanc rem sic agemus, ut crimini, aut invidiae reo putemus esse oportere, si quo de homine severius judicavit? non agam tam acerbe: non utar ista accusatoria consue-

tudine, si quid est factum clementer, ut dissolute factum criminer: si quid vindictatum severe est, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam. non agam ista ratione: tua sequar iudicia: tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles. simul ac tute coeperis tua iudicia rescindere, mihi succensere desinito. meo enim jure contendam, eum, qui suo iudicio condemnatus sit, juratorum iudicum sententiis damnari oportere. non defendam Apollonii causam, amici, atque hospitis mei; ne tuum iudicium videar rescindere: nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia dicam: praetermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita constitutas fuisse, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minus expediret, ullum in Sicilia tumultum, aut bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, si maxime in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honestissimum, civitatis honestissimae, tam graviter animadverti, causa indicta, non oportuisse. nullam invidiam in te, ne ex illis quidem rebus concitabo, cum esset talis vir in carcere, in tenebris, in squalore, in sordi-

ACTIONIS II. LIB. V. 773

bus, tyrannicis interdictis tuis, patri exacta aetate, et adolescenti filio, adeundi ad illum miserum potestatem nunquam esse factam. etiam illud praeteribo, quotiescunque Panormum veneris illo anno, et sex mensibus, (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius) toties ad te senatum Panormitanum adisse supplicem cum magistratibus, sacerdotibusque publicis, orantem, atque obsecrantem, ut aliquando ille miser, atque innocens calamitate illa liberaretur. relinquam haec omnia, quae si velim persequi, facile ostendam, tua crudelitate in alios, omnes tibi aditus misericordiae iudicum jampridem esse praeclusos. Omnia igitur ista concedam, et remittam. praevideo enim, quid sit defensorus Hortensius. fatebitur, apud istum neque senectutem patris, neque adolescentiam filii, neque lacrymas utriusque plus valuisse, quam utilitatem, salutemque provinciae: dicet, rempublicam administrari sine metu, ac severitate non posse: quaeret, quamobrem fascces praetoribus praeferantur, cur secures datae, cur carcer aedificatus, cur tot supplicia sint in improbos more majorum.

constituta? quae cum omnia graviter, severeque dixerit: quaeram, cur hunc eundem Apollonium Verres idem, repente, nulla nova re allata, nulla defensione, sine causa de carcere emitti jusserit? tantumque in hoc crimine suspicionis esse affirmabo, ut jam ipsis iudicibus sine mea argumentatione conjecturam facere permittam, quod hoc genus praedandi, quam improbum, quam indignum, quamque ad magnitudinem quaestus immensum, infinitumque esse videatur. nam quae iste in Apollonio fecit, ea primum breviter cognoscite, quot et quanta sint: deinde haec expendite, atque aestimate pecuniâ. reperietis, idcirco haec in uno homine pecunioso tot constituta, ut caeteris formidines similium incommodorum, atque exempla periculorum proponerentur. primum insimulatio est repentina, capitalis, atque invidiosi criminis. statuите, quanti hoc putetis, et quam multos redemisse. deinde crimen sine accusatore, sententia sine consilio, damnatio sine defensione. aestimate harum rerum omnium pretia: et cogitate, in his iniquitatibus unum haesisse Apollonium: caeteros profecto mul-

tos ex his incommodis pecunia se libera-
 rasse. postremo tenebrae, vincula, car-
 cer, inclusum supplicium, atque a con-
 spectu parentum, ac liberum, denique a
 libero spiritu, et communi luce seclusum.
 haec vero, quae vel vita redimi recte pos-
 sunt, aestimare pecunia non queo. haec
 omnia serò redemit Apollonius, jam
 moerore, ac miseriis perditus: sed tamen
 caeteros docuit, ante istius avaritiae, ac
 sceleri occurrere. nisi vero existimatis,
 hominem pecuniosissimum sine aliqua
 causa quæstus injectum ad tam incredi-
 bile crimen, aut sine eadem causa repente è
 carcere emissum, aut hoc praedandi ge-
 nus ab isto in illo uno adhibitum, ac ten-
 tatum, et non per illum omnibus pecu-
 niosis Siculis metum propositum, et in-
 10 jectum. Cupio mihi, Iudices, ab illo sub-
 jici, quoniam de militari ejus gloria di-
 co, si quid forte praetereo. nam mihi vide-
 or de omnibus jam rebus ejus gestis dix-
 isse, quae quidem ad belli fugitivorum
 pertinerent suspicionem: certe nihil sci-
 ens praetermissi. habetis hominis confi-
 lia, diligentiam, vigilantiam, custodia m,
 defensionemque provinciae. summa il-

Iuc pertinet, ut sciatis, quoniam plura genera sunt imperatorum, ex quo genere iste sit. ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare possitis: non ad Q. Maximi sapientiam, neque ad illius superioris Africani in re gerenda celeritatem, neque ad huius, qui postea fuit, singulare consilium, neque ad Pauli rationem, ac disciplinam, neque ad C. Marii vim, atque virtutem, sed aliud genus imperatoris sane diligenter retinendum, et conservandum, quaeso, cognoscite. itinerum primum laborem, qui vel maximus est in re militari, Iudices, et in Sicilia maxime necessarius, accipite, quam facilem sibi iste, et jucundum, ratione, consilioque reddiderit. primum temporibus hibernis, ad magnitudinem frigorum, et ad tempestatum vim ac fluminum, praeclarum sibi hoc remedium compararat. urbem Syracusas elegerat: ejus hic situs, atque haec natura esse loci, coelique dicitur, ut nullus unquam dies tam magna, turbulentaque tempestate fuerit, quin aliquo tempore ejus diei solem homines viderent. hic ita vivebat iste bonus imperator hibernis mensibus, ut cum

non facile, non modo extra tectum, sed ne extra lectum quidem quisquam videret. ita diei brevitās, convivii; noctis longitudo, stupris, et flagitiis conterebatur. cum autem ver esse coeperat, cujus initium iste non a Favonio, neque ab aliquo astro notabat; sed, cum rosam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur; dabat se labori, atque itineribus, in quibus usque eò se praebebat patientem, atque impigrum, ut eum nemo unquam in equo sedentem videret. Nam, ut mos fuit Bithyniae regibus, lecticā octophoro ferebatur; in qua pulvinus erat perlucidus, Meliteni rosa factus: ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares sibi admovebat, tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosae. sic confecto itinere, cum ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica usque in cubiculum deferrebat. eò veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Romani; id quod ex multis juratis audistis: controversiae secretò deferrebantur: paulo post palam decreta auferrebantur. deinde, ubi paulisper in cubiculo, pretio, non aequitate jura descripsit.

rat; Veneri jam, et Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur. quo loco mihi non praetermittenda videtur praeclari imperatoris egregia, ac singularis diligentia. nam scitote esse oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consistere praetores, et conventum agere solent, quo in oppido non isti ex aliqua familia, non ignobili, delecta ad libidinem mulier esset. itaque nonnullae ex eo numero in convivium adhibebantur palam. si quae castiores erant, ad tempus veniebant: lucem, conventumque vitabant. erant autem convivia, non illo silentio praetorum, atque imperatorum, neque eo pudore, qui in magistratuum conviviis versari solet, sed cum maximo clamore, atque convicio. nonnunquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. iste enim praetor severus, ac diligens, qui populi Romani legibus nunquam parvisset; illis diligenter legibus, quae in poculis ponebantur, obtemperabat. itaque erant exitus ejusmodi, ut alius inter manus e convivio, tanquam e praelio, auferretur: alius, tanquam occisus, relinqueretur: plerique fusi sine mente, ac si-

ne ullo sensu jacerent, quivis ut, cum aspexisset, non se praetoris convivium, sed ut Cannensem pugnam nequitiae videre arbitraretur. Cum vero aestas summa esse jam coeperat, quod tempus omnes Siciliae semper praetores in itineribus consumere consueverunt, propterea quod tum putant obeundam esse maxime provinciam, cum in areis frumenta sunt, quod et familiae congregantur, et magnitudo servitii perspicitur, et labor operis maxime offenditur, et frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, cum concurrant caeteri praetores, iste novo quodam ex genere imperator, pulcherrimo Syracusarum luco stativa sibi castra faciebat. nam in ipso aditu, atque ore portus, ubi primum ex alto finis ad urbem ab litore insectitur, tabernacula carbaeis intenta velis collocabat: huc ex illa domo praetoria, quae regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut per eos dies nemo istum extra illum lucum videre posset. in eum autem ipsum lucum aditus erat nemini, nisi qui aut socius, aut minister libidinis esse posset. huc omnes mulieres, quibus-

cum iste consueverat, conveniebant: quarum incredibile est, quanta multitudo fuerit Syracusis. huc homines digni istius amicitia, digni vita illa, conviviiisque veniebant. inter ejusmodi viros, ac mulieres, adulta aetate filius versabatur: ut eum, etiamsi natura a parentis similitudine abriperet, consuetudo tamen, ac disciplina patri similem esse cogeret. huc Tertia illa perducta per dolum, atque insidias ab Rhodio tibicine, maximas in istius castris effecisse turbas dicitur, cum indignè pateretur uxor Cleomenis Syracusani, nobilis mulier, itemque Aeschronis, honesto loco nata, in conventum suum mimi Isidori filiam venisse. iste autem Annibal, qui in suis castris virtute putaret oportere, non genere certari, sic hanc Tertiam dilexit, ut eam secum ex provincia deportaret. Ac per eos dies, cum iste cum pallio purpureo, talari-
que tunica versaretur in conviviiis muliebribus, non offendeabantur homines in eo: neque moleste ferebant, abesse a foro magistratum, non jus dici, non judicia fieri: lucum illum litoris percrepare totum mulierum vocibus, cantusque sym-

phoniae : in foro silentium esse summum
causarum, atque juris : non ferebant ho-
mines moleste. non enim jus abesse vi-
debatur a foro, neque judicia ; sed vis,
et crudelitas, et bonorum acerba, atque
indigna direptio. hunc tu igitur impera-
torem esse defendis, Hortensi? hujus fur-
ta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem,
superbiam, scelus, audaciam, rerum ge-
starum magnitudine, atque imperatoris
laudibus tegere conaris? hic scilicet est
metuendum, ne, ad exitum defensionis
tuae, vetus illa Antoniana dicendi ratio,
atque auctoritas proferatur: ne excite-
tur Verres, ne denudetur a pectore, ne
cicatrices populus Romanus aspiciat, ex
mulierum morfu vestigia libidinis, atque
nequitiae. dii faciant, ut rei militaris, ut
belli mentionem facere audeas. cognos-
centur enim omnia istius aera illa vetera,
ut, non solum in imperio, verum etiam
in stipendiis qualis fuerit, intelligatis.
renovabitur prima illa militia, cum iste è
foro abduci, non, ut ipse praedicat, per-
duci solebat. aleatoris Placentini castra
commemorabuntur : in quibus cum fre-
quens fuisset, tamen aere dirutus est. mul-

ta ejus in stipendiis damna proferentur: quae ab isto, aetatis fructu dissoluta, et compensata sunt. jam vero, cum in ejusmodi patientia turpitudinis, aliena, non sua satietate obduruisset: qui vir fuerit, quot praesidia, quam munita, pudoris, et pudicitiae, vi et audacia ceperit, quid me attinet dicere, aut conjungere cum istius flagitio, cujusquam praeterea dedecus? non faciam, Judices: omnia vetera praeterrittam. duo sola recentia sine cujusquam infamia ponam: ex quibus conjecturam facere de omnibus possitis. unum illud, quod ita fuit illustre, notumque omnibus, ut nemo tam rusticanus homo, L. Lucullo, et M. Cotta consulis, Romam ex ullo municipio vadimonii causa venerit, quin sciret, jura omnia praetoris urbani, nutu, atque arbitrio Chelidonis meretriculae gubernari: alterum, quod, cum paludatus exisset, vota pro imperio suo, communique populi Romani nuncupasset, noctu, stupri causa, lectica in urbem introferri solitus est ad mulierem, nuptam uni, propositam omnibus, contra fas, contra auspicia, contra omnes divinas, atque humanas

14 religiones. O dii immortales ! quid
 interest inter mentes hominum, et cogi-
 tationes ? ita mihi meam voluntatem,
 spemque reliquae vitae vestra, populi-
 que Romani existimatio comprobet, ut ego,
 quos adhuc mihi magistratus populus
 Romanus mandavit, sic eos accepi, ut
 me omnium officiorum obstringi religio-
 ne arbitrarer. ita quaestor sum factus,
 ut mihi honorem illum tum non solum
 datum, sed etiam creditum, ac commissum
 putarem. sic obtinui quaesturam in pro-
 vincia Sicilia, ut omnium oculos in me u-
 num coniectos arbitrarer : ut me, quae-
 sturamque meam quasi in aliquo orbis ter-
 rae theatro versari existimarem : ut omnia
 semper, quae jucunda videntur esse, non
 modo his extraordinariis cupiditatibus,
 sed etiam ipsi naturae, ac necessitati, dene-
 gare. nunc sum designatus aedilis : ha-
 beo rationem, quid a populo Romano
 acceperim : mihi ludos sanctissimos max-
 ima cum caeremonia Cereri, Libero, Li-
 beraeque faciendos : mihi Floram matrem
 populo, plebique Romanae ludorum ce-
 lebritate placandam : mihi ludos antiquis-
 simos, qui primi Romani sunt nominati,

maxima cum dignitate, ac religione Jovi, Junoni, Minervaeque esse faciendos: mihi sacrarum aedium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam: ob earum rerum laborem et sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiae dicendae locum, togam praetextam, sellam curulem, jus imaginis ad memoriam, posteritatemque, prodendae. ex his ego rebus omnibus, Iudices, ita mihi deos omnes propitios esse velim, ut, tametsi mihi jucundissimus est honos populi, tamen nequaquam tantum capio voluptatis, quantum sollicitudinis, et laboris, ut haec ipsa aedilitas, non, quia necesse fuerit, alicui candidato data, sed quia sic oportuerit, recte collocata, et iudicio populi in loco posita esse videatur. Tu cum esses praetor^{is} renuntiatus quoquo modo (mitto enim, et praetereo, quid tum sit actum) sed cum esses renuntiatus, ut dixi, non ipsa praekonis voce excitatus es, qui te toties 'seniorum, juniorumque centuriis illo honore affici' pronuntiavit, ut hoc putares, aliquam reipublicae partem tibi creditam? annum tibi illum unum do-

mo carendum esse meretricis? cum tibi forte obtigisset, ut jus diceres: quantum negotii, quid oneris haberes, nunquam cogitasti: neque illud rationis habuisti, si forte expergefacerere te posses, eam provinciam, quam tueri singulari sapientia, atque integritate difficile esset, ad summam stultitiam, nequitiamque venisse. itaque non modò domo tua Chelidonem in praetura extrudere noluiisti, sed in Chelidonis domum praeturam tuam totam detulisti. secuta provincia est: in qua tibi nunquam venit in mentem, non tibi idcirco fasces, et sceures, et tantam imperii vim, tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam; ut earum rerum vi, et auctoritate omnia repagula juris, pudoris, et officii perfringeres: ut omnium bona, praedam tuam duceres: nullius res tuta, nullius domus elausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem, et audaciam posset esse. in qua tu te ita gessisti, ut, cum omnibus tenere rebus, ad bellum fugitivorum confugas: ex quo jam intelligis, non modo tibi nullam defensionem, sed maximam vim criminum exortam. nisi forte Itali-

ci belli fugitivorum reliquias, atque illud Temfanum incommodum proferes. ad quod recens cum te peropportune fortuna obtulisset, si quid in te virtutis, atque industriae fuisset: idem, qui semper fueras, inventus es. Cum ad te Valentini venissent, et pro his homo disertus et nobilis, M. Marius, loqueretur, ut negotium susciperes, ut, cum penes te praetorium imperium, ac nomen esset, ad illam parvam manum extinguendam, ducem te, principemque praeberes: non modo id refugisti, sed eo ipso tempore, cum esses in litore, Tertia illa tua, quam tecum deportabas, erat in omnium conspectu. ipsis autem Valentinis ex tam illustri, nobilique municipio, tantis de rebus responsum nullum dedisti, cum esses cum tunica pulla, et pallio. quid hunc proficiscentem, quid in ipsa provincia fecisse existimatis, qui cum jam ex provincia, non ad triumphum, sed ad iudicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam sine ulla voluptate capiebat? O divina senatus frequentis in aede Bellonae admurmuratio! memoriâ tenetis, Iudices, cum advesperasceret, et paulo

ante esset de hoc Temsano incommodo nuntiatum, cum inveniretur nemo, qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixisse quendam; Verrem esse non longe a Temsa: quam valde universi admurmurarent, quam palam principes contra dixerint. et is tot criminibus, testimoniisque convictus, in eorum tabellis spem sibi aliquam ponit, quorum omnium palam, causa incognita, voce damnatus est? Est: nihil ex fugitivorum bello, aut suspitione belli laudis adeptus est, quod neque bellum ejusmodi, neque belli periculum fuit in Sicilia, neque ab isto provisum est, ne quod esset. at vero contra bellum praedonum classem habuit ornatam, diligentiamque adhibuit in eo singularem. itaque, isto praetore, praeclare defensa provincia est. sic de bello praedonum, sic de classe Siciliensi, Judices, dicam, ut hoc jam ante confirmem, in hoc uno genere omnes inesse culpas istius maximas, avaritiae, majestatis, dementiae, libidinis, crudelitatis. haec dum breviter expono, quaeso, ut fecistis adhuc, diligenter attendite. rem navalem primum ita dico esse adminis-

tratam, non uti provincia defenderetur, sed ut classis nomine pecunia quaeretur. superiorum praetorum consuetudo cum haec fuisset, ut naves civitatibus, certusque numerus nautarum, militumque imperaretur, maximae, et locupletissimae civitati Mamertinae nihil horum imperavisti. ob quam rem quid tibi Mamertini clam dederint pecuniae, post videbitur: ex ipsorum literis, et testibus quaeremus. navem vero Cybeam maximam, triremis instar, pulcherrimam, atque ornatissimam, palam aedificatam sumptu publico, sciente Sicilia, per magistratum, senatumque Mamertinum, tibi datam, donatamque esse dico. haec navis onusta praeda Siciliensi, cum ipsa quoque esset ex praeda, simul cum iste decederet, appulsa Veliam est, cum plurimis rebus, et iis, quas ante Romam mittere cum caeteris furtis noluit, quod erant carissimae, maximeque eum delectabant. eam navem nuper egomet vidi Veliae, multique alii viderunt, pulcherrimam, atque ornatissimam, Iudices: quae quidem omnibus, qui eam aspexerant, prospectare jam exilium, atque ex-

plorare fugam domini videbatur. Quid mihi hoc loco respondebis? nisi forte id, quod tametsi probari nullo modo potest, tamen dici quidem in iudicio de pecuniis repetundis necesse est, de tua pecunia aedificatam esse eam navem. aude hoc saltem dicere, quod necesse est. noli metuerе, Hortensi, ne quaeram, qui licuerit aedificare navem senatori. antiquae sunt istae leges, et mortuae, quemadmodum tu soles dicere, quae vetant. fuit ista respublica quondam, fuit ista severitas in iudiciis, ut istam rem accusator in magnis criminibus objiciendam putaret. quid enim tibi nave opus fuit? cui, si quò publice profiscereris, et praesidii, et vecturae causa, sumptu publico navigia praeberentur: privatim autem nec proficisci quoquam potes, nec arcessere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere, mercari nihil licet. deinde cur quidquam contra leges parasti? valeret hoc crimen in illa veteri severitate, ac dignitate reipublicae. nunc non modo te hoc crimine non arguo: sed ne illa quidem communi vituperatione reprehendo. possremo tu tibi hoc nunquam turpe, nun-

quam criminofum, nunquam invidiofum fore putafti, celeberrimo loco palam tibi aedificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? quid eos loqui, qui videbant: quid exiftimare eos, qui audiebant, arbitrabare? inanem te navem efle in Italiam deduciturum? naviculariam te, cum Romam veniffes, efle facturum? ne illud quidem quisquam poterat fufpicari, te habere in Italia maritimum fundum, et ad fructus deportandos onerariam navem comparare? ejufmodi de te voluifti sermonem efle omnium, palam ut loquerentur, te illam navem parare, quae praedam ex Sicilia deportaret, et quae ad ea furta, quae reliquiffes, commearet? verum haec omnia, fi doces, navem de tua pecunia aedificatam, remitto, atque concedo. fed hoc, homo amentiffime, non intelligis priore actione ab ipsis iftis tuis Mamertinis laudatoribus efle fublaturum? nam dixit Hejus, princeps civitatis, princeps iftius legationis, quae ad tuam laudationem miffa eft, navem tibi operis publicis Mamertinorum efle aedificatam, eique faciendae fenatorem Mamertinum publi-

ce praefuisse. reliqua est materies. hanc Rheginis, ut ipsi dicunt, (tametsi tu negare non potes) publice, quod Mamertini materiem non habent, imperavisti. Si et ex quo fit navis, et qui faciunt, imperio tibi tuo, non pretio, praesto fuerunt; ubi tandem istuc latet, quod tu de tua pecunia dicis impensum? at Mamertini in tabulis nihil habent. primum video potuisse fieri, ut ex aerario nihil darent. etenim vel Capitolium, sicut apud majores nostros factum est, publice coactis fabris, operisque imperatis, gratis exaedificari, atque effici potuit. deinde id quoque perspicio, (quod et ostendam, cum istos produxero) ipsorum ex literis, multas pecunias isti erogatas, in operum locationes falsas, atque inanes esse perscriptas. jam illud minime mirum est, Mamertinos, a quo summum beneficium acceperant, quem sibi amiciorem, quam populo Romano esse cognoverant, ejus capiti literis suis pepercisse. sed si argumento est, Mamertinos pecunias tibi non dedisse, quia scriptum non habent: sit argumento, tibi gratis constare navem, quia, quid emeris, aut quid locaveris,

scriptum proferre non potes. at enim idcirco navem Mamertinis non imperasti, quod sunt foederati. dii approbent. habemus hominem in fetialium manibus eductum: unum, praeter caeteros, in publicis religionibus foederum sanctum, et diligentem. omnes, qui ante te praetores fuerunt, dedantur Mamertinis, quod iis navem contra pactionem foederis imperarint. sed tamen, tu, sancte homo, ac religiose, cur Taurominitanis item foederatis navem imperasti? an hoc probabis, in aequa causa populorum sine pretio varium jus, et disparem conditionem fuisse? quid, si ejusmodi esse haec duo foedera duorum populorum, Judices, doceo, ut Taurominitanis nominatim cautum, et exceptum sit foedere, 'ne navem dare debeant: ' Mamertinis in ipso foedere sanctum, atque perscriptum sit, 'uti navem dare necesse sit: ' istum autem contra foedus, et Taurominitanis imperasse, et Mamertinis remisisse? num cui dubium poterit esse, quin, Verre praetore, plus Mamertinis Cybea, quam Taurominitanis foedus opitulatum sit? recitentur foedera. MAMERTINORUM,

ET TAUROMINITANORUM CUM
 POPULO ROMAMO FOEDERA. Isto
 igitur tuo, quemadmodum ipse praedi-
 cas, beneficio; ut res indicat, pretio, at-
 que mercede, minuisti majestatem reipub-
 licae, minuisti auxilia populi Romani,
 minuisti copias, majorum virtute, ac sa-
 pientia comparatas: sustulisti jus imperii,
 conditionem sociorum, memoriam foe-
 deris. qui ex foedere ipso navem, vel us-
 que ad oceanum, si imperassemus, sump-
 tu, periculoque suo armatam, atque or-
 natam, mittere debuerunt: hi, ne in fre-
 to ante sua tecta, et domos navigarent;
 ne sua moenia, portusque defenderent,
 pretio abs te jus foederis, et imperii con-
 ditionem emerunt. quid censetis in hoc
 foedere faciendo voluisse Mamertinos
 impendere laboris, operae, pecuniae, ne
 haec biremis adscriberetur, si id ullo mo-
 do possent a nostris majoribus impetra-
 re? nam, cum hoc munus imperaretur
 tam grave civitati, inerat nescio quo mo-
 do in illo foedere societatis, quasi quae-
 dam nota servitutis. quod tum recenti-
 bus suis officiis, integra re, nullis popu-
 li Romani difficultatibus, a majoribus

nostris foedere assequi non potuerunt; id nunc nullo novo officio suo, tot annis post, jure imperii nostri quotannis usurpatum, ac semper retentum, summa in difficultate navium, a C. Verre pretio assecuti sunt. at non hoc solum sunt assecuti, ne navem darent. ecquem nautam, ecquem militem, qui aut in classe, aut in praesidio esset, te praetore, per triennium Mamertini dederunt? Denique cum ex senatus-consulto, itemque ex lege Terentia et Cassia, frumentum aequaliter emi ab omnibus Siciliae civitatibus oporteret: id quoque munus leve, atque commune, Mamertinis remissisti, dices, frumentum Mamertinos non debere. quomodo, non debere? an, ut ne venderent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere, quod exigeretur, sed ex eo, quod emeretur. te igitur auctore et interprete, ne foro quidem, et commatu, Mamertini populum Romanum juvare debuerunt. quae tandem civitas fuit, quae deberet? qui publicos agros arant, certum est, quid ex lege censoria dare debeant: cur iis quidquam praeterea ex alio genere imperavisti? quid? de

cumanum quid praeter singulas decumas ex lege Hieronica debent? cur iis quoque statuisti, quantum ex hoc genere frumenti empti darent? qui sunt immunes, ii certe nihil debent. at his non modo imperasti: verum etiam, quò plus darent, quam poterant, haec sexagena milia modiorum, quae Mamertinis remiseras, addidisti. neque hoc dico: caeteris non recte imperatum esse. Mamertinis, qui erant in eadem causa, quibus superiores omnes praetores item, ut caeteris, imperarant, pecuniamque ex senatus-consulto, et ex lege dissolverant, his dico non recte remissum. et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo fingeret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscit, et de consilii sententia Mamertinis se frumentum non imperare pronuntiat. audite decretum mercenarii praetoris ex ipsius commentario: et cognoscite, quanta in scribendo gravitas, quanta in constituendo jure sit auctoritas. recita commentarium. 'DECRETUM EX COMMENTARIO.' libenter ait se 'facere:' itaque perscribit. quid, si hoc verbo non esses usus, 'libenter?'

nos videlicet invitum te quaestum facere putaremus? 'ac de consilii sententia.' praeclarum recitari consilium, Iudices, audistis. utrum vobis consilium recitari tandem praetoris videbatur, cum audiebatis nomina, an praedonis improbiissimi societas, atque comitatus? en foederum interpretes, societatis pactores, religionis auctores. nunquam in Sicilia frumentum publice est emptum, quin Mamertinis pro portione imperaretur, ante quam hoc delectum, praeclarumque consilium iste dedit, ut ab his nummos acciperet, ac sui similis esset. itaque tantum valuit istius decreti auctoritas, quantum debuit ejus hominis, qui, a quibus frumentum emere debuisset, iis decretum vendidisset. nam statim L. Metellus, ut isti successit, ex C. Sacerdotis, et Sex. Peducaei instituto, ac litteris, frumentum Mamertinis imperavit. Tum illi intellexerunt, se id, quod a malo auctore emissent, diutius obtinere non posse. age porro, tu, qui te tam religiosum existimari voluisti interpretem foederum, cur Taurominitanis frumentum, cur Netinis imperasti? quarum civitatum utraque

foederata est. ac Netini quidem sibi non defuerunt. nam simul ac pronuntiaſti, libenter te Mamertinis quiddam remittere: te adierunt, et eandem ſuam cauſam foederis eſſe docuerunt. tu aliter decernere in eadem cauſa non potuiſti. pronuntias, Netinos frumentum dare non oportere: et ab his tamen exigis. cedo mihi ejuſdem praetoris literas, et rerum decretarum, et frumenti imperati, et tritici empti. LITERAE PRAETORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET TRITICI EMPTI. quid potius in hac tanta, ac tam turpi inconstantia ſuſpicari poſſumus, Iudices, quam id, quod neceſſe eſt, aut iſti a Netinis pecuniam, cum poſceret, non datam: aut id eſſe actum, ut intelligerent Mamertini, bene ſe apud iſtum tam multa pretia, ac munera collocasse, cum idem alii juris ex eadem cauſa non obtinerent? hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinae laudationis? in qua quàm multa ſint vulnera, quis eſt veſtrûm, Iudices, quin intelligat? primum, ut in judiciis, qui decem laudatores dare non poteſt, honeſtius eſt ei nullum dare, quam

illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere. tot in Sicilia civitates sunt, quibus tu per triennium praefuisti: arguunt caeterae: paucae, et parvae, metu repressae, silent: una laudat. hoc quid est, nisi intelligere, quid habeat utilitatis vera laudatio; sed tamen in provinciae praefuisse, ut hac utilitate necessario sit carendum? deinde, id quod alio loco ante dixi, quae est ista tandem laudatio, cuius laudationis legati principes, et publice tibi navem aedificatam, et privatim se ipsos abs te spoliatos, expilatosque esse dixerunt? postremo, quid aliud isti faciunt, cum te soli ex Sicilia laudant, nisi testimonio nobis sunt, te omnia sibi esse largitum, quae tu de republica nostra detraxeris? quae colonia est in Italia tam bono jure, quod tam immune municipium, quod per hosce annos tam commoda vacatione sit usum omnium rerum, quam Mamertina civitas per triennium? soli, ex foedere quod debuerunt, non dederunt: soli, isto praetore, omnium rerum immunes fuerunt: soli in istius imperio ea conditione vitae fuerunt, ut populo Romano nihil darent,

3 Verri nihil denegarent. Verum, ut ad classem, quo ex loco sum digressus, revertar: accepisti a Mamertinis navem contra leges; remisisti contra foedera. ita in una civitate bis improbus fuisti: cum et remisisti, quod non oportebat; et accepisti, quod non licebat. exigere te oportuit navem, quae contra praedones; non, quae cum praeda navigaret: quae defenderet, ne provincia spoliaretur; non quae nova provinciae spolia portaret. Mamertini tibi et urbem, quo furta undique deportares, et navem, qua exportares, praebuerunt. illud tibi oppidum receptaculum praedae fuit: illi homines, testes, custodesque furtorum: illi tibi et locum furtis, et furtorum vehiculum comparaverunt. itaque ne tum quidem, cum classem avaritia, ac nequitia tua perdidisti, navem Mamertinis imperare ausus es: quo tempore in tanta inopia navium, tantaque calamitate provinciae, etiam si precariò essent rogandi, tamen ab his impetraretur. reprimebat enim tibi et imperandi vim, et rogandi conatum praecleara illa, non populo Romano reddita biremis, sed praetori donata Cybea. ea

fuit merces imperii, auxilii, juris, consuetudinis, foederis. habetis unius civitatis firmum auxilium amissum, ac venditum pretio. cognoscite nunc novam praedandi rationem, ab hoc primum excogitatam. Sumptum omnem in classem frumento, stipendio, caeterisque rebus navarcho suo quaeque civitas semper dare solebat. is neque ut accusaretur a nautis, committere audebat; et civibus suis rationem referre debebat. in illo omni negotio, non modo labore, sed etiam periculo suo versabatur. erat hoc, ut dico, factitatum semper, nec solum in Sicilia, sed in omnibus provinciis; etiam in sociorum, et Latinorum stipendio ac sumptu; tum cum illorum auxiliis uti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis a civitatibus sibi adnumeraretur; ut is pecuniam tractaret, quem ipse praefecisset. cui potest esse dubium, quamobrem et omnium consuetudinem veterem primus immutaris, et tantam utilitatem per alios tractandae pecuniae neglexeris, et tantam difficultatem cum crimine, molestiam cum suspicione susceperis? de-

ACTIONIS II. LIB. V. 801

inde alii quaestus instituuntur, ex uno genere navali, videte quam multi accipere a civitatibus pecunias, ne nautas darent : pretio certo missos facere nautas : missorum omne stipendium lucrari : reliquis, quod deberet, non dare. haec omnia ex civitatum testimoniis cognoscite. recita. TESTIMONIA CIVITATUM.

25 Hunc cine hominem? hunc cine impudentiam, Judices? hunc cine audaciam? civitatibus, pro numero militum, pecuniarum summas describere? certum pretium, sexcentenos nummos, nautarum missione constituere? quos qui dederat, commeatum totius aetatis abstulerat: iste, quod ejus nautae nomine pro stipendio, frumentoque acceperat, lucrabatur. itaque quaestus duplex unius missione fiebat. atque haec homo amentissimus in tanto praedonum impetu, tantoque periculo provinciae, sic palam faciebat, ut et ipsi praedones scirent, et tota provincia testis esset. cum propter istius hanc tantam avaritiam, nomine classis esset in Sicilia, re quidem vera naves inanes, quae praedam praetori, non quae praedonibus metum afferrent : tamen, cum P. Caese-

tius, et P. Tadius decem navibus his semiplenis navigarent, navem quandam piratarum praedâ refertam non ceperunt, sed abduxerunt, onere suo plane captam, atque depressam. erat ea navis plena juventutis formosissimae, plena argenti facti, atque signati, multa cum stragula veste. haec una navis a classe nostra non capta est, sed inventa ad Megaridem, qui locus est non longe a Syracusis. quod ubi isti nuntiatum est; tametsi in acta cum mulierculis jacebat ebrius, erexit se tamen, et statim quaestori, legatoque suo custodes misit complures, ut omnia sibi integra quam primum exhiberentur. appellitur navis Syracusas: expectatur ab omnibus: supplicium sumi de captivis putatur. iste, quasi praeda sibi advecta, non praedonibus captis; si qui senes, aut deformes erant, eos in hostium numero ducit: qui aliquid formae, aetatis, artificique habebant, abducit omnes, nonnullos scribis suis, filio, cohortique distribuit: symphonicos homines sex cuidam amico suo Romam muneri misit. nox illa tota exinanienda navi consumitur. archipiratam ipsum videt nemo, de

quo supplicium sumi oportuit. hodieque omnes sic habent persuasum, (quid ejus sit, vos conjectura quoque assequi debetis) istum clam a piratis ob hunc archipiratam, pecuniam accepisse. Conjectura bona est. judex esse bonus nemo potest, qui suspicione certa non movetur. hominem nostis; consuetudinem omnium tenetis: qui ducem praedonum, aut hostium ceperit, quàm libenter eum palam ante oculos omnium esse patiatur. hominem in tanto conventu Syracusis vidi neminem, judices, qui archipiratam captum vidisse se diceret: cum omnes, ut mos est, ut solet fieri, concurrerent, quaererent, videre cuperent. quid accidit, cur tantopere iste homo occultaretur, ut eum ne casu quidem quisquam aspicere posset? homines maritimi Syracusis, qui saepe istius ducis nomen audissent, cum eum saepe timuissent, cum ejus cruciatu, atque supplicio pascere oculos, animumque exsaturare vellent: potestas aspiciendi nemini facta est. unus plures praedonum duces vivos cepit P. Servilius, quam omnes antea. ecquando igitur isto fructu quisquam caruit, ut videre pi-

ratam captum non liceret? at contrà, quacunque iter fecit, hoc jucundissimum spectaculum omnibus victorum, captorumque hostium praebebat. itaque ei concursus undique fiebant, ut non modo ex his oppidis, qua ducebantur, sed etiam ex finitimis, visendi causâ, convenirent. ipse autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratissimus populo Romano fuit, atque jucundissimus? quia nihil est victoriâ dulcius. nullum est autem testimonium victoriae certius, quam, quos saepe metueris, eos te victos ad supplicium duci videre. hoc tu quamobrem non fecisti? quamobrem ita iste pirata celatus est, quasi eum aspicere nefas esset? quamobrem supplicium non sumpsisti? quam ob causam hominem reservasti? eequem audisti in Sicilia antea captum archipiratam, qui non securi percussus sit? unum cedo auctorem tui facti: unius profer exemplum. vivum tu archipiratam servabas, quem per triumphum, credo, quem ante currum tuum duceres. neque enim quidquam erat jam reliquum, nisi ut, classe populi Romani pulcherrima amissa, provinciaque lacerata,

27 triumphus navalis tibi decerneretur. Age porro, custodiri ducem praedonum novo more, quam securi feriri omnium exemplo, magis placuit. quae sunt istae custodiae? apud quos homines? quemadmodum est asservatus? latumias Syracufanas omnes audistis: plerique nostis. opus est ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum. totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso, et multorum operis penitus exciso. nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum undique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. in has latumias, si qui publice custodiendi sunt, etiam ex caeteris oppidis Siciliae deduci imperantur. eo quod multos captivos cives Romanos conjecerat, et quod eodem caeteros piratas contrudi imperarat: intellexit, si hunc subdititium archipiratam in eandem custodiam dedisset, fore, ut a multis illis in latumiis verus ille dux quaereretur. itaque hominem huic optimae, tutissimaeque custodiae non audet committere. denique Syracusas totas timet: amandat hominem. quo? Lilybaeum fortasse. video: tamen homines maritimos non plane refor-

midat. minime, Iudices. Panormum igitur? audio: quanquam Syraculis, quoniam in Syracusano captus erat, maxime, si minus supplicio affici, at custodiri oportebat. ne Panormum quidem. quid igitur? quo putatis? ad homines à piratarum metu, et suspicione alienissimos; a navigando, rebusque maritimis remotissimos; ad Centuripinos, homines maxime mediterraneos, summos aratores: qui nomen nunquam timuissent maritimi praedonis: unum, te praetore, horruissent Apronium, terrestrem archipiratam. et, ut quivis facile perspiceret, id ab isto actum esse, ut ille suppositus, facile et libenter se illum, qui non erat, esse simularet: imperat Centuripinis, ut is victu, caeterisque rebus quam liberalissime, commodissimeque habeatur. Interea Syracusani, homines periti et humani, qui non modo ea, quae perspicua essent, videre, verum etiam occulta suspicari possent; habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui securi ferirentur: quam multos esse oporteret, ex ipso navigio, quod erat captum, et ex remorum numero conjiciebant. iste, quod

omnes, qui artificii aliquid habuerant, aut formae, removerat, atque abduxerat; reliquos si, ut consuetudo est, universos ad palum alligasset, clamorem populi fore suspicabatur, cum tanto plures abducti essent, quam relictii. propter hanc causam cum instituisset alios alio tempore producere: tamen in tanto conventu nemo erat, quin rationem, numerumque haberet, et reliquos non desideraret solum, sed etiam posceret, et flagitaret. cum maximus numerus deesset, tum iste homo nefarius in eorum locum, quos domum suam de piratis abduxerat, substituere, et supponere coepit cives Romanos, quos in carcerem antea conjecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuisse insimulabat, et ex Hispania fugientes ad Siciliam appulsos esse dicebat: alios, qui a praedonibus erant capti, cum mercaturas facerent, aut aliquam aliam ob causam navigarent, sua voluntate cum piratis fuisse arguebat. itaque alii cives Romani ne cognoscerentur, capitibus obvolutis e carcere ad palum, atque ad necem rapiebantur: alii cum a multis civibus Romanis cognoscerentur, ab omnibus

defenderentur, securi feriebantur. quorum ego de acerbissima morte, crudelissimoque cruciatu dicam, cum eum locum tractare coepero: et ita dicam, ut, si me in ea querimonia, quam sum habiturus de istius crudelitate, et de civium Romanorum indignissima morte, non modo vires, verum etiam vita deficiat, id mihi praeclarum, et jucundum putem. haec igitur est gesta res, haec victoria praeclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, symphoniaci Romam missi: formosi homines, et adolescentes, et artifices domum abducti: in eorum locum, et ad eorum numerum cives Romani hostilem in modum cruciati, et necati: omnis vestis ablata: omne aurum et argentum ablatum, et aversum. At quemadmodum ipse sese induit priore actione? qui tot dies tacuisset, repente in M. Annii, hominis splendidissimi, testimonio, cum is cives Romanos dixisset, et archipirata negasset securi esse percussum, exiit; conscientia sceleris, et furore ex maleficiis concepto excitatus dixit, se, quod sciret sibi crimini datum iri, pecuniam accepisse, neque de vero archi-

pirata sumpsisse supplicium, ideo securi non percussisse: domi esse apud sese archipiratas dixit duos. ò clementiam populi Romani, seu potius patientiam miram, ac singularem! civem Romanum securi esse percussum Annius, eques Romanus, dicit: taces. archipiratam negat: fateris. fit in eo gemitus omnium, et clamor; cum tamen a praesenti supplicio tuo se continuit populus Romanus, et repressit, et salutis tuae rationem iudicum severitati reservavit. quì sciebas tibi crimini datum iri? quamobrem sciebas? quamobrem etiam suspicabare? inimicum habebas neminem. si haberes, tamen non ita vixeras, ut metum iudicii propositum habere deberes. an te, id quod fieri solet, conscientia timidum, suspiciosumque faciebat? qui igitur, cum esses cum imperio, jam tum iudicium, et crimen horrebas: reus cum tot testibus coarguare, potes de damnatione dubitare? verum, si crimen hoc metuebas, ne quis abs te suppositum esse diceret, qui pro archipirata securi feriretur: utrum tandem tibi ad defensionem firmitus fore putasti, in iudicio, coactu, atque efflagita-

tu meo, producere ad ignotos tanto post-
eum, quem archipiratam esse diceres: an
recenti re, Syraculis, apud notos, inspec-
tante Sicilia penè tota, securi ferire? vi-
de quid intersit, utrum faciendum fuerit.
in illo reprehensio nulla esse potuit: hic
defensio nulla est. itaque illud semper
omnes fecerunt: hoc quis ante te, quis
praeter te fecerit, quaero. piratam vivum
tenuisti. quem ad finem? dum cum im-
perio fuisti. quamobrem? quam ob cau-
sam? quo exemplo? cur tamdiu? cur, in-
quam, civibus Romanis, quos piratae
ceperant, securi statim percussis, ipsis pi-
ratis lucis usuram tam diuturnam dedis-
ti? verum esto: sit tibi illud liberum om-
ne tempus, quod cum imperio fuisti. e-
tiamne privatus? etiamne reus? etiamne
pene damnatus, hostium duces privata
in domo retinuisti? unum, alterum men-
sem, prope annum denique, domi tuae
piratae, a quo tempore capti sunt, quo-
ad per me licitum est, fuerunt: hoc est,
quoad per M'. Acilium Glabrionem lici-
tum est: qui, postulante me, produci, at-
que in carcerem condi imperavit. Quod
est huiusce rei jus? quae consuetudo? quod

exemplum? hostem acerrimum, atque in-
 festissimum populi Romani, seu potius
 communem hostem gentium, nationum-
 que omnium, quisquam omnium morta-
 lium privatus intra moenia domi suae re-
 tinere poterit? quid si pridie, quam a me
 tu coactus es confiteri, civibus Romanis
 securi percussis, praedonum ducem vive-
 re, apud te habitare: si, inquam, pridie
 domo tuâ profugisset, si aliquam manum
 contra populum Romanum facere po-
 tuisset, quid diceres? Apud me habitavit:
 mecum fuit: ego illum ad iudicium me-
 um, quo facilius crimen inimicorum di-
 luere possem, vivum, atque incolumem
 reservavi. itane vero? tu tua pericula
 communi periculo defendes? tu suppli-
 cia, quae debentur hostibus victis, ad tu-
 um, non ad populi Romani tempus con-
 feres? populi Romani hostis privatis cu-
 stodiis asservabitur? at etiam qui trium-
 phant, eoque diutius vivos hostium du-
 ces servant, ut, his per triumphum duc-
 tis, pulcherrimum spectaculum, fructum-
 que victoriae populus Romanus percipe-
 re possit: tamen cum de foro in Capito-
 lium currum flectere incipiunt, illos duci

in carcerem jubent: idemque dies et victoribus imperii, et victis vitae finem facit. et nunc cuiquam credo esse dubium, quin tu id commissurus non fueris, (praesertim cum statuisses, ut ais, tibi causam esse dicendam) ut ille archipirata non potius securi feriretur, quam, quod erat ante oculos positum, tuo periculo viveret. si enim esset mortuus, tu, qui crimen ais te metuisse, quaero, cui probares? cum constaret, istum Syracusis ab nullo visum esse archipiratam, ab omnibus desideratum: cum dubitaret nemo, quin abs te pecunia liberatus esset: cum vulgo loquerentur, suppositum in ejus locum, quem pro illo probare velles: cum tute falsus esses, te id crimen tanto ante metuisse: si cum diceres esse mortuum, quis te audiret? nunc, cum vivum istum nescio quem produces, tamenne id credi voles? quid, si aufugisset? si vincla rupisset, ita, ut Nico ille nobilissimus pirata fecit, quem P. Servilius, quâ felicitate ceperat, eâdem recuperavit? quid diceres? verum hoc erat. si ille semel verus archipirata securi percussus esset: pecuniam illam non haberes. si hic falsus esset mortuus,

aut profugisset : non esset difficile alium in suppositi locum supponere. plura dixi, quam volui, de illo archipirata : et tamen ea, quae certissima sunt hujus criminis argumenta, praetermisi. volo enim mihi totum esse crimen hoc integrum, est certus locus, certa lex, certum tribunal quò hoc reservetur. Hac tanta praedae auctus, mancipiis, argento, veste locupletatus, nihilo diligentior ad classem ornandam, milites revocandos, alendosque esse coepit : cum ea res non solum provinciae saluti, verum etiam ipsi praedae esse posset. nam aestate summa, quo tempore caeteri praetores obire provinciam, et concurrare consueverunt, aut etiam in tanto praedonum metu et periculo ipsi navigare : eo tempore ad luxuriam, libidinesque suas, domo sua regia, quae regis Hieronis fuit, qua praetores uti solent, contentus non fuit. tabernacula, quemadmodum consueverat temporibus aestivis, quod antea jam demonstravi, carbaseis intenta velis, collocari jussit in litore : quod est litus in insula Syracusis post Arethusae fontem, propter ipsum introitum, atque ostium por-

tus, amoeno sane, et ab arbitris remoto loco. hic dies aestivos sexaginta praetor populi Romani custos, defensorque provinciae sic vixit, ut muliebria quotidie convivia essent; vir accumberet nemo, praeter ipsum, et praetextatum filium, tametsi recte sine exceptione dixeram, virum, cum isti essent, neminem fuisse. nonnunquam etiam libertus Timarchides adhibebatur. mulieres autem nuptae nobiles, praeter unam mimi Isidori filiam, quam iste, propter amorem, ab Rhodio tibicine abduxerat; Pippa quaedam, uxor Aeschrionis Syracusani, de qua muliere plurimi versus, qui in istius cupiditatem facti sunt, tota Sicilia percelebrantur. erat et Nice, facie eximia, ut praedicatur, uxor Cleomenis Syracusani. hanc Cleomenes vir amabat: veruntamen huius libidini adversari nec poterat, nec audebat, et simul ab isto donis, beneficiisque plurimis devinciebatur. illo autem tempore iste, tametsi ea est hominis impudentia, quam nostis, ipse tamen, cum vir esset Syracusis, uxorem ejus parum poterat, animo soluto ac libero, tot in acta dies secum habere. itaque exco-

gitat rem singularem. naves, quibus legatus praefuerat, Cleomeni tradit: classi populi Romani Cleomenem Syracusanum praeesse jubet, atque imperare. hoc eò facit, ut ille non solum abesset a domo, cum navigaret, sed etiam libenter, cum magno honore, beneficioque abesset: ipse autem, remoto, atque ablegato viro, non liberius, quam ante, (quis enim unquam istius libidini obstitit) sed paulo solutior tamen animo secum illam haberet, si non tanquam virum, at tanquam aemulum removisset. accipit navem sociorum, atque amicorum Cleomenes Syracusanus. Quid primum aut accusem, aut querar, Judices? Siculone homini, legati, quaestoris, praetoris denique potestatem, honorem, auctoritatem dari? si te impediabat ista conviviorum, mulierumque occupatio: ubi quaestores? ubi legati? ubi ternis denariis aestimatum frumentum? ubi muli? ubi tabernacula? ubi tot, tantaque ornamenta magistratibus, et legatis, a senatu, populoque Romano permessa, et data? denique ubi praefecti, et tribuni tui? si civis Romanus dignus isto negotio nemo

fuit, quid civitates, quae in amicitia, fideque populi Romani perpetuò manserant? ubi Segestana? ubi Centuripina civitas, quae tum officiis, fide, vetustate, tum etiam cognatione populi Romani nomen attingunt? ô dii immortales! quid, si harum ipsarum civitatum militibus, navibus, navarchis, Syracusanus Cleomenes iussus est imperare? non omnis honos ab isto dignitatis, aequitatis, officiique sublatus est? ecquod in Sicilia bellum gessimus, quin Centuripinis sociis, Syracusanis hostibus uteremur? atque haec omnia ad memoriam vetustatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. itaque ille vir clarissimus, summusque imperator, M. Marcellus, cujus virtute captae, misericordia conservatae sunt Syracusae, habitare in ea parte urbis, quae insula est, Syracusanum neminem voluit. hodie, inquam, Syracusanum in ea parte habitare non licet. est enim locus, quem vel pauci possunt defendere. committere igitur eum non fidelissimis hominibus noluit: simul quod ab illa parte urbis navibus aditus ex alto est. quamobrem qui nostros exercitus saepe excluferant, iis claustra

loci committenda non existimavit. vide quid intersit inter tuam libidinem, majorumque auctoritatem : inter amorem, furoremque tuum, et illorum consilium, atque prudentiam. illi aditum litoris Syracusanis ademerunt : tu maritimum imperium concessisti. illi habitare in eo loco Syracusanum, quo naves accedere possent, noluerunt : tu classi, et navibus Syracusanum praeesse voluisti. quibus illi urbis suae partem ademerunt, iis tu nostri imperii partem dedisti; et, quorum sociorum opera Syracusani nobis dicto audientes sunt, eos Syracusanis dicto audientes esse iussisti. Egreditur Centuripinâ quadriremi Cleomenes e portu: sequitur Segestana navis, Tyndaritana, Herbitensis, Heracliensis, Apollonienensis, Haluntina : praeclara classis in speciem : sed inops et infirma, propter dimissionem propugnatorum, atque remigum. tamdiu in imperio suo classem iste praetor diligens vidit, quamdiu convivium ejus flagitiosissimum praetervecta est. ipse autem, qui visus multis diebus non esset, tum se tamen in conspectum nautis paulisper dedit. stetit soleatus praetor populi Romani

ni cum pallio purpureo, tunicaque talarī, mulierculā nixus in litore. jam hoc ipso istum vestitu Siculi, civesque Romani permulti saepe viderunt. posteaquam paulum provecta classis est, et Pachynum quinto die denique appulsa est: nautae fame coacti, radices palmarum agrestium, quarum erat in his locis, sicut in magna parte Siciliae, multitudo, colligebant, et his miseri, perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum se Verrem cum luxuria, atque nequitia, tum etiam imperio, putaret: similiter totos dies, in litore, tabernaculo posito, perpotabat. Ecce autem repente, ebrio³⁴ Cleomene, esurientibus caeteris, nuntiatur piratarum naves esse in portu Edissae: nam ita is locus nominatur. nostra autem classis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quod erat terrestre praesidium non re, sed nomine, sperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxisset, explere se numerum nautarum, et remigum posse. reperta est eadem istius hominis avarissimi ratio in praesidiis, quae in classibus. nam erant perpauci reliqui, caeterique dimissi. princeps Cleomenes

in quadriremi Centuripina malum erigi,
 vela fieri, praecidi anchoras imperavit :
 et simul, ut se caeteri sequerentur, sig-
 num dari iussit. haec Centuripina navis
 erat incredibili celeritate velis. nam sci-
 re, isto praetore, nemo poterat, quid
 quaeque navis remis facere posset : etsi in
 hac quadriremi, propter honorem et gra-
 tiam Cleomenis, minime multi remiges
 et milites deerant. evolarat jam e con-
 spectu fere fugiens quadriremis, cum eti-
 am tunc caeterae naves suo in loco mo-
 liebantur. erat animus in reliquis. quan-
 quam erant pauci, quoquo modo sese res
 habebat, pugnare tamen se velle clama-
 bant : et, quod reliquum vitae, viriumque
 fames fecerat, id ferro potissimum red-
 dere volebant. quod si Cleomenes non
 tanto ante fugisset, aliqua tamen ad re-
 sistendum ratio fuisset. erat enim sola il-
 la navis constrata, et ita magna, ut pro-
 pugnaculo caeteris posset esse. quae, si
 in praedonum pugna versaretur, urbis
 instar habere, inter illos piraticos myo-
 parones, videretur : sed tunc inopes re-
 lieti a duce, praefectoque classis, eundem
 necessariò cursum tenere coeperunt. E-

lorum versùs, ut ipse Cleomenes, ita caeteri navigabant. neque hi tamen tam praedonum fugiebant impetum, quam imperatorem sequebantur. tum ut quisque in fuga postremus, ita periculo princeps erat. postremam enim quamque navem piratae primam adoriebantur. ita prima Haluntinorum navis capitur, cui praeerat Haluntinus, homo nobilis, Philarchus: quem ab illis praedonibus Locrenses postea publice redemerunt: ex quo vos priore actione jurato rem omnem, causamque cognostis. deinde Apolloniensis navis capitur, et ejus praefectus Anthropinus occiditur. Haec dum aguntur, interea Cleomenes jam ad Elori litus pervenerat: jam sese in terram e navi ejecerat, quadrirememque in falo fluctuantem reliquerat. reliqui praefecti navium, cum in terram imperator exisset, cum ipsi neque repugnare, neque mari effugere ullo modo possent, appulsis ad Elorum navibus, Cleomenem persecuti sunt. tunc praedonum dux Heracleo, repente, praeter spem, non sua virtute, sed istius avaritia nequitiaque victor, classem pulcherrimam populi

Romani in litus expulsam, et ejectam, cum primum advesperasceret, inflammari, incendiue jussit. *ô* tempus miserum, atque acerbum provinciae Siciliae! *ô* casum illum multis innocentibus calamitosum, atque funestum! *ô* istius nequitiam, ac turpitudinem singularem! una, atque eadem nox erat, qua praetor amoris turpissimi flamma, ac classis populi Romani praedonum incendio conflagrabat. affertur nocte intempesta gravis hujusce mali nuntius Syracusas: curritur ad praetorium, quo istum e convivio illo praecclaro reduxerant paulo ante mulieres cum cantu, atque symphonia. Cleomenes, quanquam nox erat, tamen in publico esse non audet: includit se domi: neque aderat uxor, quae consolari hominem in malis posset. hujus autem praecclari imperatoris ita erat severa domi disciplina, ut in re tanta, in tam gravi nuntio nemo admitteretur: nemo esset, qui auderet aut dormientem excitare, aut interpellare vigilantem. jam vero, re ab omnibus cognita, concursabat urbe totâ maxima multitudo. non enim, sicut antea consuetudo erat, praedonum adven-

tum significabat ignis e specula sublatus, aut tumulto, sed flamma ex ipso incendio navium, et calamitatem acceptam, et periculum reliquum nuntiabat. Cum

praetor quaereretur; et constaret, ei neminem nuntiasse: fit ad domum ejus cum clamore concursus, atque impetus. tum iste excitatus exit: audit rem omnem ex Timarchide: sagum sumit. lucebat jam fere: procedit in medium, vini, somni, stupri plenus. excipitur ab omnibus ejusmodi clamore, ut ei Lampfaceni periculi similitudo versaretur ante oculos. hoc etiam majus hoc videbatur, quod in odio simili multitudo hominum haec erat maxima. tum istius acta commemorabatur: tum flagitiosa illa convivium: tum appellabantur a multitudine mulieres nominatim: tum quaerebatur ex ipso palam, tot dies continuos, per quos nunquam visus esset, ubi fuisset, quid egisset? tum imperator ab isto praepositus Cleomenes flagitabatur: neque quidquam propius est factum, quam ut illud Uticense exemplum de Adriano transferretur Syracusas, ut duo sepulcra duorum praetorum improborum, duabusque in provinciis

constituerentur. verum habita est a multitudinē ratio temporis, habita est tumultus, habita etiam dignitatis, existimationisque communis, quod is est conventus Syracusis civium Romanorum, ut non modo illa provincia, verum etiam hac republica dignissimus existimetur. confirmant ipsi se, cum is etiam tum semisomnis stuperet: arma capiunt: totum forum: atque insulam, quae est urbis magna pars, complent. unam illam solam noctem praedones ad Elorum commorati, cum fumantes etiam nostras naves reliquissent, accedere incipiunt ad Syracusas. qui videlicet saepe audissent, nihil esse pulchrius, quam Syracusarum moenia, ac portus, statuerant, sese, si ea Verre praetore non vidissent, nunquam
 37 esse visuros. Ac primo ad illa aestiva praetoris accedunt, ipsam illam ad partem litoris, ubi iste per eos dies, tabernaculis positus, castra luxuriae collocarat. quem posteaquam inanem locum offenderunt, et praetorem commovisse ex eo loco castra fenserunt: statim sine ullo metu in portum ipsum penetrare coeperunt. cum in portum dico, Judices, (ex-

planandum est enim diligentius ; eorum causa, qui locum ignorant) in urbem dico, atque in urbis intimam partem venisse piratas. non enim portu illud oppidum clauditur, sed urbe portus ipse cingitur, et concluditur : non ut alluantur a mari moenia extrema, sed influat in urbis sinum portus. hîc, te praetore, Heracleo archipirata cum quatuor myoparonibus parvis ad arbitrium suum navigavit. prô dii immortales! piraticus myoparo, cum imperium populi Romani, nomen, ac fascēs essent Syracusis, usque ad forum, et ad omnes urbis crepidines accessit : quo neque Carthaginensium gloriosissimae classes, cum mari plurimum poterant, multis bellis saepe conatae, unquam adspirare potuerunt; neque populi Romani invicta ante te praetorem gloria illa navalis, unquam tot Punicis, Siciliensibusque bellis penetrare potuit : qui locus ejusmodi est, ut ante Syracusani in moenibus suis, in urbe, in foro hostem armatum, ac victorem, quam in portu ullam hostium navem viderent. hîc, te praetore, praedonum naviculae pervagatae sunt, quo Atheniensium classis sola, post hominum

memoriam, ccc navibus, vi, ac multitudine invasit: quae in eo ipso portu, loci ipsius, portusque natura, victa, atque superata est. hîc primum opes illius civitatis victae, comminutae, depressaeque sunt: in hoc portu, Atheniensium nobilitatis, imperii, gloriae naufragium factum existimatur. Eône pirata penetravit, quò simul atque adisset, non modo a latere, sed etiam a tergo magnam partem urbis relinqueret? insulam totam praetervectus est: quae est urbis magna pars Syracusis suo nomine, ac moenibus. quo in loco majores (ut ante dixi) Syracusanum quemquam habitare vetuerunt: quod, qui illam partem urbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant. at quemadmodum est pervagatus? radices palmarum agrestium, quas in nostris navibus invenerant, jaciebant, ut omnes istius improbitatem, et calamitatem Siciliae possent cognoscere. Siculosne milites? aratorumne liberos? quorum patres tantum labore suo frumenti exarabant, ut populo Romano, totique Italiae suppeditare possent, eosne in insula Cereris natos, ubi primum fruges in-

ventae esse dicuntur, eo cibo esse usos, a quo majores eorum caeteros quoque, frugibus inventis, removerunt? te praetore, Siculi milites palmarum stirpibus, praedones Siculo frumento alebantur. O spectaculum miserum, atque acerbum! ludibrio esse Urbis gloriam, et populi Romani nomen; hominum conventu, atque multitudine; piratico myoparone, in portu Syracusano de classe populi Romani triumphum agere piratam; cum praetoris nequissimi, inertissimique oculos praedonum remi respergerent? posteaquam è portu piratae non metu aliquo affecti, sed satietate exierant: tum coeperunt quaerere homines causam illius tantae calamitatis. dicere omnes, et palam disputare, minime esse mirandum, si, militibus, remigibusque dimissis, reliquis egestate et fame perditis, praetore tot dies cum mulierculis perpotante, tanta ignominia et calamitas esset accepta. haec autem istius vituperatio, atque infamia confirmabatur eorum sermone, qui a suis civitatibus illis navibus praepositi fuerant: qui ex illo numero reliqui Syracusas, classe amissa, refugerant. dicebant,

quos ex sua quisque navi missos sciret esse. res erat clara: neque solum argumentis, sed etiam certis testibus istius audacia tenebatur. ³⁹ Homo certior sit, agi nihil in foro, et conventu tota die, nisi hoc quaeri a navarchis, quemadmodum classis esset amissa. illos respondere, et docere unumquemque, missione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore, et fuga. quod posteaquam iste cognovit, hanc rationem habere coepit. causam sibi dicendam esse statuerat jam ante, quam hoc usu veniret, ita ut ipsum priore actione dicere audistis. videbat, illis navarchis testibus, tantum hoc crimen sustinere se nullo modo posse. consilium capit primo stultum, veruntamen clemens. Cleomenem, et navarchos ad se vocari jubet. veniunt. accusat eos, quod huiusmodi de se sermones habuerint: rogat, ut id facere desistant, et in sua quisque navi dicat se tantum habuisse nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam esse dimissum. illi enim vero se ostendunt, quod vellet, esse facturos. iste non procrastinat: advocat amicos statim: quaerit ex his singillatim, quot quis-

que nautas habuerit. respondit unusquisque, ut erat praeceptum. iste in tabulas refert: obsignat signis amicorum, providens homo: ut contra hoc crimen, si quando opus esset, hac videlicet testificatione uteretur. derisum credo esse hominem amentem a suis consiliariis, et admonitum, hasce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia praetoris diligentia suspicionis in eo crimine futurum. jam iste erat hac stultitia multis in rebus usus, ut publice quoque, quae vellet, in civitatum literis et tolli, et referri juberet: quae omnia nunc intelligit sibi nihil prodesse, posteaquam certis literis, testibus, auctoritatibusque convincitur. Ubi hoc videt, illorum confessionem, testificationem suam, tabulas sibi nullo adjumento futuras: inquit consilium, non improbi praetoris (nam id quidem esset ferendum) sed importuni, atque amentis tyranni. statuit, si hoc crimen extenuare vellet, (nam omnino tolli posse non arbitrabatur) navarchos omnes, testes sui sceleris, vita esse privandos. occurrebat illa ratio: Quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos dicto

audientes esse iussi : missum facere eum, cui imperium, potestatemque permisi ? poterone eos afficere supplicio, qui Cleomenem secuti sunt : ignoscere Cleomeni, qui secum fugere, et se consequi iussit ? poterone in eos esse vehemens, qui naves inanes non modo habuerunt, sed etiam apertas : in eum dissolutus, qui solus habuerit constratam navem, et minus exinanitam ? pereat Cleomenes unà. ubi fides ? ubi execrationes ? ubi dextrae, complexusque ? ubi illud contubernium muliebris militiae in illo delicatissimo litore ? fieri nullo modo poterat, quin Cleomeni parceretur. Cleomenem vocat. dicit ei, se statuisset animadvertere in omnes navarchos : ita sui periculi rationes ferre, ac postulare. tibi uni parcam, et totius istius culpaee crimen, vituperationemque inconstantiae potius suscipiam, quàm aut in te sim crudelis, aut tot tam graves testes vivos, incolumesque esse patiar. agit gratias Cleomenes, approbat consilium : dicit, ita fieri oportere. admonet tamen illud, quod istum fugerat, in Phalargum Centuripinum, navarchum, non posse animadverti, propterea quod

secum fuisset unà in Centuripina quadri-
remi. quid ergo? iste homo ex ejusmodi
civitate, adolescens nobilissimus, testis
relinquetur? in praesentia, inquit Cleo-
menes, quoniam ita necesse est: sed post
aliquid videbimus, ne iste nobis obitare
possit. Haec posteaquam acta, et con-⁴¹
stituta sunt, procedit iste repente è prae-
torio, inflammatus scelere, furore, cru-
delitate. in forum venit: navarchos vo-
cari jubet. qui nihil metuerent, nihil sus-
picarentur, statim accurrunt. iste homi-
nibus miseris, innocentibusque injici ca-
tenas imperat. implorare illi fidem po-
puli Romani, et quare id faceret, rogare.
tunc iste hoc causae dicit, quòd classem
praedonibus prodidissent. fit clamor, et
admiratio populi, tantam esse in homine
impudentiam, atque audaciam, ut aliis
causam calamitatis attribueret, quae om-
nis propter avaritiam ipsius accidisset:
aut, cum ipse praedonum socius putaretur,
aliis prodicionis crimen inferret: de-
inde, hoc quintodecimo die crimen esse
natum, postquam classis esset amissa. cum
haec fierent, quaerebatur, ubi esset Cleo-
menes? non quò illum ipsum, cujusmodi

esset, quisquam supplicio, propter illud incommodum, dignum putaret. nam quid Cleomenes facere potuit? (non enim possum quemquam insimulare falsò) quid, inquam, magnopere Cleomenes facere potuit, istius avaritia navibus exinanitis? atque eum vident sedere ad latus praetoris, et ad aurem familiariter, ut solitus erat, insusurrare. tum vero omnibus indignissimum visum est, homines honestissimos, electos ex suis civitatibus, in ferrum, atque in vincula coniectos: Cleomenem propter flagitiorum, ac turpitudinis societatem, familiarissimum esse praetoris. apponitur his tamen accusator Naevius Turpio quidam, qui, C. Sacerdote praetore, injuriarum damnatus est, homo bene appositus ad istius audaciam: quem iste in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia, praecursorem habere solebat, et emissarium. Veniunt Syracusas parentes, propinque miserorum adolescentium, hoc repentino calamitatis suae commoti nuntio: vinctos aspiciunt catenis liberos suos, cum istius avaritiae poenam collo, et cervicibus suis sustinerent. adsunt, defen-

dunt, proclamant: fidem tuam, quae nusquam erat, nec unquam fuit, implorant. pater aderat Dexio Tyndaritanus, homo nobilissimus, hospes tuus, cujus tu domi fueras, quem hospitem appellaras. cum cum illa auctoritate, et miseria videres praeditum, non te ejus lacrymae, non senectus, non hospitii jus, atque nomen a scelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit. sed quid ego hospitii jura in hac tam immani bellua commemoro? qui Sthenium Thermitanum, hospitem suum, cujus domum per hospitium exhausit, et exinanivit, absentem in reos retulerit, causa indicta, capite damnarit: ab eo nunc hospitiorum jura, atque officia quaeramus? cum homine enim crudeli nobis res est, an cum fera, atque immani bellua? te patris lacrymae de innocentis filii periculo non movebant? cum patrem domi reliquisses: filium tecum haberes: te neque praesens filius de liberorum caritate, neque absens pater de indulgentia patria commonebat? catenas habebat hospes tuus Aristeus, Dexionis filius. quid ita? prodiderat classem. quod ob praemium? deseruerat exerci-

tum. quid Cleomenes? ignavus fuerat. at eum tu ob virtutem corona aurea donaras. dimiserat nautas. tu ab omnibus mercedem missionis acceperas. alter parens ex altera parte erat Herbitensis Eubulida, homo domi suae clarus et nobilis: qui, quia Cleomenem in defendendo filio laeserat, nudus penè est destitutus. quid erat autem, quod quisquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. at causa cogit. moriere, si appellaris. nunquam enim iste est cuiquam mediocriter minatus. at remiges non erant. praetorem tu accusas? frange cervicem. si neque praetorem, neque praetoris aemulum appellare licebit, cum in his duobus tota causa sit: quid futurum est? Dicit etiam causam Heraclius Segestanus, homo domi suae summo loco natus. audite, ut vestra humanitas postulat, Iudices. audietis enim de magnis incommodis, injuriisque sociorum. hunc scitote fuisse Heraclium in ea causa, qui propter gravem morbum oculorum tum non navigarit, et jussu ejus, qui potestatem habuit, cum commeatu, Syracusis remanserit. iste certe neque prodidit classem, neque metu

perterritus fugit, neque exercitum deseruit. etenim tunc esset hoc animadversum, cum classis Syracusis proficiscebatur. is tamen in eadem causa fuit, quasi esset in aliquo manifesto scelere deprehensus: in quem ne falsò quidem causa conferri criminis potuit. fuit in illis navarchis Heracliensis quidam Furius (nam habent illi nonnulla hujuscemodi Latina nomina) homo, quamdiu vixit, domi suae non solum, post mortem tota Sicilia clarus, et nobilis. in quo homine tantum animi fuit, non solum ut istum libere laederet; nam id quidem, quoniam moriendum videbat, sine periculo se facere intelligebat: verum, morte proposita, cum lacrymans in carcere mater noctes, diesque assideret, defensionem causae suae scripsit: quam nunc nemo est in Sicilia, quin habeat, quin legat, quin tui sceleris et crudelitatis ex illa oratione commonefiat. in qua docet, quot a civitate sua nautas acceperit: quot et quanti quemque dimiserit: quot secum habuerit: item de caeteris navibus dicit. quae cum apud te diceret, virgis oculi verberabantur. ille morte proposita, facile dolorem corporis patiebatur.

clamabat, id quod scriptum reliquit, ‘ fa-
 ‘ cinus esse indignum, plus impudicissi-
 ‘ mae mulieris apud te de Cleomenis sa-
 ‘ lute, quam de sua vita lacrymas matris
 ‘ valere.’ deinde etiam illud video esse
 dictum, quod, si recte vos populus Ro-
 manus cognovit, non falso ille jam in
 ipsa morte de vobis praedicavit: ‘ non
 ‘ posse Verrem, testes interficiendo, cri-
 ‘ mina sua extinguere: graviolem apud
 ‘ sapientes iudices se fore ab inferis tes-
 ‘ tem, quam si vivus in iudicium produ-
 ‘ ceretur: tum, avaritiae solum, si vive-
 ‘ ret; nunc, cum ita esset necatus, scele-
 ‘ ris, audaciae, crudelitatis testem fore.’
 jam illa praeclara: ‘ non testium mo-
 ‘ do catervas, cum tua res ageretur, sed
 ‘ a diis manibus innocentium poenas,
 ‘ sceleratorumque furias in tuum iudici-
 ‘ um esse venturas: sese ideo leviolem
 ‘ casum suum fingere, quod jam ante aci-
 ‘ em securium tuarum, Sestiique, tui car-
 ‘ nificis, vultum et manum vidisset, cum
 ‘ in conventu civium Romanorum iussu
 ‘ tuo securi cives Romani ferirentur.’ ne
 multa, Iudices; libertate, quam vos so-
 ciis dedistis, hac ille in acerbissimo sup-

plicio miserrimae servitutis abusus est. Condemnat omnes de consilii sententia, ⁴¹ tamen neque iste in tanta re, tot hominum, totque civium causa, P. Vettium ad se arcessit, quaestorem suum, cujus consilio uteretur : neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus, isto praetore, in Sicilia fuit, primus ab isto iudex rejectus est : sed de latronum, hoc est, de comitum suorum sententia condemnat omnes. hic cuncti Siculi, fidelissimi, atque antiquissimi socii, plurimis affecti beneficiis a maioribus nostris, graviter commoventur, et de suis periculis, fortunisque omnibus pertimescunt, illam clementiam, mansuetudinemque nostri imperii in tantam crudelitatem, inhumanitatemque esse conversam ! condemnari tot homines uno tempore nullo crimine ! defensionem suorum furtorum praetorem improbum ex indignissima morte innocentium quaerere ! nihil addi jam videtur, Iudices, ad hanc improbitatem, amentiam, crudelitatemque posse. et recte nihil videtur. nam si cum aliorum improbitate certet, longe omnes, multumque superabit. sed secum ipse cer-

tat: id agit, ut semper superius suum fa-
 cinus novo scelere vincat. Phalargum
 Centuripinum dixeram exceptum esse a
 Cleomene, quod in ejus quadriremi Cle-
 omenes vectus esset: tamen, quia perti-
 muerat adolescens, quod eandem suam
 causam videbat esse, quam illorum, qui
 innocentes peribant; ad hominem acce-
 dit Timarchides: a securi negat ei esse
 periculum: virgis ne caederetur, monet
 ut caveat. ne multa, ipsum dicere ado-
 lescentem audistis, se ob hunc virgarum
 metum pecuniam Timarchidi numerasse.
 levia sunt haec in hoc reo crimina. me-
 tum virgarum navarchus nobilissimae ci-
 vitatis pretio redemit: humanum. alius,
 ne condemnaretur, pecuniam dedit: usi-
 tatum est. non vult populus Romanus
 obsoletis criminibus accusari Verrem:
 nova postulat, inaudita desiderat: non
 de praetore Siciliae, sed de crudelissimo
 45 tyranno fieri iudicium arbitrat. In-
 cluduntur in carcerem condemnati: sup-
 plicium constituitur in illos: sumitur de
 miseris parentibus navarchorum: prohi-
 bentur adire ad filios: prohibentur libe-
 ris suis cibum, vestitumque ferre. patres

hi, quos videtis, jacebant in limine, matresque miserae pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberum exclusae: quae nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum ore excipere sibi liceret. aderat janitor carceris, carnifex praetoris, mors, terrorque sociorum et civium, lictor Sestius: cui ex omni gemitu, doloreque certa merces comparabatur. ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum. nemo recusabat. quid? ut uno ictu securis afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne saepius feriat? ne cum sensu doloris aliquo, aut cruciatus spiritus auferatur? etiam ob hanc causam pecunia lictori dabatur. ô magnum, atque intolerandum dolorem! ô gravem, acerbamque fortunam! non vitam liberum, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. atque ipsi etiam adolescentes cum Sestio de eadem plaga, et de uno illo ictu loquebantur. idque postremum parentes suos liberi orabant, ut levandi cruciatus sui gratia lictori pecunia daretur. multi et graves dolores inventi parentibus, et propin-

quis: multi. veruntamen mors sit extrema. non erit. estne aliquid ultrà, quò progredi crudelitas possit? reperietur. nam, illorum liberi cum erunt securi percussi, ac necati, corpora feris objicientur. hoc si luctuosum est parenti, redimat pretio sepeliendi potestatem. Onasum Segestanum, hominem nobilem, dicere audistis, se obsepulturam Heraclii navarchi pecuniam Timarchidi dinumerasse. hoc (ne possis dicere: 'patres enim veniunt, 'amissis filiis, irati') vir primarius, homo nobilissimus, dicit: neque de filio dicit. jam hoc, quis tum fuit Syracusis, quin audierit, quin sciat, has per Timarchidem pactiones sepulturae cum vivis etiam illis esse factas? non palam cum Timarchide loquebantur? non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palam vivorum funera locabantur? quibus rebus omnibus actis, atque decisis, producuntur è carcere, et deligantur ad palum. Quis tam fuit illo tempore durus et ferreus, quis tam inhumanus, praeter unum te, qui non illorum aetate, nobilitate, miseriâ commoveretur? ecquis fuit, quin lacrymaretur? quin ita cala-

mitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune agi arbitraretur? feriuntur securi. laetaris tu in omnium gemitu, et triumphas: testes avaritiae tuae gaudes esse sublatos. errabas, Verres, et vehementer errabas, cum te maculas furtorum, et flagitiorum tuorum, sociorum innocentium sanguine eluere arbitrabare: praeceps amentiam ferebare, qui te existimares avaritiae vulnera crudelitatis remediis posse sanare. etenim quanquam illi sunt mortui sceleris tui testes, tamen eorum propinqui neque tibi, neque illis defunt: tamen ex illo ipso numero navarchorum aliqui vivunt, et adsunt: quos, ut mihi videtur, ab illorum innocentium poenam fortuna ad hanc causam reservavit. adest Philargus Haluntinus, qui, quia cum Cleomene non fugit, oppressus a praedonibus, et captus est: cui calamitas saluti fuit: qui, nisi captus a piratis esset, in hunc praedonem sociorum incidisset. dicet is pro testimonio, de missione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. adest Centuripinus Phalargus, in amplissima civitate, amplissimo loco natus.

eadem dicit: nulla in re discrepat. per deos immortales! Iudices, quo tandem animo sedetis? aut quemadmodum auditis? utrum ego desipio, et plus quam satis est, doleo in tanta calamitate, miseriaque sociorum? an vos quoque hic acerbissimus innocentium cruciatus, et moeror pari sensu doloris afficit? ego enim cum Herbitensem, cum Heracliensem securi esse percussum dico, versatur mihi ante oculos indignitas calamitatis. Eorumne populorum cives, eorumne agrorum alumnos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanae, illorum operis, ac laboribus quaeritur; qui a parentibus, spe nostri imperii, nostraeque aequitatis, suscepti, educatique sunt; ad C. Verris nefariam immanitatem, et ad ejus securem funestam esse servatos? cum mihi Tyndaritani illius venit in mentem, cum Segestani, tum jura simul civitatum, atque officia considero. quas urbes P. Africanus etiam ornandas esse spoliis hostium arbitratus est, eas C. Verres non solum illis ornamentis, sed etiam viris nobilissimis nefario scelere privavit. en quod Tyndaritani libenter

praedicent: 'nos in septemdecim popu-
'lis Siciliae numeramur: nos semper in
'omnibus Punicis, Siciliensibusque bel-
'lis amicitiam, fidemque populi Romani
'secuti sumus: a nobis omnia populo
'Romano semper, et belli adjumenta, et
'pacis ornamenta administrata sunt.'
multum vero haec his jura profuerunt in
istius imperio, ac potestate. vestros quon-
dam nautas contra Carthaginem Scipio
duxit: at nunc naves contra praedones pe-
nè inanes Cleomenes ducit. vobiscum A-
fricanus hostium spolia, et praemia laudis
communicavit: at nunc per me spoliati,
nave a praedonibus abducta, ipsi in hosti-
um numero, locoque ducemini. quid ve-
ro? illa Segestanorum non solum literis
tradita, neque commemorata verbis, sed
multis officiis illorum usurpata, et com-
probata cognatio, quos tandem fructus
hujusce necessitudinis in istius imperio tu-
lit? nempe hoc fuit jure, Judices, ut ex
sinu patris nobilissimus adolescens, et è
complexu matris ereptus innocens filius,
istius carnifici Sestio dederetur. cui ci-
vitati majores nostri maximos agros, at-
que optimos concesserunt: quam immu-

nem esse voluerunt: haec tantâ apud te cognationis, fidelitatis, vetustatis auctoritate, ne hoc quidem juris obtinuit, ut unius honestissimi, atque innocentissimi civis mortem, et sanguinem deprecare⁴⁸ tur. Quò confugient socii? quem implorabunt? qua spe denique, ut vivere velint, tenebuntur, si vos eos deseritis? ad senatum devenient, qui de Verre supplicium sumat? non est usitatum, non senatorium. ad populum Romanum confugient? facilis est causa populi. legem enim sociorum causa iussisse, et vos ei legi custodes, ac vindices praeposuisse dicet. hic locus est igitur unus, quò perfugiant: hic portus, haec arx, haec ara sociorum: quò quidem nunc non ita confugiunt, ut antea in suis repetendis rebus solebant. non argentum, non aurum, non vestem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quae ex urbibus, fanisque erepta sunt. metuunt homines imperiti, ne jam haec populus Romanus concedat, et jam fieri velit. patimur enim jam multos annos, et silemus, cum videamus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias pervenisse. quod eo ma-

gis ferre aequo animo, atque concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat: nemo laborat, ut obscura sua cupiditas esse videatur. in urbe nostra pulcherri-
ma, atque ornatissima, quod signum, quae tabula picta est, quae non ab hostibus vic-
tis capta, atque apportata sit? at istorum villae, sociorum fidelissimorum et pluri-
mis, et pulcherrimis spoliis ornatae, re-
fertaeque sunt. ubi pecunias exterarum
nationum esse arbitramini, quibus nunc
omnes egent, cum Athenas, Pergamum,
Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, to-
tam denique Asiam, Achaiam, Graeci-
am, Siciliam, jam in paucis villis inclu-
sas esse videatis? sed haec, ut dico, omnia
jam socii vestri relinquunt, et negligunt,
Judices. ne publice a populo Romano
spoliarentur; officiis, ac fide providerunt.
paucorum cupiditati tum, cum obsistere
non poterant, tamen sufficere aliquo mo-
do poterant. nunc vero jam adempta est
non modo resistendi, verum etiam suppe-
ditandi facultas. itaque res suas negli-
gunt. pecunias, quo nomine iudicium
hoc appellatur, non repetunt: relinquunt,
et negligunt. hoc jam ornatu ad vos con-

fugiunt. aspiciate, aspiciate, Iudices, squalorem, ⁴⁹fordesque sociorum. Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veste, domo sua tota expilata, mentionem tuorum furtorum non facit: sese ipsum abs te repetit, nihil amplius. totum enim tua libidine, et scelere ex sua patria, (in qua multis virtutibus, et beneficiis floruit princeps) sustulisti. Dexio hic, quem videtis, non quae publice Tyndari, non quae privatim sibi eripuisti, sed unicum miser abs te filium optimum, atque innocentissimum flagitat. non ex litibus aestimatis tuis pecuniam domum, sed ex tua calamitate, cineri, atque ossibus filii sui solatium vult aliquod reportare. hic tam grandis natu Eubulida, hoc tantum, exacta aetate, laboris, itinerisque suscepit, non ut aliquid ex suis bonis recuperaret: sed ut, quibus oculis cruentas cervices filii sui viderat, iisdem te condemnatum videret. si per L. Metellum licitum esset, Iudices, matres illorum, uxores, sororesque veniebant. quarum una, cum ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis ejus civitatis, et cum multis facibus mihi obviam

venit, et ita me suam salutem appellans, te suum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes misera jacuit, quasi ego excitare filium ejus ab inferis possem. faciebant hoc idem in caeteris civitatibus grandes natu matres, et item parvuli liberi miserorum: quorum utrorumque aetas laborem, et industriam meam, fidem, et misericordiam vestram requirebat. itaque ad me, Judices, praeter caeteras hanc querimoniam Sicilia detulit. lacrymis ego ad hoc, non gloria inductus accessi: ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenae, ne verbera, ne secures, ne cruciatus sociorum, ne sanguis innocentium, ne denique etiam exsanguium corpora mortuorum, ne moeror parentum, ac propinquorum, magistratibus nostris quaestui posset esse. hunc ego si metum Siciliae, damnatione istius, per vestram fidem, et severitatem dejecero, Judices; satis officio meo, satis illorum voluntati, qui a me hoc petiverunt, factum esse arbitrabor. Quapropter si quem forte inveneris, qui hoc navale crimen conetur defendere, is ita defendat: illa communia, quae ad causam ni-

hil pertinent, praetermittat; me culpam fortunae assignare, calamitatem crimini dare: me amissionem classis objicere; cum multi viri fortes in communi, incertoque periculo belli, et terra, et mari saepe offenderint. nullam tibi objicio fortunam: nihil est, quod caeterorum res minus commode gestas proferas: nihil est, quod multorum naufragia fortunae colligas. ego naves inanes fuisse dico: remiges, nautasque dimissos: reliquos stirpibus vixisse palmarum: praefuisse classi populi Romani Siculum; perpetuo sociis, atque amicis, Syracusanum: te illo tempore ipso, superioribusque diebus omnibus in litore cum mulierculis perpotasse dico: harum rerum omnium auctores, testesque produco. num tibi insultare in calamitate, num intercludere perfugium fortunae, num casus bellicos exprobrare, aut objicere videor! tametsi solent hi fortunam sibi objici nolle, qui se fortunae commiserunt, qui in ejus periculis sunt, ac varietate versati. istius quidem calamitatis tuae fortuna particeps non fuit. homines enim in praeliis, non in conviviis, belli fortunam tentare, ac periclitari.

ri solent. in illa autem calamitate non Martem fuisse communem, sed Venerem possumus dicere. quod si fortunam obijci tibi non oportet, cur tu fortunae illorum innocentium veniam, ac locum non dedisti? etiam illud praecidas licet, te, quod supplicium more majorum sumpseris, securique percusseris, idcirco a me in crimen, et invidiam vocari. non in supplicio crimen meum vertitur: non ego securi nego quemquam feriri debere: non ego metum ex re militari, non severitatem imperii, non poenam flagitii, tolli dico oportere. fateor non modo in socios, sed etiam in cives, militesque nostros, persaepe esse severe, ac vehementer vindicatum. quare haec quoque praetermittas licet. Ego culpam non in navarchis, sed in te fuisse demonstro: te pretio milites, remigesque dimisisse arguo. hoc navarchi reliqui dicunt: hoc Netinorum foederata civitas publice dicit: hoc Herbitenses, hoc Amestratini, hoc Ennenses, hoc Agyrinenfes, Tyndarritani, Locrenses publice dicunt: tuus denique testis, tuus imperator, tuus hospes Cleomenes hoc dicit, sese in terram

esse egressum, uti Pachyno, e terrestri praesidio, milites colligeret, quos in navibus collocaret. quod certe non fecisset, si suum numerum naves haberent. ea est enim ratio instructarum, ornatarumque navium, ut non modo plures, sed ne singuli quidem possint accedere. dico praeterea, illos ipsos reliquos nautas fame, atque inopia rerum omnium confectos fuisse, ac perditos. dico, aut omnes extra culpam fuisse, aut, si uni attribuenda culpa sit, in eo maximam fuisse, qui optimam navem, plurimos nautas haberet, summum imperium obtineret: aut, si omnes in culpa fuerint, non oportuisse Cleomenem constitui spectatorem illorum mortis, atque cruciatus. dico etiam, in illo supplicio mercedem lacrymarum, mercedem vulneris, atque plagae, mercedem funeris, ac sepulturae constitui nefas fuisse. quapropter si mihi respondere voles, haec dicito: classem instructam, atque ornatam fuisse, nullum propugnatorem abfuisse, nullum vacuum transtrum fuisse, remigi rem frumentariam esse suppeditatam, mentiri navarchos, mentiri tot, et tam graves civita-

tes, mentiri etiam Siciliam totam : proditum te esse a Cleomene, qui se dixerit exisse in terram, ut Pachyno deduceret milites : animum illis, non copias defuisse : Cleomenem acerrime pugnantiem, ab his relictum esse, atque desertum : nummum ob sepulturam datum nemini. quae si dices, tenebere. sin alia dices : quae a me dicta sunt, non refutabis. Hic tu⁵¹ etiam dicere audebis, ‘ est in iudiciis ‘ ille familiaris meus, est paternus amicus ille? ’ non, ut quisque maxime est, qui-cum tibi aliquid sit, ita tui huiusmodi criminis maxime cum pudet? paternus amicus est. ipse pater si iudicaret, per deos immortales! quid facere possis? cum tibi haec diceret: Tu in provincia populi Romani praetor, cum tibi maritimum bellum esset administrandum, Marmertinis, ex foedere quam deberent navem, per triennium remisisti: tibi apud eosdem privatim navis oneraria maxima publice est aedificata: tu a civitatibus pecunias classis nomine coëgisti: tu pretio remiges dimisisti: tu, cum navis esset a quaestore, et ab legato capta praedonum, archipiratam ab omnium oculis remo-

visti: tu, qui cives Romani esse dicerentur, qui a multis cognoscerentur, securi ferire potuisti: tu tuam domum piratas adducere, in iudicium archipiratam domo producere ausus es. tu in provincia tam splendida, apud socios fidelissimos, cives Romanos honestissimos, in metu, periculoque provinciae, dies continuos complures in litore, conviviiisque jacuisti: te per eos dies nemo domi tuae convenire, nemo in foro videre potuit: tu sociorum, atque amicorum ad ea convivia matresfamilias adhibuisti: tu inter ejusmodi mulieres praetextatum tuum filium, nepotem meum, collocavisti, ut aetati maxime lubricae, atque incertae, exempla nequitiae parentis vita praebere: tu praetor in provincia cum tunica, pallioque purpureo visus es: tu, propter amorem, libidinemque tuam, imperium navium legato populi Romani ademisti, Syracusano tradidisti: tui milites in provincia Sicilia frugibus, frumentoque caruere: tua luxuria, atque avaritia classis populi Romani a praedonibus capta, et incensa est. post Syracusas conditas, quem in portum nunquam hostis accesserat, in

eo, te praetore, primum piratae navigarunt: neque haec tot, tantaque dedecora dissimulatione tua, neque oblivione hominum, ac taciturnitate tegere voluisti; sed etiam navium praefectos, sine ulla causa, de complexu parentum suorum, hospitem tuorum, ad mortem, cruciatumque rapuisti: neque in parentum luctu, atque lacrymis, te mei nominis commemoratio mitigavit: tibi hominum innocentium sanguis non modo voluptati, sed etiam quaestui fuit. Haec si tibi tuus parens diceret, posses ab eo veniam petere? posses, ut tibi ignosceret, postulare? satis est factum Siculis, satis officio, ac necessitudini, Judices, satis promisso muneri, ac recepto. reliqua est ea causa, Judices, quae non jam recepta, sed innata: neque delata ad me, sed in anima, sensuque meo penitus affixa, atque insita est: quae non ad sociorum salutem, sed ad civium Romanorum, hoc est, ad uniuscujusque nostrum vitam, et sanguinem pertinet. in qua nolite a me, quasi dubium sit aliquid, argumenta, Judices, expectare. omnia, quae dicam de supplicio civium Romanorum, sic erunt clara, et

illustria, ut ad ea probanda totam Sicili-
 am testem adhibere possim. furor enim
 quidam, sceleris, et audaciae comes, isti-
 us effrenatum animum, importunamque
 naturam, tanta oppressit amentia, ut nun-
 quam dubitaret in conventu palam sup-
 plicia, quae in convictos maleficii servos
 constituta sunt, ea in cives Romanos ex-
 promere. virgis quàm multos ceciderit,
 quid ego commemorem? tantum brevif-
 sime dico, Iudices: nullum fuit omnino,
 isto praetore, in hoc genere discrimen.
 itaque jam consuetudine ad corpora civi-
 um Romanorum, etiam sine istius nutu,
 54 ferebatur manus ipsa liëtoris. Num
 potes hoc negare, Verres, in foro Lily-
 baei, maximo conventu, C. Servilium,
 civem Romanum, in conventu Panormi-
 tano veterem negotiatorem, ad tribunal,
 ante pedes tuos, ad terram, virgis, et ver-
 beribus abjectum? aude hoc primum ne-
 gare, si potes. nemo Lilybaei fuit, quin
 viderit: nemo in Sicilia, quin audierit.
 plagis confectum dico a liëtoribus tuis ci-
 vem Romanum, ante oculos tuos conci-
 disse. ob quam causam? dii immortales!
 tametsi injuriam facio communi causae,

et juri civitatis. quasi enim possit esse ulla causa, cur hoc cuiquam civi Romano jure accidat, ita quaero, quae in Servilio causa fuerit. ignoscite in hoc uno, Judices: in caeteris enim non magnopere causas requiram. locutus erat liberius de istius improbitate, atque nequitia. quod isti simulac renuntiatum est: hominem jubet Lilybaeum vadimonium Venerio servo promittere. promittit. Lilybaeum venit. cogere eum coepit, cum ageret nemo, nemo postulare, H-S duobus milibus sponsonem facere cum lictore suo, 'ni furtis quaestum faceret.' recuperatores de cohorte sua dicit daturum. Servilius et recusare, et deprecari, ne iniquis iudicibus, nullo adversario, iudicium capitis in se constitueretur. haec cum maxime loqueretur, sex lictores eum circumstant valentissimi, et ad pulsandos, verberandosque homines exercitatissimi: caedunt acerrime virgis: denique proximus lictor, (de quo saepe jam dixi) Sestius, converso bacillo, oculos misero tundere vehementissime coepit. itaque illi cum sanguis os, oculosque compleisset, concidit; cum illi nibi-

lo minus jacenti latera tunderentur, ut aliquando spondere se diceret. sic ille affectus, illinc tum pro mortuo sublatus, brevi postea est mortuus. iste autem homo Venerius, et affluens omni lepore et venustate, de bonis illius in aede Veneris argenteum Cupidinem posuit. sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum suarum. Nam quid ego de caeteris civium Romanorum suppliciis singillatim potius, quam generatim, atque universe loquar? carcer ille, qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quae latumiae vocantur, in istius imperio domicilium civium Romanorum fuit. ut quisque istius animum, aut oculos offenderat, in latumias statim conjiciebatur. indignum hoc video videri omnibus, Judices: et id jam priore actione, cum haec testes dicerent, intellexi. retineri enim putatis oportere jura libertatis non modo hic, ubi tribuni plebis sunt, ubi caeteri magistratus, ubi plenum forum judiciorum, ubi senatus auctoritas, ubi existimatio populi Romani, et frequentia: sed, ubicunque terrarum, et gentium violatum jus civium Romanorum sit.

statuitis id pertinere ad communem causam libertatis, et dignitatis. in externorum hominum, et maleficorum, sceleratorumque, in praedonum, hostiumque custodias tu tantum numerum civium Romanorum includere ausus es? nunquamne tibi iudicii, nunquam concionis, nunquam huius tantae frequentiae, quae nunc animo te iniquissimo, infestissimoque intuetur, venit in mentem? nunquam tibi populi Romani absentis dignitas, nunquam species ipsa huiusmodi multitudinis, in oculis, animoque versata est? nunquam te in horum conspectum rediturum, nunquam in forum populi Romani venturum, nunquam sub legum et iudiciorum potestatem casurum esse putasti? At quae erat ista libido crudelitatis exercendae? quae tot scelerum suscipiendorum causa? nulla, Iudices, praeter praedandi novam, singularemque rationem. nam ut illi, quos a poetis accepimus, sinus quosdam obsedisse maritimos, aut aliqua promontoria, aut praerupta saxa tenuisse dicuntur, ut eos, qui essent appulsi navigiis, interficere possent; sic iste in omnia maria infestus ex omnibus Siciliae partibus im-

minebat. quaecunque navis ex Asia, quae ex Syria, quae Tyro, quae Alexandria venerat, statim certis indicibus, et custodibus tenebatur: vectores omnes in latumias conjiciebantur: onera, atque merces in praetoriam domum deferiebantur: versabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris, (tulit enim illa quondam insula multos, et crudeles tyrannos) sed quoddam novum monstrum; ex vetere illa immanitate, quae in iisdem locis versata esse dicitur. non enim Charybdim tam infestam, neque Scyllam nautis, quam istum in eodem freto fuisse arbitror. hoc etiam iste infestior, quod multo se pluribus, et majoribus canibus succinxerat. Cyclops alter, multo importunior. hic enim totam insulam obtinebat: ille Aetnam solam, et eam Siciliae partem tenuisse dicitur. at quae causa tum subiciebatur ab ipso, Judices, hujus tam nefariae crudelitatis? eadem, quae nunc in defensione commemorabitur. quicumque accesserant ad Siciliam paulo pleniores, eos Sertorianos milites esse, atque a Diatio fugere dicebat. illi ad deprecandum

periculum proferebant, alii purpuram Tyriam; thus alii, atque odores, vestemque lintheam; gemmas alii, et margaritas; vina nonnulli Graeca, venalesque Asiatikos: ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. non providebant, eas ipsas sibi causas esse periculi, quibus adjumentis se ad salutem uti arbitrabantur. iste enim haec eos ex piratarum societate adeptos esse dicebat: ipsos in latumias abduci imperabat: naves eorum, atque onera diligenter asservanda curabat. His institutis cum completus jam mercatorum carcer esset, tum illa fiebant, quae L. Suetium, equitem Romanum, lectissimum virum dicere audistis, et quae caeteros audietis. cervices in carcere frangebantur indignissime civium Romanorum, ut jam illa vox, et illa imploratio, CIVIS ROMANUS SUM, quae saepe multis, in ultimis terris, opem inter barbaros, et salutem tulit, ea mortem illis acerbiores, et supplicium maturius ferret. quid est, Verres? quid ad haec cogitas respondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen? num quid horum dicere istis de-

fensoribus tuis audes? cedo mihi, quae-
 so, ex ipsius sinu literas Syracusanorum,
 quas iste ad arbitrium suum confectas es-
 se arbitratur. cedo rationem carceris,
 quae diligentissime conficitur, quo quis-
 que die datus in custodiam, quo mortu-
 us, quo necatus sit. LITERAE SYRA-
 CUSANORUM. videtis cives Romanos
 gregatim coniectos in latumias: videtis
 indignissimo in loco coacervatam mul-
 tudinem vestrorum civium. quaerite
 nunc vestigia, quibus exitus illorum ex
 illo loco compareant. nulla sunt. om-
 nesne mortui? si ita posset defendere, ta-
 men fides huic defensioni non haberetur.
 sed scriptum extat in iisdem literis, quod
 iste homo barbarus, ac dissolutus neque
 attendere unquam, neque intelligere po-
 tuit, ΕΔΙΚΑΙΩΘΗΣΑΝ, inquit, hoc est, ut
 Siculi loquuntur, supplicio affecti, ac ne-
 cati sunt. Si quis rex, si qua civitas
 exterarum gentium, si qua natio fecisset
 aliquid in civem Romanum ejusmodi,
 nonne publice vindicaremus? non bello
 persequeremur? possemus hanc injuriam,
 ignominiamque nominis Romani inul-
 tam, impunitamque dimittere? quot bel-

la majores nostros, et quanta suscepisse arbitramini, quod cives Romani injuria affecti, quod navicularii retenti, quod mercatores spoliati dicerentur? at ego retentos non queror: spoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademptis, in vincula coniectos esse mercatores, et in vinculis cives Romanos necatos esse arguo. si haec apud Scythas dicerem, non hîc in tanta multitudine civium Romanorum, non apud senatores lectissimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot et tam acerbis suppliciis civium Romanorum: tamen animos etiam barbarorum hominum permoverem. tanta enim hujus imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas est apud omnes nationes, ut ista in nostros homines crudelitas nemini concessa videatur. num ego tibi ullam salutem, ullum perfugium putem, cum te implicatum severitate judicum, circumretitum frequentia populi Romani esse videam? si mehercules (id quod fieri non posse intelligo) ex his laqueis te exueris, ac te aliqua via, ac ratione explicaris: in illas tibi majores plagas incidendum est, in quibus te ab eo-

dem me, superiore ex loco confici, et concidi necesse est. cui si etiam id, quod defendit, velim concedere: tamen illa ipsa defensio non minus esse ei pernicio-
sa, quam mea vera accusatio debeat. quid enim defendit? ex Hispania fugientes se excepisse, et supplicio affecisse dicit. quis tibi id permisit? quo id jure fecisti? quis idem fecit? quid tibi id facere licuit? fo-
rum plenum, et basilicas istorum homi-
num videmus, et animo aequo videmus.
civilis enim dissensionis, et siue amen-
tiae, siue fati, seu calamitatis, non est iste molestus exitus, in quo reliquos saltem
cives incolumes licet conservare. Verres
ille, vetus proditor consulis, translator
quaesturae, averfor pecuniae publicae,
tantum sibi auctoritatis in republica sus-
cepit, ut, quibus hominibus per senatum,
per populum Romanum, per omnes ma-
gistratus, in foro, in suffragiis, in hac
urbe, in republica versari liceret, iis om-
nibus mortem acerbam, crudelemque
proponeret, si fortuna eos ad aliquam
partem Siciliae detulisset. ad Cn. Pom-
peium, clarissimum virum, et fortissimum,
permulti, occiso Perperna, ex illo Ser-

torio numero militum confugerunt, quem non ille summo cum studio salvum, incolumemque servavit? cui civi supplicii non illa dextera invicta et fidem porrexit, et spem salutis ostendit? itane vero? quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerant; iis apud te, cujus nullum in republica unquam monumentum fuit, mors, et cruciatus erat constitutus? vide, quam commodam defensionem excogitaris. Malo, malo mehercule, id, quod tu defendis, his iudiciis, populoque Romano, quam id, quod ego infimulo, probari. malo, inquam, te isti generi hominum, quam mercatoribus, et naviculariis inimicum, atque infestum putari. meum enim crimen avaritiae te nimiae coarguit: tua defensio furoris cuiusdam, et immanitatis, et inauditae crudelitatis, et pene novae proscriptionis. sed non licet me isto tanto bono, Iudices, uti; non licet. adsunt enim Puteoli toti: frequentissimi venerunt ad hoc iudicium mercatores, homines locupletes, atque honesti, qui partim socios suos, partim liberos ab isto spoliatos, in vincula coniectos: partim in vinculis nece-

tos, partim securi percussos esse dicent.
 hic vide quam me sis usurus aequo. cum
 ego P. Granium testem produxerò, qui
 suos libertos a te securi percussos esse di-
 cat, qui a te navem suam, mercesque re-
 petat: refellito, si poteris: meum testem
 deferam, tibi favebo: te, inquam, adju-
 vabo: ostendito, illos cum Sertorio fu-
 isse, a Dianio fugientes ad Siciliam esse
 delatos. nihil est, quod te malim proba-
 re. nullum enim facinus, quod majore
 supplicio dignum sit, reperiri, neque pro-
 ferri potest. reducam iterum equitem
 Romanum, L. Flavium, si voles: quo-
 niam priore actione, ut patroni tui dic-
 titant, nova quadam sapientia; ut om-
 nes intelligunt, conscientia tua, atque
 auctoritate meorum testium, testem nul-
 lum interrogasti. interrogetur Flavius,
 si voles, quinam fuerit L. Herennius, is,
 quem ille argentariam Lepti fecisse di-
 cit: qui cum amplius centum cives Ro-
 manos haberet ex conventu Syracusano,
 qui eum non solum cognoscerent, sed e-
 tiam lacrymantes, ac te implorantes de-
 fenderent: tamen a te, inspectantibus
 omnibus Syracusanis, securi percussus est.

hunc quoque testem meum refelli, et illum Herennium Sertorianum fuisse abs te demonstrari, et probari volo. Quid de illa multitudine dicemus eorum, qui, capitibus involutis, in piratarum, captivorumque numero producebantur, ut securi ferirentur? quae ista nova diligentia? quam ob causam abs te cogitata? an te L. Flavii, caeterorumque de L. Herennio vociferatio commovebat? an M. Annii, gravissimi, atque honestissimi viri, summa auctoritas paulo te diligentior, timidiorque fecerat? qui nuper pro testimonio, non advenam nescio quem, nec alienum, sed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracusis natus esset, a te securi percussus esse dixit. post hanc illorum vociferationem, post hanc communem famam, atque querimoniam, non mitior in supplicio, sed diligentior esse coepit. capitibus involutis cives Romanos ad necem producere instituit: quos tamen idcirco necabat palam, quod homines in conventu (id quod antea diximus) nimium diligenter praedonum numerum requirebant. haecine plebi Ro-

manae, te praetore, est constituta conditio? haec negotii gerendi spes? hoc capit-
tis, vitaeque discrimen? parumne multa mercatoribus sunt necessario pericula subeunda fortunae, nisi etiam haec formidines ab nostris magistratibus, atque in nostris provinciis impendebunt? ad eamne rem fuit haec suburbana, ac fidelis provincia Sicilia, plena optimorum sociorum, honestissimorumque civium, quae cives Romanos omnes suis ipsa sedibus libentissime semper accepit, ut, qui usque ex ultima Syria, atque Aegypto navigarent; qui apud barbaros, propter togae nomen, in honore aliquo fuissent; qui ex praedonum insidiis, qui ex tempestatum periculis profugissent: in Sicilia securi ferirentur, cum se jam domum venisse arbitrentur? Nam quid ego de P. Gavio Cosa-
no munice dicam, Judices? aut qua vi vocis, qua gravitate verborum, quo dolore animi dicam? tametsi dolor me non deficit. ut caetera mihi in dicendo digna re, digna dolore meo suppetant, magis elaborandum est. quod crimen ejusmodi est, ut, cum primum ad me delatum est, usurum me illo non putarem. tametsi enim ve-

rissimum esse intelligebam, tamen credibile fore non arbitrabar. coactus lacrymis omnium civium Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honestissimorum, omniumque Rheginorum, multorumque equitum Romanorum, qui casu tum Messanae fuerunt, testimoniis, dedi tantum priore actione testium, res ut nemini dubia esse posset. quid nunc agam? cum jam tot horas de uno genere, ac de istius nefaria crudelitate dicam: cum prope omnem vim verborum ejusmodi, quae sceleris istius digna sunt, aliis in rebus consumpserim, neque hoc providerim, ut varietate criminum vos attentos tenerem: quemadmodum de tanta re dicam? opinor, unus modus, atque una ratio est. rem in medio ponam: quae tantum habet ipsa gravitatis, ut neque mea, quae nulla est, neque cujusquam, ad inflammandos vestros animos, eloquentia requiratur. Gavius hic, quem dico, Cosanus, cum illo in numero ab isto in vincula coniectus esset, et nescio qua ratione clame latumini profugisset, Messanamque venisset: qui prope jam Italiam, et moenia Rhegino-

rum videret, et ex illo metu mortis ac tenebris, quasi luce libertatis, et odore aliquo legum recreatus, revixisset; loqui Messanae coepit, et queri, se civem Romanum in vincula esse conjectum: sibi recta iter esse Romam: Verri se praesto
 62 advenienti futurum. Non intelligebat miser, nihil interesse utrum haec Messanae, an apud ipsum in praetorio loqueretur. nam, ut ante vos docui, hanc sibi iste urbem delegerat, quam haberet adju-
 tricem scelerum, furtorum receptricem, flagitiorum omnium sociam. itaque ad magistratum Mamertinum statim deducitur Gavius: eoque ipso die casu Messana venit Verres. res ad eum defertur, esse civem Romanum, qui se Syracusis inlatumiis fuisse quereretur: quem jam ingredientem navem, et Verri nimis atrociter minitantem, a se retractum esse, et asservatum, ut ipse in eum statueret, quod videretur. agit hominibus gratias, et eorum erga se benevolentiam, diligentiamque collaudat. ipse inflammatus scelere et furore, in forum venit. ardebant oculi: toto ex ore crudelitas eminebat, expectabant omnes, quò tandem pro-

gressurus, aut quidnam acturus esset: cum repente hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, et virgas expediri jubet. clamabat ille miser, se civem esse Romanum, municipem Cofanum: meruisse se cum L. Pretio, splendidissimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo haec Verres scire posset. tum iste se comperisse ait, eum speculandi causa in Siciliam ab ducibus fugitivorum esse missum: cujus rei neque index, neque vestigium aliquod, neque suspicio cuiquam esset ulla. deinde jubet undique hominem proripi, vehementissimeque verberari. caedebatur virgis in medio foro Messanae civis Romanus, Judices; cum interea nullus gemitus, nulla vox alia istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi haec **CIVIS ROMANUS SUM.** hac se commemoratione civitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumque a corpore dejecturum arbitrabatur: is non modo hoc non perfecit, ut virgarum vim deprecaretur: sed, cum imploraret saepius, usurparetque nomen civitatis; crux, crux, inquam, infelici et aerumnoso, qui nun-

quam istam potestatem viderat, comparabatur. ⁶³ O nomen dulce libertatis! O jus eximium nostrae civitatis! O lex Porcia, legesque Semproniae! O graviter desiderata, et aliquando reddita plebi Romanae tribunitia potestas! huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido foederatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani, fasces et secures haberet, deligatus in foro virgis caederetur? quid, cum ignes, ardentisque laminae, caeterique cruciatus admovebantur? si te illius acerba imploratio, et vox miserabilis non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu, et gemitu maximo commovebare? in crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret? nolui tam vehementer agere hoc prima actione, Iudices: nolui. vidistis enim, ut animi multitudinis in istum dolore, et odio, et communis periculi metu, concitarentur. statui egomet mihi tum modum orationi meae, et C. Numitorio, equiti Romano, primo homini, testi meo: et Glabrionem, id quod sapientissime fecit, facere laetatus sum,

ut repente, consilio in medio, testem dimitteret. etenim verebatur, ne populus Romanus ab isto eas poenas vi repetisse videretur, quas veritus esset, ne iste legibus, et vestro iudicio non esset persoluturus. nunc, quoniam jam exploratum est omnibus, quo loco causa tua sit, et, quid de te futurum sit: sic tecum agam. Gavium istum, quem repentinum speculatorem fuisse dicis, ostendam, in latumias Syracusis a te esse conjectum: neque id solum ex literis ostendam Syracusanorum: ne possis dicere, me, quia sit aliquis in literis Gavius, hoc fingere, et eligere nomen, ut hunc illum esse possim dicere: sed secundum arbitrium tuum testes dabo, qui istum ipsum Syracusis abs te in latumias conjectum esse dicant. producam etiam Cosanos, municipes illius, ac necessarios, qui te nunc sero doceant, iudices non sero, illum P. Gavium, quem tu in crucem egisti, civem Romanum, et municipem Cosanum, non speculatorem fugitivorum fuisse. Cum haec omnia, ⁶⁴ qui polliceor, cumulate tuis proximis plana fecero: tum istuc ipsum tenebo, quod abs te mihi datur. eo contentum

me esse dicam. quid enim nuper tu ipse, cum populi Romani clamore, atque impetu perturbatus exsiluisti, quid, inquam, locutus es? illum, quod moram supplicio quaereret, ideo clamitasse, se esse civem Romanum: sed speculatorem fuisse. jam mei testes veri sunt. quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. et P. Cottii, nobilissimi homines, ex agro Taurominano? quid Q. Luceius, qui argentariam Rhegii maximam fecit? quid caeteri? adhuc enim testes ex eo genere a me sunt dati, non qui novisse Gavium, sed qui se vidisse dicerent, cum is, qui se civem Romanum esse clamaret, in crucem ageretur. hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris illum clamitasse, se civem esse Romanum: apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuisse, ut dubitationem aliquam, ut crudelissimi, terribisque supplicii aliquam parvam moram saltem posset afferre. hoc teneo, hinc haereo, Judices, hoc sum contentus uno: omitto, ac negligo caetera: sua confessione induatur, ac juguletur, necesse est. qui esset, ignorabas? speculatorem esse suspicabare? non quaero, qua suspicio-

ne: tua te accuso oratione. civem Romanum se esse dicebat. si tu apud Persas, aut in extrema India deprehensus, Verres, ad supplicium ducerere: quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum? et, si tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis, atque ultimis gentibus positos, nobile, et illustre apud omnes nomen tuae civitatis profuisset: ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum civem se Romanum esse diceret: apud te praetorem si non effugium, ne moram quidem mortis, mentione, atque usurpatione civitatis, assequi potuit! ⁶⁵ Homines tenues, obscuro loco nati, navigant: adeunt ad ea loca, quae nunquam antea viderunt: ubi neque noti esse iis, quo venerunt, neque semper cum cognitoribus esse possunt. hac una tamen fiducia civitatis, non modo apud nostros magistratus, qui et legum, et existimationis periculo continentur: neque apud cives solum Romanos, qui et sermonis, et juris, et multarum rerum societate juncti sunt, fore se tutos arbitrantur: sed, quocunque venerint, hanc sibi rem prae-

sidio sperant futurum. tolle hanc spem, tolle hoc praesidium civibus Romanis: constitue nihil esse opis in hac voce, CIVIS ROMANUS SUM: posse impunè praetorem, aut aliū quemlibet, supplicium, quod velit, in eum constituere, qui se civem Romanum esse dicat; quod quis ignoret: jam omnes provincias, jam omnia regna, jam omnes liberas civitates, jam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, civibus Romanis ista defensione praecluseris. quid, si L. Pretium, equitem Romanum, qui tum in Sicilia, nominabat? etiamne id magnum fuit, Panormum literas mittere? asservasse hominem? custodiis Mamertinorum tuorum vinctum, clausum habuisse, dum Panormo Pretius veniret? cognosceret hominem: aliquid de summo supplicio remitteres. si ignoraret: tum si ita tibi videretur, hoc juris in omnes constitueres, ut, qui neque tibi notus esset, neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Romanus esset, ⁶⁰ in crucem tolleretur. Sed quid ego plura de Gavio? quasi tu Gavio tum fueris infestus, ac non nomini, generi, juri ci-

vium hostis. non illi, inquam, homini, sed causae communi libertatis inimicus fuisti. quid enim attinuit, cum Mamer-
tini, more atque institutosuo, crucem
fixissent post urbem, in via Pompeia; te
jubere in ea parte figere, quae ad fretum
spectaret: et hoc addere, quod negare
nullo modo potes, quod, omnibus au-
dientibus, dixisti palam, te idcirco illum
locum deligere, ut ille, qui se civem Ro-
manum esse diceret, ex cruce Italiam cer-
nere, ac domum suam prospicere posset?
itaque illa crux sola, Judices, post condi-
tam Messanam illo in loco fixa est. Italiae
conspectus ad eam rem ab isto delectus
est, ut ille in dolore, cruciatuque mori-
ens, per angusto fretu divisa servitutis, ac
libertatis jura cognosceret; Italia autem
alumnum suum servitutis extremo, sum-
moque supplicio affixum videret. facinus
est, vinciri civem Romanum: scelus, ver-
berari: prope parricidium, necari: quid
dicam in crucem tollere? verbo satis dig-
no tam nefaria res appellari nullo modo
potest. non fuit his omnibus iste con-
tentus. spectet, inquit, patriam: in con-
spectu legum, libertatisque moriatur. non

tu hoc loco Gavium, non unum hominem, nescio quem, civem Romanum, sed communem libertatis et civitatis causam, in illum cruciatum, et crucem egisti. jam vero videte hominis audaciam. nonne eum graviter tulisse arbitrâmini, quod illam civibus Romanis crucem non posset in foro, non in comitio, non in rostris defigere? quod enim his locis in provincia sua, celebritate simillimum, regione proximum potuit, elegit. monumentum sceleris, audaciaeque suae voluit esse in conspectu Italiae, vestibulo Siciliae, praetervectione omnium, qui ultro, ci-

67 troque navigarent. Si haec non ad cives Romanos, non ad aliquos amicos nostrae civitatis, non ad eos, qui populi Romani nomen audissent; denique, si non ad homines, verum ad bestias; aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine, ad saxa, et ad scopulos haec conqueri, et deplorare vellem: tamen omnia muta atque inanima, tantâ, et tam indignâ rerum atrocitate commoverentur. nunc vero cum loquar apud senatores populi Romani, legum, judiciorumque, et juris auctores, timere

non debeo, ne non unus iste civis Romanus illa cruce dignus, caeteri omnes simili periculo indignissimi judicentur. paulo ante, Judices, lacrymas in morte misera atque indignissima navarchorum non tenebamus; et recte, ac meritò sociorum innocentium miseria commovebamur: quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? nam civium Romanorum sanguis conjunctus existimandus est: quoniam id et salutis omnium ratio, et veritas postulat. omnes hoc loco cives Romani, et qui adsunt, et qui ubicunque sunt, vestram severitatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum auxilium requirunt: omnia sua jura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in vestris sententiis versari arbitrantur. a me, tametsi satis habent, tamen si res aliter acciderit, plus habebunt fortasse, quam postulant. nam et si qua vis istum de vestra severitate eripuerit, id quod neque metuo, Judices, neque ullo modo fieri posse video: sed si in hoc me ratio fefellerit; Siculi causam suam perisse querentur, et mecum pariter moleste ferent: populus quidem Romanus brevi,

quoniam mihi potestatem apud se agendi dedit, jus suum, me agente, suis suffragiis ante kal. Februarias recuperabit. ac, si de mea gloria, et amplitudine quaeritis, Judices: non est alienum meis rationibus istum mihi ex hoc judicio ereptum, ad illud populi Romani judicium reservari. splendida est illa causa: probabilis mihi, et facilis: populo grata, atque jucunda. denique, si videor hîc, id quod ego non quaesivi, de uno isto voluisse crescere: isto absoluto, quod sine multorum scelere fieri non potest, de multis 68 mihi crescere licebit. Sed mehercules, vestra, reique publicae causa, Judices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitium esse commissum: nolo eos judices, quos ego probarim, atque delegerim, sic in hac urbe notatos, isto absoluto, ambulare, ut non cera, sed coeno obliti esse videantur. quamobrem te quoque, Hortensi, si qui monendi locus est, ex hoc loco moneo: videas etiam atque etiam, et consideres, quid agas, quò progrediare: quem hominem, et qua ratione defendas. neque de illo quidquam tibi prae finio, quo minus ingenio mecum, atque

omni dicendi facultate contendas. caetera, si qua putas te occultius extra iudicium, quae ad iudicium pertinent, facere posse: si quid artificio, consilio, potentia, gratia, copiis istius moliri cogitas: magnopere censeo desistas; et illa, quae tentata jam, et coepta ab isto sunt, a me autem peruestigata, et cognita, moneo ut extinguas, et longius progredi ne finas. magno tuo periculo peccabitur in hoc iudicio; maiore, quam putas. quòd enim deliberatum jam existimationis metu, defunctum honoribus, designatum consulem cogites: mihi crede, ornamenta ista, et beneficia populi Romani non minore negotio retinentur, quam comparantur. tulit haec civitas, quoad potuit, quoad necesse fuit, regiam istam vestram dominationem in iudiciis, et in omni republica; tulit. sed quo die populo Romano tribuni plebis restituti sunt, omnia ista vobis (si forte nondum intelligitis) adempta, atque erepta sunt: omnium nunc oculi coniecti sunt hoc ipso tempore in unumquemque nostrum, qua fide ego accusem, qua religione hi iudicent, qua tu ratione defendas. de omnibus no-

bis, si quis tantulum de recta regione de-
 flexerit, non illa tacita existimatio, quam
 antea contemnere solebatis; sed vehe-
 mens, ac liberum populi Romani judici-
 um consequetur. nulla tibi, Quinte, cum
 isto cognatio est, nulla necessitudo. qui-
 bus excusationibus antea nimium in ali-
 quo judicio studium tuum defendere so-
 lebas, earum habere in hoc homine nul-
 lam potes. quae iste in provincia palam
 dictitabat, cum ea, quae faciebat, tua se
 fiducia facere dicebat, ea ne vera puten-
 69 tur, tibi maxime est providendum. Ego
 mei jam rationem officii confido esse om-
 nibus iniquissimis meis persolutam. nam
 istum paucis horis primae actionis, om-
 nium mortalium sententiis, condemna-
 vi. reliquum judicium non jam de mea
 fide, quae perspecta est, neque de istius
 vita, quae damnata est; sed de iudicibus,
 et, vere ut dicam, de te futurum est. at
 quo tempore futurum est? nam id maxi-
 me providendum est: etenim cum omni-
 bus in rebus, tum in republica permagni
 momenti est, ratio, atque inclinatio tem-
 porum: nempe eo, cum populus Roma-
 nus aliud genus hominum, atque alium

ordinem ad res judicandas requirit: nempe ea lege de judiciis, iudicibusque novis promulgata, quam non is promulgavit, cuius nomine proscriptam videtis; sed hic reus. hic, inquam, sua spe, atque opinione, quam de vobis habet, legem illam scribendam, promulgandamque curavit. itaque cum primo agere coepimus, lex non erat promulgata: cum iste, vestra severitate permotus, multa signa dederat, quamobrem responsurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. posteaquam iste recreari, et confirmari visus est: lex statim promulgata est. cui legi cum vestra dignitas vehementer adversetur, istius spes falsa, et insignis impudentia maxime suffragatur. hinc si quid erit commissum a quoquam vestrum, quod reprehendatur: aut populus Romanus iudicabit de eo homine, quem jam antea judiciis indignum putavit; aut ii, qui propter offensionem iudiciorum, de veteribus iudicibus lege nova novi Iudices erunt constituti. Mihi porro, ut ego ⁷⁰ non dicam, quis omnium mortalium non intelligit, quàm longe progredi sit necesse? potero silere, Hortensi? potero dissi-

mulare, cum tantum respublica vulnus
 acceperit, ut expilatae provinciae, vexa-
 ti focii, dii immortales spoliati, cives Ro-
 mani cruciati, et necati impune, me acto-
 re, esse videantur? potero hoc ego onus
 tantum, aut in hoc iudicio deponere, aut
 diutius tacitus sustinere? non agitando
 res erit? non in medium proferenda? non
 populi Romani fides imploranda? non
 omnes, qui tanto se scelere obstrinxe-
 rint, ut aut fidem suam corrumpi pate-
 rentur, aut iudicium corrumpere, in
 discrimen, ac iudicium vocandi? quaeret
 aliquis fortasse, tantumne igitur labo-
 rem, tantas inimicitias, tot hominum,
 suscepturus es? non studio quidem her-
 cule ullo, neque voluntate. sed non idem
 mihi licet, quod iis, qui nobili genere
 nati sunt: quibus omnia populi Romani
 beneficia dormientibus deferuntur. lon-
 ge alia mihi lege in hac civitate, et con-
 ditione vivendum est. venit enim mihi
 in mentem M. Catonis, hominis sapien-
 tissimi: qui cum se virtute, non genere,
 populo Romano commendari putaret,
 cum ipse sui generis initium, ac nominis,
 ab se gigni, et propagari vellet; homi-

num potentissimorum suscepit inimicitias, et maximis in laboribus, usque ad summam senectutem, summa cum gloria vixit. posteaque Pompeius, humili, atque obscuro loco natus, nonne plurimis inimicitiis, maximisque suis periculis, ac doloribus amplissimos honores est adeptus? modo L. Fimbriam, C. Marium, C. Caelium vidimus, non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendere, ut ad istos honores pervenirent, ad quos vos per ludum, et per negligentiam pervenistis. haec eadem est nostrae rationis regio, et via: horum nos hominum sectam, atque instituta persequimur. Videmus, quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobiles novorum hominum virtus et industria: si tantulum oculos dejecerimus, praestò esse insidias: si ullum locum aperuerimus suspicioni, aut crimini, accipiendum esse statim vulnus: esse nobis semper vigilandum, semper laborandum videmus. inimicitiae sunt? subeantur: labores? suscipiantur. etenim tacitae magis, et occultae inimicitiae timendae sunt, quam indictae, et apertae. hominum nobilium

non fere quisquam nostrae industriae fa-
 vet: nullis nostris officiis benevolentiam
 illorum allicere possumus: quasi natura,
 et genere disjuncti sint, ita dissident a no-
 bis animo, ac voluntate. quare quid ha-
 bent eorum inimicitiae periculi, quorum
 animos jam ante habueris inimicos, et in-
 vidos, quam ullas inimicitias susceperis?
 quamobrem mihi, Judices, optandum est
 illud, in hoc reo finem accusandi facere;
 cum et populo Romano satisfactum, et
 receptum officium Siculis, necessariis me-
 is, erit persolutum. deliberatum autem
 est, si res opinionem meam, quam de vo-
 bis habeo, fefellerit, non modo eos per-
 sequi, ad quos maxime culpa corrupti
 iudicii, sed etiam illos, ad quos consci-
 entiae contagio pertinebit. proinde si qui
 sunt, qui in hoc reo aut potentes, aut au-
 daces, aut artifices ad corrumpendum
 iudicium velint esse, ita sint parati, ut,
 disceptante populo Romano, mecum sibi
 rem videant futuram. et, si me in hoc
 reo, quem mihi inimicum Siculi dede-
 runt, satis vehementem, satis perseveran-
 tem, satis vigilantem esse cognorunt; ex-
 istiment, in his hominibus, quorum ego.

inimicitias, populi Romani salutis causa, suscepero, multo graviolem, atque acriorem futurum. Nunc te, Jupiter Optime, Maxime, cujus iste donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque ista arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum, atque promissum, per nefarium scelus de regis manibus extorsit; cujusque sanctissimum, et pulcherrimum simulacrum Syraculis sustulit: teque, Juno regina, cujus duo fana duabus in insulis posita sociorum, Melitae, et Sami, sanctissima, et antiquissima, simili scelere idem iste omnibus donis, ornamentisque nudavit: teque, Minerva, quam item iste duobus in clarissimis, et religiosissimis templis expilavit; Athenis, cum auri grande pondus; Syraculis, cum omnia, praeter tectum, et parietes, abstulit: teque, Latona, et Apollo, et Diana, quorum iste Deli non fanum, sed ut hominum opinio, et religio fert, sedem antiquam, divinumque domicilium, nocturno latrocinio, atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iste Chio sustulit: teque etiam at-

ACTIONIS II. LIB. V. 885

que etiam, Diana, quam Pergae spoliavit; cujus simulacrum sanctissimum Segestae, bis apud Segestanos consecratum, semel ipsorum religione, iterum P. Africani victoria, tollendum, asportandumque curavit: teque, Mercuri, quem Verres in villa, et in privata aliqua palæstra posuit, P. Africanus in urbe sociorum, et in gymnasio Tyndaritanorum, juventutis illorum custodem, ac praesidem voluit esse: teque, Hercules, quem iste Agrigenti, nocte intempesta, servorum instructa et comparata manu, convellere ex suis sedibus, atque auferre conatus est: teque, sanctissima mater Idaea, quam apud Enguinos augustissimo, et religiosissimo in templo sic spoliatam reliquit, ut nunc nomen modo Africani, et vestigia violatae religionis maneant; monumenta victoriae, fanique ornamenta non extant: vosque omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum, judiciorumque arbitri et testes, celeberrimo in loco praetorii locati, Castor, et Pollux, quorum e templo quaestum sibi iste, et praedam maximam improbissime comparavit: omnesque dii, qui vehiculis then-

sarum solemnes coetus ludorum initis, quorum iter iste ad suum quaestum, non ad religionum dignitatem, faciendum, exigendumque curavit: teque, Ceres et Libera, quarum sacra, sicut opiniones hominum, ac religiones ferunt, longe maximis, atque occultissimis caeremoniis continentur; a quibus initia vitae, atque victus, legum, morum, mansuetudinis, humanitatis exempla hominibus, et civitatibus data, ac dispersita esse dicuntur; quarum sacra populus Romanus a Graecis ascita, et accepta, tanta religione, et publice, et privatim tuetur, non ut ab aliis huc allata, sed ut caeteris hinc tradita esse videantur; quae ab isto uno sic polluta, et violata sunt, ut simulacrum Cereris unum, quod a viro non modo tangi, sed ne aspici quidem fas fuit, e sacratio Catinae convellendum, auferendumque curaverit; alterum autem Ennae ex sua sede, ac domo sustulerit, quod erat tale, ut homines, cum viderent, aut ipsam videre se Cererem, aut effigiem Cereris, non humana manu factam, sed coelo delapsam, arbitrarentur: vos etiam atque etiam imploro et appello, sanctissimae Deae, quae illos Ennenses lacus, lu-

cosque colitis, cunctaeque Siciliae, quae mihi defendenda tradita est, praesidetis; a quibus, inventis frugibus, et in orbem terrarum distributis, omnes gentes, ac nationes vestri religione numinis continentur: caeteros item deos, deasque omnes imploro, atque obtestor, quorum templis, et religionibus iste nefario quodam furore, et audacia instinctus, bellum sacrilegum semper, impiumque habuit indictum, ut, si in hoc reo, atque in hac causa, omnia mea consilia ad salutem sociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam spectaverunt: si nullam ad rem, nisi ad officium, et veritatem omnes meae curae, vigiliae, cogitationesque elaborarunt: quae mea mens in suscipienda causa fuit, fides in agenda, eadem vestra in judicanda sit. denique uti C. Verrem, si ejus omnia sunt inaudita, et singularia facinora sceleris, audaciae, perfidiae, libidinis, avaritiae, crudelitatis, dignus exitus ejusmodi vita, atque factis, vestro judicio consequatur: utque respublica, meaque fides una hac accusatione mea contenta sit: mihi que posthac bonos potius defendere liceat, quam improbos accusare necesse sit.

P R O

M. FONTEIO.

O R A T I O X I.

*** Hoc praetore, oppressam esse aere alieno Galliam. a quibus versuras tantarum pecuniarum factas esse dicunt? a Gallis? nihil minus. a quibus igitur? a civibus Romanis, qui negotiantur in Gallia. cur eorum verba non audimus? cur eorum tabulae nullae proferuntur? infector ultro, atque insto accusatori, Iudices: infector, inquam, et flagito testes. plus ego in hac causa laboris, et operae consumo in poscendis testibus, quam caeteri defensores in refutandis. audaciter hoc dico, Iudices: non temere confirmo. referta Gallia negotiatorum est, plena civium Romanorum. nemo Gallorum sine cive Romano quidquam negotii gerit:

*** Desunt permulta.

P p

nummus in Gallia nullus sine civium Romanorum tabulis commovetur. videte quo descendam, Iudices: quam longe videar ab consuetudine mea, et cautione, ac diligentia discedere. unae tabulae proferantur, in quibus vestigium sit aliquod, quod significet, pecuniam Fonteio datam; unum ex toto negotiatorum, colorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero testem producant; vere accusatum esse concedam. pro dii immortales! quae est haec causa? quae defensio? provinciae Galliae M. Fonteius praefuit, quae constat ex iis generibus hominum et civitatum, qui, (ut veteri mittam) partim nostram memoriam bella cum populo Romano acerba, ac diuturna gesserunt: partim modo ab nostris imperatoribus subacti, modo bello domiti, modo triumphis, ac monumentis notati, modo ab senatu agris, urbibusque multati sunt: partim, qui cum ipso M. Fonteio ferrum, ac manus contulerunt, multoque ejus sudore, ac labore, sub populi Romani imperium, ditionemque ceciderunt. est in eadem provincia Narbo Marcius, colonia nostrorum civium, specula

populi Romani, ac propugnaculum, istis
 ipsis nationibus oppositum, et objectum.
 est item urbs Massilia, de qua ante dixi,
 fortissimorum, fidelissimorumque socio-
 rum, qui Gallicorum bellorum pericula,
 populo Romano copiis, armisque com-
 pensarunt. est praeterea numerus civi-
 um Romanorum, atque hominum hone-
 2 stissimorum. Huic provinciae, quae ex
 hac gentium varietate constaret, M. Fon-
 teius (ut dixi) praefuit. qui erant hostes,
 subegit: qui proximi fuerant, eos ex iis
 agris, quibus erant multati, decedere coë-
 git: caeteris, qui idcirco magnis saepe
 erant bellis superati, ut semper populo
 Romano parerent, magnos equitatus ad
 ea bella, quae tum in toto orbe terrarum
 a populo Romano gerebantur, magnas pe-
 cunias, ad eorum stipendium, maximum
 frumenti numerum, ad Hispaniense bel-
 lum tolerandum, imperavit. is qui gessit,
 in iudicium vocatur: vos, qui in re non
 interfuistis, causam una cum populo Ro-
 mano cognoscitis. dicunt contra, quibus
 invitissimis imperatum est: dicunt, qui
 ex agris ex M. Fonteii decreto decedere
 sunt coacti: dicunt, qui ex bello, caede,

et fuga nunc primum audent contra M. Fonteium inermem consistere. quid coloni Narbonenses? quid volunt? quid existimant? hunc per vos volunt; se per hunc incolumes existimant esse. quid Massiliensium civitas? hunc praesentem iis affecit honoribus, quos habuit amplissimos: vos autem absens orat, atque obsecrat, ut sua religio, laudatio, auctoritas, aliquid apud vestros animos momenti habuisse videatur. quid? civium Romanorum quae voluntas est? nemo est ex tanto numero, quin hunc optime de provincia, de imperio, de sociis, et civibus meritum esse arbitretur. Quoniam igitur videtis, qui³ oppugnatum M. Fonteium; cognostis, qui defensum velint: statuite nunc, quid vestra aequitas, quid populi Romani dignitas postulet; utrum colonis vestris, negotiatoribus vestris, amicissimis, atque antiquissimis sociis, et credere, et consulere malitis; an iis, quibus neque, propter iracundiam, fidem, neque, propter infidelitatem, honorem habere debetis. quid, si maiorem hominum etiam honestissimorum copiam afferro, qui hujus virtuti, atque innocentiae testimonio possint ef-

se? tamenne plus Gallorum consensus valebit, quam summae auctoritatis hominum? cum Galliae Fonteius praeesset, scitis, Iudices, maximos populi Romani exercitus in duabus Hispaniis, clarissimosque imperatores fuisse, quam multi equites Romani, quam multi tribuni militum, quales, et quot, et quoties legati ad eos exercitus? praeterea Cn. Pompeius maximus, atque ornatissimus, hie-mavit in Gallia, M. Fonteio imperante. satisne vobis multos, satis idoneos testes, et conscios videtur ipsa fortuna esse voluisse earum rerum, quae M. Fonteio praetore gererentur in Gallia? quem ex tanto hominum numero testem in hac causa producere potestis? quis est ex eo numero, qui vobis auctor placeat? eo nos jam laudatore, et teste utemur. dubitabitis etiam diutius, Iudices, quin illud, quod initio vobis proposui, verissimum sit, aliud per hoc iudicium nihil agi, nisi ut, M. Fonteio oppresso testimoniis eorum, quibus multa reipublicae causâ invitissimis imperata sunt, segniores posthac ad imperandum caeteri sint, cum videant eos oppugnari, quibus oppressis,

populi Romani imperium incolume esse non possit? Objectum est etiam, quæstum M. Fonteium ex viarum munitione fecisse: ut aut ne cogeret munire, aut id, quod munitum esset, ne improbaret. si et coacti sunt munire omnes, et multorum opera improbata sunt: certe utrumque falsum est, et ob vacationem pretium datum, cum immunis nemo fuerit; et ob probationem, cum multa improbata sint. quid, si hoc crimen optimis nominibus delegare possimus, et ita, ut non culpam in alios transferamus, sed uti doceamus, eos isti munitioni præfuisse, qui facile officium suum, et præstare, et probare possunt? tamenne vos omnia in M. Fonteium, iratis testibus freti, conferetis? cum majoribus reipublicae negotiis M. Fonteius impediretur, et cum ad rempublicam pertineret, viam Domitiam munire, legatis suis, primariis viris, C. Annio Bellieno, et C. Fonteio negotium dedit. itaque præfuerunt: imperaverunt pro dignitate sua, quod visum est, et probaverunt. quod vos, si nulla alia ex re, ex literis quidem vestris, quas scripsistis, et missis, et allatis, certe scire po-

tuistis. quas si antea non legistis, nunc ex nobis, quid de iis rebus Fonteius ad legatos suos scripserit, quid ad eum illi rescripserint, cognoscite. LITERAE AD C. ANNIUM LEG. AD C. FONTEIUM LEG. LITERAE A C. ANNIO LEG. A C. FONTEIO LEG. satis opinor esse perspicuum, Iudices, hanc rationem munitio- nis, neque ad M. Fonteium pertinere, et ab iis esse tractatam, quos nemo possit re- prehendere. Cognoscite nunc de crimine vinario, quod illi invidiosissimum, et max- imum esse voluerunt. crimen a Plaetorio, Iudices, ita constitutum est: Fonteio non in Gallia primum venisse in mentem, ut portorium vini institueret, sed hac in I- talia proposita ratione, Româ profectum. itaque Titurium Tolosae quaternos de- narios in singulas vini amphoras porto- rii nomine exegisse: Croduni Porcium, et Numium ternos victoriatos: Vulcha- lone Servaeum binos H-S, et victoriatos mille. atque in his locis Croduni, et Vul- chalone ab his portorium esse exactum, si qui Cobiamacho, qui vicus inter Tolo- sam, et Narbonem est, diverterentur, ne- que Tolosam ire vellent: cum Elediofo-

lus tantum senos denarios ab his, qui ad hostem portarent, exegisset. video, Iudices, esse crimen, et genere ipso magnum. vectigal enim esse impositum fructibus nostris dicitur: et pecuniam permagnam ista ratione cogi potuisse confiteor, et invidiam. vel maxime enim inimici hanc rem sermonibus divulgare voluerunt. sed ego ita existimo, quo majus crimen sit id, quod ostendatur esse falsum, hoc majorem ab eo injuriam fieri, qui id confingat. vult enim magnitudine rei sic occupare animos eorum, qui audiunt, ut difficilis aditus veritati relinquatur. * * * At hoc Galli negant. ⁶

at ratio rerum, et vis argumentorum coarguit. potest igitur testibus iudex non credere? cupidis, et iratis, et conjuratis, et ab religione remotis, non solum potest, sed etiam debet. etenim si, quia Galli dicunt, idcirco M. Fonteius nocens existimandus est: quid mihi opus est sapiente iudice? quid aequo quaesitore? quid oratore non stulto? dicunt enim

* * * Omnia de crimine vinario, de bello Vocontiorum, et de dispositione hybernorum desiderantur.

Galli. negare non possumus. hîc si ingeniosi, et periti, et aequi judicis has partes esse existimatis, ut, quoniam quidem testes dicunt, sine ulla dubitatione credendum sit: Salus ipsa virorum fortium innocentiam tueri non potest. sin autem in rebus judicandis, non minimam partem ad unamquamque rem aestimandam, momentoque suo ponderandam, sapientia judicis tenet: videte ne multo vestrae majores, gravioresque partes sint ad cogitandum, quam ad dicendum meae. mihi enim semper unaquaque de re testis non solum semel, verum etiam breviter interrogandus, et saepe etiam non interrogandus: ne aut irato facultas ad dicendum data, aut cupido auctoritas attributa esse videatur. vos et saepius eandem rem animis agitare, et diutius uno de teste cogitare potestis: et, si quem nos interrogare noluimus, quae causa nobis tacendi fuerit, existimare debetis. quamobrem, si hoc, Judices, praescriptum lege, aut officio putatis, testibus credere: nihil est, cur alius alio iudice melior, aut sapientior existimetur. unum est enim, et simplex aurium iudicium: et promiscue, et commu-

niter stultis, ac sapientibus ab natura datum. quid est igitur, ubi elucere possit prudentia? ubi discerni stultus auditor, et credulus, ab religioso, et sapienti iudice? nimirum illud, in quo ea, quae dicuntur ab testibus, conjecturae, et cogitationi traduntur, quanta auctoritate, quanta animi aequitate, quanto pudore, quanta fide, quanta religione, quanto studio existimationis bonae, quanta cura, quanto timore dicantur. An vero vos, id in testimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod persaepe et nostra, et patrum memoria, sapientissimi iudices de clarissimis nostrae civitatis viris dubitandum non putaverunt? qui Cn. et Q. Caepionibus, L. et Q. Metellis testibus in Q. Pompeium, hominem novum, non crediderunt: quorum virtuti, generi, rebus gestis, fidem, et auctoritatem in testimonio, cupiditatis, atque inimicitiarum suspicio derogavit. ecquem hominem vidimus, ecquem vere commemorare possumus parem consilio, gravitate, constantia, caeteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum gestarum ornamentis, M. Aemilio Scauro fuisse? tamen huius, cujus inju-

rati nutu prope terrarum orbis regeba-
 tur, jurati testimonio, neque in C. Fim-
 brian, neque in C. Memmianum creditum
 est. noluerunt ii, qui judicabant, hanc
 patere inimicitiis viam, quem quisque o-
 disset, ut eum testimonio posset tollere.
 quantus in L. Crasso pudor fuerit, quod
 ingenium, quanta auctoritas, quis igno-
 rat? tamen is, cujus etiam sermo testimo-
 nii auctoritatem habebat, testimonio ip-
 so, quae in M. Marcellum inimico animo
 dixit, probare non potuit. fuit, fuit illis
 iudicibus divinum, ac singulare, Iudices,
 consilium, qui se non solum de reo, sed
 etiam de accusatore, de teste judicare ar-
 bitrabantur, quid fictum, quid a fortuna,
 ac tempore allatum, quid pretio corrup-
 tum, quid spe, aut metu depravatum,
 quid a cupiditate aliqua, aut inimicitiis
 profectum videretur. quae si iudex non
 amplectetur omnia consilio; non animo,
 ac mente circumspiciet; si, ut quidque ex
 illo loco dicetur, ex oraculo aliquo dici
 arbitrabitur; profecto satis erit, id quod
 dixi antea, non surdum iudicem huic
 muneri, atque officio praesse. nihil erit,
 quamobrem ille nescio quis sapiens hor-

mo, ac multarum rerum peritus, ad res
judicandas requiratur. An vero illi 8
equites Romani, quos nos vidimus, qui
nuper in republica, judiciisque maximis
floruerunt, habuerunt tantum animi, tan-
tum roboris, ut M. Scauro testi non cre-
derent: vos Volgarum, atque Allobro-
gum testimoniis non credere timetis? si
inimico testi credi non oportuit, inimi-
cior Marcello Crassus, aut Fimbriae Scau-
rus ex civilibus studiis, atque obtrectati-
one domestica, quam huic Galli? quorum,
qui optima in causa sunt, equites, fru-
mentum, pecuniam semel atque iterum,
ac saepius invitissimi, dare coacti sunt:
caeteri, partim ex veteribus bellis, agro
multati, partim ab hoc ipso, bello supe-
rati, et oppressi. si, qui ob aliquod emo-
lumentum suum cupidius aliquid dicere
videntur, iis credi non convenit: credo
majus emolumentum Caepionibus, et
Metellis propositum fuisse ex Q. Pompeii
damnatione, cum studiorum suorum ob-
trectatorem sustulissent, quam cunctae
Galliae ex M. Fonteii calamitate: in qua
illa provincia prope suam immunitatem,
ac libertatem positam esse arbitratur. an,

si homines ipsos spectare convenit (id quod in teste profecto valere plurimum debet) non modo cum summis civitatis nostrae viris, sed cum infimo cive Romano quisquam amplissimus Galliae comparandus est? scit Inducomarus, quid sit testimonium dicere? movetur eo timore, quo nostrum unusquisque, cum in eum locum productus est? Recordamini, Judices, quantopere laborare soleatis, non modo quid dicatis pro testimonio, sed etiam, quibus verbis utamini, ne quod minus moderate positum, ne quod ab aliqua cupiditate prolapsum verbum esse videatur. vultu denique laboratis, ne qua significari possit suspicio cupiditatis: ut et, cum proditis, existimatio sit quaedam tacita de vobis pudoris, ac religionis; et, cum disceditis, ea diligenter conservata, ac retenta videatur. credo haec eadem Inducomarum in testimonio timuisse, aut cogitasse: qui primum illud verbum consideratissimum nostrae consuetudinis, ‘arbitror,’ quo nos etiam tunc utimur, cum ea dicimus jurati, quae comperta habemus, quae ipsi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit, atque omnia se ‘scire’

dixit. verebatur enim videlicet, ne quid apud vos, populumque Romanum de ex-
istimatione sua deperderet: ne qua fama consequeretur ejusmodi, Induciomarum, talem virum, tam cupide, tam temere dix-
isse. non intelligebat, se in testimonio nihil praeter vocem, et os, et audaciam neque civibus suis, neque accusatoribus nostris praestare debere. an vero istas nationes, religione jurisjurandi, ac metu deorum immortalium in testimoniis dicendis commoveri arbitramini? quae tantum a caeterarum gentium more, ac natura dissentiant, quod caeterae pro religionibus suis bella suscipiunt, istae contra omnium religiones. illae in bellis gerendis ab diis immortalibus pacem, ac veniam petunt; istae cum ipsis diis immortalibus bella gesserunt. Hae sunt ¹⁰ nationes, quae quondam tam longe ab suis sedibus, Delphos usque, ad Apollinem Pythium, atque ad oraculum orbis terrae vexandum, ac spoliandum profectae sunt. ab iisdem gentibus sanctis, et in testimonio religiosis, obsessum Capitolium est, atque ille Jupiter, cujus nomine majores nostri sanctam testimonio-

rum fidem esse voluerunt. postremo his quidquam sanctum, ac religiosum videri potest: qui etiam si quando aliquo metu adducti, deos placandos esse arbitrantur, humanis hostiis eorum aras, ac templa funestant? ut ne religionem quidem colere possint, nisi eam ipsam prius scelere violarint. quis enim ignorat, eos usque ad hanc diem retinere illam immanem, ac barbaram consuetudinem hominum immolandorum? quamobrem, quali fide, quali pietate existimatis esse eos, qui etiam deos immortales arbitrentur hominum scelere, et sanguine facillime posse placari? cum his vos testibus vestram religionem conjungetis? ab his quidquam sancte, aut moderate dictum putabitis? hoc vestrae mentes, tam castae, tam integrae, sibi suscipient, ut, cum omnes legati nostri, qui illo triennio in Galliam venerunt, omnes equites Romani, qui in illa provincia fuerunt, omnes negotiatores ejus provinciae: denique omnes, in Gallia qui sunt, socii populi Romani, atque amici, M. Fonteium incolumem esse cupiant; jurati privatim, et publice laudent: vos tamen Gallis credere malitis?

quid ut secuti esse videamini? voluntatemne hominum? gravior igitur vobis erit hostium voluntas, quam civium? an dignitatem testium? potestis igitur ignotos notis, iniquos aequis, alienigenas domesticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religiosos, inimicissimos huic imperio, ac nomini, bonis, ac fidelibus et sociis, et civibus anteferre? An vero dubitatis, Iudices, quin insitas inimicitias istae gentes omnes et habeant, et gerant cum populi Romani nomine? sic existimatis eos hinc sagatos, braccatosque versari, animo demisso, atque humili, ut solent ii, qui affecti injuriis ad opem iudicum supplices, inferioresque confugiunt? nihil vero minus. hi contrà vagantur laeti atque erecti, passim toto foro, cum quibusdam minis, et barbaro, atque immani terrore verborum. quod ego profecto non crederem, nisi aliquoties ex ipsis accusatoribus vobiscum simul, Iudices, audissem: cum praeciperent, ut caveretis, ne, hoc absoluto, novum aliquod bellum Gallicum concitaretur. si M. Fonteium, Iudices, in causa deficerent omnia: si turpi adolescentia,

vita infami, magistratibus, quos ante oculos vestros gessit, convictus virorum bonorum testimoniis, legationibus flagitiose obitis, invisus suis omnibus, in iudicium vocaretur: si in eo iudicio colorum populi Romani Narbonensium, fidelissimorum sociorum Massiliensium, civium Romanorum omnium testimoniis, tabulisque premeretur: tamen esset vobis magnopere providendum, ne, quos ita afflictos a vestris patribus, maioribusque accepissetis, ut contemnendi essent, eos pertimuisse, et eorum minis, et terrore commoti esse videremini. nunc vero, cum laedat nemo bonus, laudent omnes vestri cives, atque socii; oppugnent ii, qui saepissime hanc urbem, et hoc imperium oppugnarunt: cumque inimici M. Fonteii vobis, ac populo Romano minentur; amici, ac propinqui supplicent vobis: dubitabitis non modo vestris civibus, qui maxime gloria, ac laude ducuntur, verum etiam exteris nationibus, ac gentibus ostendere, vos in sententiis ferendis civi parcere, quam hosti cedere, maluisse? Magna mehercule causa, Iudices, absolutionis cum caeteris causis

haec est, ne qua insignis huic imperio macula, atque ignominia suscipiatur, si hoc ita perlatum erit in Galliam, senatum, equitesque populi Romani, non testimoniis Gallorum, sed minis commotos, rem ad illorum libidinem iudicasse. ita vero, si illi bellum facere conabuntur, excitandus nobis erit ab inferis C. Marius, qui Induciomaro isti, minaci, atque arroganti, par in belligerando esse possit: excitandus Cn. Domitius, et Q. Maximus, qui nationem Allobrogum, et reliquas suis iterum armis conficiat, atque opprimat: aut, quoniam id quidem non potest, orandus erit nobis amicus meus, M. Platorius, ut suos novos clientes a bello faciendo deterreat, ut eorum iratos animos, atque horribiles impetus deprecetur: aut, si non poterit, M. Fabium subscriptorem ejus rogabimus, ut Allobrogum animos mitiget, quoniam apud illos Fabiorum nomen est amplissimum: ut velint isti aut quiescere, id quod victi, ac subacti solent; aut, cum minantur, intelligere, se populo Romano non metum belli, sed spem triumphi ostendere. quod si in turpi reo patiendum non esset, ut

quidquam isti se minis profecisse arbitrantur: quid faciendum vobis in M. Fonteio arbitramini? de quo homine, Iudices, (jam enim mihi videor hoc, prope causa duabus actionibus perorata, debere dicere) de quo vos homine, Iudices, ne ab inimicis quidem ullum fictum probrosum non modo crimen, sed ne maledictum quidem audistis. ecquis unquam reus, praesertim in hac vitae ratione versatus, in honoribus petendis, in potestatibus, in imperiis gerendis, sic accusatus est, ut nullum probrum, nullum facinus, nulla turpitudine, quae a libidine, aut a petulantia, aut ab audacia nata esset, ab accusatore objiceretur, si non vera, attamen ficta cum aliqua ratione, ac suspitione? M. Aemilium Scaurum, summum nostrae civitatis virum, scimus accusatum a M. Bruto. extant orationes: ex quibus intelligi potest, multa in illum ipsum Scaurum esse dicta: falso, quis negat? veruntamen ab inimico dicta, et objecta. quam multa M'. Aquilius audivit in suo iudicio? quam multa L. Cotta? denique P. Rutilius, qui, etsi damnatus est, mihi videtur tamen inter viros optimos, at-

que innocentissimos esse numerandus, ille igitur ipse homo sanctissimus, ac temperantissimus, multa audivit in sua causa, quae ad suspicionem stuprorum, ac libidinum pertinerent. extat oratio hominis (ut opinio mea fert) nostrorum hominum longe ingeniosissimi, atque eloquentissimi, C. Gracchi : qua in oratione permulta in L. Pisonem turpia, ac flagitiosa dicuntur. at in quem virum? qui tanta virtute, atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, cum hominem invenire nequam neminem posses, solus tamen Frugi nominaretur. quem cum in concionem Gracchus vocari iuberet, et viator quaereret, quem Pisonem? quod erant plures : ‘ cogis me, inquit, dicere inimicum meum, Frugi.’ is igitur vir, quem ne inimicus quidem satis in appellando significare poterat, nisi ante laudasset : qui uno cognomine declarabatur, non modo quis esset, sed etiam qualis esset : tamen in falsam, atque iniquam probrorum insimulationem vocabatur. M. Fonteius ita duabus actionibus accusatus est, ut objectum nihil sit, quo significari vestigium libidinis, petu-

lantiae, crudelitatis, audaciae possit. non modo nullum facinus hujus protulerunt, sed ne dictum quidem aliquod reprehenderunt. Quod si, aut quantam voluntatem habent ad hunc opprimendum, aut quantam ad maledicendum licentiam, tantum haberent, aut ad ementiendum, animi, aut ad fingendum, ingenii: non meliore fortuna ad probra non audienda Fonteius, quam illi, de quibus antea commemoravi, fuisset. frugi igitur hominem, Judices, frugi, inquam, et in omnibus vitae partibus moderatum, ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis, videtis positum in vestra fide, ac potestate: atque ita, ut commissus sit fidei, permissus potestati. videte igitur, utrum sit aequius, hominem honestissimum, virum fortissimum, civem optimum, dedi inimicissimis, atque immanissimis nationibus, an reddi amicis: praesertim cum tot res sint, quae vestris animis pro hujus innocentis salute supplicent: primum generis antiquitas, quam Tusculo ex clarissimo municipio profectam, in monumentis rerum gestarum incisam, ac notatam videmus: tum autem continuae praeturae, quae et caeteris or-

namensis, et existimatione innocentiae maxime floruerunt: deinde recens memoria parentis, cujus sanguine non solum Asculanorum manus, a qua interfectus est, sed totum illud sociale bellum macula sceleris imbutum est: postremo ipse cum in omnibus vitae partibus honestus, atque integer, tum in re militari cum summi consilii, et maximi animi, tum vero usu quoque bellorum gerendorum in primis eorum hominum, qui nunc sunt, exercitatus. Quare, si etiam monendi estis a me, Judices, quod non estis, videor hoc leviter pro mea auctoritate vobis praecipere posse, ut ex eo genere homines, quorum cognita virtus, industria, felicitas in re militari sit, diligenter vobis retinendos existimetis. fuit enim major talium virorum in hac republica copia: quae cum esset, tamen eorum non modo salutis, sed etiam honori consulebatur. quid nunc vobis faciendum est, studiis militaribus apud juventutem obsoletis: hominibus autem, ac summis duceb. partim aetate, partim civitatis discordiis, ac reipublicae calamitate consumptis? cum tot bella aut a nobis necessariò suscipiantur, aut subito, atque im-

provisa nascantur? nonne et hominem ipsum ad dubia reipublicae tempora reservandum, et caeteros studio laudis, ac virtutis inflammandos putatis? recordamini, quos legatos nuper in bello L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompeius habuerit. scietis fuisse tum M. Cornutum, L. Cinnam, L. Syllam, praetorios homines, belli gerendi peritissimos: praeterea C. Marium, T. Didium, Q. Catulum, P. Crassum, non literis homines, ad rei militaris scientiam, sed rebus gestis, ac victoriis eruditos. age vero, nunc inserite oculos in curiam, introspicite penitus in omnes reipublicae partes. utrum videtis nihil posse accidere, ut tales viri desiderandi sint? an, si acciderit, eorum hominum copia populum Romanum abundare? quae si diligenter attendetis, profecto, Iudices, virum ad labores belli impigrum; ad pericula fortem; ad usum ac disciplinam peritum; ad consilia prudentem; ad casum, fortunamque, felicem, domi vobis, ac liberis vestris retinere, quam inimicissimis populi Romani nationibus, et crudelissimis tradere, et
 16 condemnare maletis. At infestis prope signis inferuntur Galli in Fonteium:

et instant, atque urgent summo cum studio, summa cum audacia. nos vero, Iudices, non et multis, et firmis praefidiis, vobis adiutoribus isti immani, atque intolerandae barbariae resistemus? primum obicitur contra istorum impetus Macedonia, fidelis, et amica populo Romano provincia: quae cum se, ac suas urbes non solum consilio, sed etiam manu Fontei conservatam esse dicat; ut illa per hunc a Thracum adventu, ac depopulatione defensa fuit: sic ab hujus nunc capite Gallorum impetus, terroresque depellit. constituitur ex altera parte ulterior Hispania, quae profecto non modo religione sua resistere istorum cupiditati potest, sed etiam sceleratorum hominum perjuria testimoniis, ac laudationibus suis refutare. atque ex ipsa etiam Gallia fidelissima, et gravissima auxilia sumuntur. venit huic subsidio, misero, atque innocenti, Massiliensium cuncta civitas, quae non solum ob eam causam laborat, ut huic, a quo ipsa servata est, parem gratiam referre videatur: sed etiam, quod ea conditione, atque eo fato se in his terris collocatam esse arbitratur, ne quid nostris hominibus illae gentes no-

cere possint. pugnat pariter pro salute
 M. Fonteii Narbonensis colonia, quae
 per hunc ipsa nuper obsidione hostium li-
 berata, nunc ejusdem miseriis, ac peri-
 culis commovetur. denique, ut oportet
 bello Gallico, ut majorum jura, mores-
 que praescribunt, nemo est civis Roma-
 nus, qui sibi ulla excusatione utendum
 putet. omnes illius provinciae publica-
 ni, agricolae, pecuarii, caeteri negotia-
 tores, uno animo M. Fonteium, atque
 17 una voce defendunt. Quod si tantas
 auxiliorum nostrorum copias Inducio-
 marus ipse despexerit, dux Allobrogum,
 caeterorumque Gallorum: num etiam de
 matris hunc complexu, lectissimae, mi-
 ferrimaeque foeminae, vobis inspectan-
 tibus, avellet, atque abstrahet? praefer-
 tim cum virgo Vestalis ex altera parte
 germanum fratrem complexa teneat, ve-
 stramque, Judices, ac populi Romani fi-
 dem imploret: quae pro vobis, liberis-
 que vestris tot annos in diis immortalibus
 placandis occupata est, ut ea nunc, pro
 salute sua, fratrisque sui, animos vestros
 placare possit. cui miserae quod praesi-
 dium, quod solatium reliquum est, hoc

amisso? nam caeterae foeminae gignere ipsae sibi praesidia, et habere domi fortunarum omnium socium, participemque possunt: huic vero virgini, quid est, praeter fratrem, quod aut jucundum, aut carum esse possit? nolite pati, Iudices, aras deorum immortalium, Vestaeque matris, quotidianis virginis lamentationibus, de vestro iudicio commoveri. prospicite, ne ille ignis aeternus, nocturnis Fonteiae laboribus, vigiliisque servatus, sacerdotis vestrae lacrymis extinctus esse dicatur. tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices, easdem, quas pro vobis diis immortalibus tendere consuevit. cavete, ne periculosum, superbumque sit, ejus vos obsecrationem repudiare, cujus preces si dii aspernarentur, haec salva esse non possent. videtisne subito, Iudices, virum fortissimum, M. Fonteium, parentis et sororis commemoratione lacrymas profudisse? qui nunquam in acie pertinuerit, qui se armatus saepe in hostium manum, multitudinemque immiserit, cum in ejusmodi periculis eadem se solatia suis relinquere arbitraretur, quae suus pater sibi reliquisset: idem nunc perturba-

to animo pertimescit, ne non modo or-
 namento, et adjumento non sit suis, sed
 etiam cum acerbissimo luctu dedecus ae-
 ternum miseris, atque ignominiam re-
 linquat. Ô fortunam longe disparem, M.
 Fonteï, si deligere potuisses, ut potius
 telis tibi Gallorum, quam perjuriis in-
 tereundum esset ! tum enim vitae socia
 virtus, mortis comes gloria fuisset. nunc
 vero qui est dolor, victoriae, te, atque
 imperii poenas ad eorum arbitrium suf-
 fere, qui aut victi armis sunt, aut invitis-
 simi paruerunt? a quo periculo defendite,
 Judices, civem fortem, atque innocen-
 tem: curate, ut nostris testibus plus quam
 alienigenis credidisse videamini: plus sa-
 luti civium, quam hostium libidini con-
 suluisset: graviolem duxisset ejus obsecra-
 tionem, quae vestris sacris praesit, quam
 eorum audaciam, qui cum omnium sa-
 cris, delubrisque bella gesserunt. postre-
 mo prospicite, Judices, id quod ad dig-
 nitatem populi Romani maxime perti-
 net, ut plus apud vos preces virginis Ve-
 stalis, quam minae Gallorum valuisse vi-
 deantur.

A. CAECINA.

ORATIO XII.

SI, quantum in agro, locisque desertis audacia potest, tantum in foro, atque in judiciis impudentia valeret; non minus nunc in causa cederet A. Caecina Sex. Aebutii impudentiae, quam tum in vi facienda cessit audaciae. verum et illud considerati hominis esse putavit; qua de re jure decertari oporteret, armis non contendere; et hoc constantis, qui-cum vi et armis certare noluiisset, eum jure, judicioque superare. ac mihi quidem cum audax praecipue fuisse videtur Aebutius in convocandis hominibus, et armandis, tum impudens in judicio: non solum quod in judicium venire ausus est (nam id quidem, tamen metui improbe fit in aperta re, tamen malitia est jam usitatum) sed quod non dubitavit id ipsum, quod arguitur, confiteri. nisi forte hoc rationis habuit, quoniam, si

PRO A. CAECINA. 917

facta vis esset moribus, superior in possessione retinenda non fuisset, quia contra jus, moremque facta sit, A. Caecinam cum amicis metu perterritum profugisse: nunc quoque in iudicio, si causa more, institutoque omnium defendatur, nos inferiores in agendo non futuros: sin a consuetudine recedatur, se, quo impudentius egerit, hoc superiorem discessurum. quasi vero aut in iudicio possit idem improbitas, quod in vi confidentia: aut non eo libentius tam audaciae cesserimus, quo nunc impudentiae facilius obisteremus. itaque longe alia ratione, Recuperatores, ad agendam causam hac actione venio, atque initio veneram. tum enim nostrae causae spes erat posita in defensione mea, nunc in confessione adversarii: tum in nostris, nunc vero in illorum testibus: de quibus ego antea laborabam, ne, si improbi essent, falsi aliquid dicerent: si probi existimarentur, quod dixissent, probarent: nunc sum animo aequissimo. si enim sunt viri boni, me adjuvant, cum id iurati dicunt, quod ego injuratus insimulo. sin autem minus idonei: me non laedunt; cum, iis sive:

creditur, creditur hoc ipsum quod nos arguimus; siue fides non habetur, de adversarii testium fide derogatur. Veruntamen cum illorum causae actionem confidero; non video, quid impudentius dici possit, cum autem vestram in iudicando dubitationem; vereor, ne id, quod videntur impudenter fecisse, astute et callide fecerint. nam, si negassent vim hominibus armatis esse factam, facile honestissimis testibus in re perspicua tenerentur. si confessi essent, et id, quod nullo tempore iure fieri potest, tum ab se iure factum esse defenderent: sperarunt, id quod assecuti sunt, se injecturos vobis causam deliberandi, et iudicandi iustam moram, ac religionem. simul illud, quod indignissimum est, futurum arbitrati sunt, ut in hac causa non de improbitate Sex. Aebutii, sed de iure civili iudicium fieri videretur. qua in re, si mihi esset unius A. Caecinae causa agenda, profiterer satis idoneum esse me defensorem, propterea quod fidem meam, diligentiamque praestarem: quae cum sunt in actore causae, nihil est, in re praesertim aperta ac simplici, quod excellens ingenium requira-

tur. sed cum de eo jure mihi dicendum sit, quod pertineat ad omnes, quod constitutum sit a majoribus, conservatum usque ad hoc tempus : quo sublato non solum pars aliqua juris deminuta, sed etiam vis ea, quae juri maxime est adversaria, judicio confirmata esse videatur : video summi ingenii causam esse : non uti demonstretur quod ante oculos est, sed ne, si quis vobis error in tanta re sit objectus, omnes potius me arbitrentur causae, quam vos religioni vestrae defuisse. quamquam ego mihi sic persuadeo, Recuperatores, non vos tam propter juris obscuram, dubiamque rationem, bis jam de eadem causa dubitasse, quam quod videtur ad summam illius existimationem hoc judicium pertinere, moram ad condemnandum acquisisse, simul et illi spatium ad sese colligendum dedisse. quod quoniam jam in consuetudinem venit, et id viri boni, vestri similes, in judicando faciunt, reprehendendum fortasse minus, querendum vero magis etiam videtur : ideo quod omnia judicia, aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficioꝝ causa reperta sunt : quorum

alterum levius est, propterea quod et minus laedit, et persaepe disceptatore domestico dijudicatur: alterum est vehementissimum, quod et ad graviores res pertinet, et non honorariam operam amici, sed severitatem iudicis, ac vim requirit. quod est gravius, et cuius rei causa maxime iudicia constituta sunt, id jam mala consuetudine dissolutum est. nam ut quaeque res est turpissima; sic maxime et maturissime iudicanda est. at ea, in qua existimationis periculum est, tardissime iudicatur. Quis igitur convenit, quae causa fuerit ad constituendum iudicium, eandem moram esse ad iudicandum? si quis, quod spondit, qua in re verbo se uno obligavit, id non facit, maturo iudicio, sine ulla religione iudicis condemnatur. qui per tutelam, aut societatem, aut rem mandatam, aut fiduciae rationem, fraudavit quempiam, in eo, quo delictum majus est, eo poena est tardior. est enim turpe iudicium, et factum quidem turpe. videte igitur quam inique accadat, quia res indigna sit, ideo turpem existimationem sequi: quia turpis existimatio sequatur, ideo rem indignam non iudica-

ri. at si quis mihi hoc judex, recuperatorve dicat: 'potuisti enim leviori actione configere: potuisti ad tuum jus faciliore, et commodiore judicio pervenire. quare aut muta actionem, aut non mihi instare, ut judicem.' tamen is aut timidior videatur quam fortem, aut cupidior quam sapientem judicem esse aequum est, si aut mihi praescribat, quemadmodum meum jus persequar, aut ipse id, quod ad se delatum sit, non audeat judicare. etenim si praetor is, qui judicia dat, nunquam petitori praestituit, qua actione illum uti velit: videte quam iniquum sit, constituta jam re, judicem, quid agi potuerit, aut quid possit, non quid actum sit, quaerere. veruntamen nimiae vestrae benignitati pareremus, si alia ratione jus nostrum recuperare possemus. nunc vero quis est, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere, aut ejus rei levioris actionem nobis aliquam demonstrare possit? ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis judicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehendere, cum videatis nihil aliud

actum, nisi possessionem per interdictum esse repetitam? Verum si vos existimationis illius periculum, si juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad iudicandum : alterius rei causam vosmetipsi jam vobis, saepius prolato iudicio, sustulistis: alterius ego vobis hodierno die causam profecto auferam, ne diutius de controversia nostra, ac de communi iure dubitetis. et, si forte videbor altius initium rei demonstrandae petisse, quam me ratio iuris, et ius, de quo iudicium est, et natura causae coegerit, quaeso ut ignoscatis. non enim minus laborat A. Caecina, ne summo iure egisse, quam ne certum ius non obtinuisse videatur. M. Fulcinius fuit, Recuperatores, e municipio Tarquinien-⁴si, qui et domi suae cum primis honestus existimatus est, et Romae argentariam non ignobilem fecit. is habuit in matrimonio Caesenniam, eodem e municipio, summo loco natam, et probatissimam foeminam, sicut et vivus multis ipse rebus ostendit, et in morte sua testamento declaravit. huic Caesenniae fundum in agro Tarquinien-⁴si vendidit temporibus illis difficillimis solutionis. cum uteretur dote

uxoris numerata: quo mulieri esset res cautior, curavit, ut in eo fundo dos collocaretur. aliquanto post, jam argentaria dissoluta, Fulcinius huic fundo uxoris continentia quaedam praedia, atque adjuncta mercatur. moritur Fulcinius: (multa enim, quae sunt in re, quia remota sunt a causa, praetermittam) testamento facit heredem, quem habebat e Caesennia filium: usumfructum omnium bonorum suorum Caesenniae legat, ut frueretur una cum filio. magnus honos viri, jucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset. frueretur enim bonis cum eo, quem suis bonis heredem esse cupiebat, et ex quo maximum fructum ipsa capiebat. sed hunc fructum mature fortuna ademit. nam brevi tempore M. Fulcinius adolescens mortuus est: heredem P. Caesennium fecit: uxori grande pondus argenti, matrique partem bonorum majorem legavit. itaque in partem mulieres, vocatae sunt. Cum esset haec auctio hereditaria constituta: Aebutius iste, qui jamdiu Caesenniae viduitate, ac solitudine aleretur, ac se ejus in familiaritatem insinuasset hac ratione, ut cum aliquo

suo compendio negotia mulieris, si qua acciderent, controversiasque susciperet: versabatur quoque eo tempore in his rationibus auctoris, et partitionis: atque etiam se ipse inferebat, et intrudebat: et in eam opinionem Caesenniam adducebat, ut mulier imperita nihil putaret agi callide posse, ubi non adesset Aebutius. quam personam jam ex quotidiana cognoscitis vita, Recuperatores, mulierum assentatoris, cognitoris viduarum, defensoris nimium litigiosi, conciti ad rixam, inepti ac stulti inter viros, inter mulieres periti juris et callidi: hanc personam imponite Aebutio. is enim Caesenniae fuit Aebutius: ne forte quaeratis, num propinquus? nihil alienius. amicus aut a patre, aut a viro traditus? nihil minus. quis igitur? ille, quem supra deformavi: voluntarius amicus mulieris, non necessitudinis aliqua, sed ficto officio, simulataque sedulitate conjunctus: magis opportunâ operâ nonnunquam, quam aliquando fideli. cum esset, ut dicere institueram, constituta auctio Romae, suadebant amici, cognatique Caesenniae, id quod ipsi quoque mulieri in mentem ve-

niebat; quoniam potestas esset emendi-
fundum illum Fulcinianum, qui fundo e-
jus antiquo continens esset, nullam esse
rationem amittere ejusmodi occasionem;
cum praesertim pecunia ex partitione de-
beretur; nusquam eam posse melius col-
locari. itaque mulier facere constituit:
mandat ut fundum sibi emat. cui tandem?
cui putatis? an non in mentem venit om-
nibus, hominis illius ad hoc munus, et
ad omnia mulieris negotia parati, sine
quo nihil satis caute, nihil satis callide a-
gi posset? recte attenditis. Aebutio nego-
tium datur. adest ad tabulam. licetur Ae-
butius. deterrentur emptores multi, par-
tim gratia Caesenniae; partim etiam pre-
tio. fundus addicitur Aebutio: pecuniam
argentario promittit Aebutius. quo testi-
monio nunc vir optimus utitur, sibi emp-
tum esse. quasi vero aut nos ei negemus
addictum, aut tum quisquam fuerit, qui
dubitarit, quin emeretur Caesenniae, cum
id plerique scirent; omnes fere audis-
sent; hi conjectura assequi possent, cum
pecunia Caesenniae ex illa hereditate de-
beretur; eam porro in praediis collocari
maxime expediret: essent autem prae-

dia, quae mulieri maxime convenirent : ea venirent : liceretur is, quem Caesenniae dare operam nemo miraretur : sibi emere nemo posset suspicari. hac emptione facta, pecunia solvitur a Caesennia, cujus rei putat iste rationem reddi non posse, quod ipse tabulas averterit : se autem habere argentarii tabulas, in quibus sibi expensa pecunia lata sit, acceptaque relata: quasi id aliter fieri oportuerit. cum omnia ita facta essent, quemadmodum nos defendimus, Caesennia fundum possedit, locavitque : neque ita multo post A. Caecinae nupsit. ut in pauca conferam, testamento facto mulier moritur. facit heredem ex deunce, et semuncia Caecinam : ex duabus sextulis M. Fulcinium, libertum superioris viri : Aebutio sextulam aspergit. hanc sextulam illa mercedem isti esse voluit assiduitatis, et molestiae, si quam susceperat. iste autem hac sextula se ansam retinere omnium controversiarum putat. Jam princi-7 pio ausus est dicere, non posse heredem esse Caesenniae Caecinam: quod is deteriore jure esset, quam caeteri cives, propter incommodum Volaterranorum,

calamitatemque civilem. itaque homo timidus, imperitusque, qui neque animi, neque consilii satis haberet, non putavit esse tanti hereditatem, ut de civitate in dubium veniret. concessit, credo, Aebutio, quantum vellet, de Caesenniae bonis ut haberet: immo, ut viro forti, ac sapienti dignum fuit, ita calumniam, stultitiamque obtrivit, ac contudit. in possessione bonorum cum esset, et cum ipse sextulam suam nimium exaggeraret, nomine heredis arbitrum familiae eriscundae postulavit. atque illis paucis diebus, posteaquam videt nihil se ab A. Caecina posse, litium terrore, abradere: homini Romae in foro denuntiat, fundum illum, de quo ante dixi, cujus istum emptorem demonstravi fuisse, mandatu Caesenniae, suum esse, seque sibi emisse. quid ais? istius ille fundus est, quem sine ulla controversia quadriennium, hoc est, ex quo tempore fundus venit, quoad vixit, possedit Caesennia? usus enim, inquit, ejus, et fructus fundi, testamento viri, fuerat Caesenniae. cum hoc novae litis genus tam malitiose intenderet, placuit Caecinae, de amicorum sententia constituere,

quo die in rem praesentem veniretur, et de fundo Caecina moribus deduceretur: colloquuntur. dies ex utriusque commodo sumitur. Caecina cum amicis ad diem venit in castellum Axiam: ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longe abest. ibi certior fit a pluribus, homines permultos, liberos, atque servos, coëgisse et armasse Aebutium. cum id partim mirarentur, partim non crederent: ecce ipse Aebutius in castellum venit. denuntiat Caecinae se armatos habere: abiturum eum non esse, si accessisset. Caecinae placuit, et amicis, quoad videretur salvo capite fieri posse, experiri. tum de castello descendunt: in fundum proficiscuntur: videtur temere commissum. verum, ut opinor, hoc fuit causae. tam temere istum re commissurum, quam verbis nuntiabatur, nemo putavit. Atque iste ad omnes introitus, qua adiri poterat non modo in eum fundum, de quo controversia fuerat, sed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, armatos homines opponit. itaque primo cum in antiquum fundum ingredi vellet, quod ea proxime accedi poterat:

frequentes armati obstiterunt. quo loco
 depulsus Caecina, tamen, qua potuit, ad
 eum fundum profectus est, e quo ex con-
 ventu vim fieri oportebat. ejus autem
 fundi extremam partem oleae directo or-
 dine definiunt. ad eas cum accederetur,
 iste cum omnibus copiis praestò fuit, ser-
 vumque suum, nomine Antiochum, ad
 se vocavit, et clara voce imperavit, ut e-
 um, qui illum olearum ordinem intrasset,
 occideret. homo, meâ sententiâ, pruden-
 tissimus Caecina, tamen in hac re plus
 mihi animi, quam consilii videtur habu-
 isse. nam cum et armatorum multitudi-
 nem videret, et eam vocem Aebutii, quam
 commemoravi, audisset; tamen accessit
 propius, et jam ingrediens intra finem e-
 jus loci, quem oleae terminabant, impe-
 tum armati Antiochi, caeterorumque te-
 la atque incursus refugit. eodem tempo-
 re se in fugam conferunt unâ amici, ad-
 vocatique ejus, metu perterriti, quem-
 admodum illorum testem dicere audistis.
 his rebus ita gestis, P. Dolabella praetor
 interdixit, ut est consuetudo, 'de vi, ho-
 minibus armatis,' sine ulla exceptione,
 tantum, ut, unde dejecisset, restitueret,

restituisse se dixit. sponsio facta est. hac de sponsione vobis judicandum est. Maxime fuit optandum Caecinae, Recuperatores, ut controversiae nihil haberet: secundo loco, ut ne cum tam improbo homine: tertio, ut cum tam stulto haberet. etenim non minus nos stultitia illius sublevat, quam laedit improbitas. improbus fuit, quod homines coëgit, armavit: coactis, armatisque vim fecit. laesit in eo Caecinam. sublevavit ibidem. nam in eas ipsas res, quas improbissime fecit, testimonia sumpsit, et eis in causa testimoniis utitur. itaque mihi certum est, Recuperatores, antequam ad meam defensionem, meosque testes venio, illius uti confessione et testimoniis. quid confitetur, atque ita libenter confitetur, ut non solum fateri, sed etiam profiteri videatur, Recuperatores? convocavi homines: coëgi: armavi: terrore mortis, ac periculo capitis, ne accederes, obstiti: ferro, (inquit) ferro, (et hoc dicit in iudicio) te rejeci, atque perterrui. quid? testes quid aiunt? P. Vetilius, propinquus Aebutii, se Aebutio cum armatis servis venisse advocatum. quid praeterea? fuisse complu-

res armatos. quid aliud? minatum esse Aebutium Caecinae. quid ego de hoc teste dicam, nisi hoc, Recuperatores, ut idcirco non minus ei credatis, quod homo minus idoneus habetur: sed ideo credatis, quod ex illa parte id dicit, quod illi causae maxime est alienum? A. Terentius, alter testis, non modo Aebutium, sed etiam seipsum arguit. in Aebutium hoc dicit, armatos homines fuisse: de se autem hoc praedicat, Antiocho, Aebutii servo, imperasse, ut in Caecinam advenientem cum ferro invaderet. quid loquar amplius hoc de homine? in quem ego dicere, cum rogarer a Caecina, nunquam volui, ne arguere illum rei capitalis viderer: de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, cum ipse hoc de se juratus praedicet. deinde L. Caelius non solum Aebutium cum armatis dixit fuisse compluribus, verum etiam cum advocatis per paucis eò venisse Caecinam. de hoc ego teste detraham; cui aequae, atque meo¹⁰ testi, ut credatis, postulo? P. Memmius secutus est, qui suum non parvum beneficium commemoravit in amicos Caecinae, quibus sese viam per fratris sui fun-

dum dedisse dixi, qua effugere possent, cum essent metu omnes perterriti. huic ego testi gratias agam, quod et in re misericordem se praebuit, et in testimonio religiosum. A. Attilius, et ejus filius L. Attilius, et armatos ibi fuisse, et se suos armatos adduxisse dixerunt. etiam hoc amplius: cum Aebutius Caecinae malum minaretur, ibi tum Caecinam postulasse, ut moribus deductio fieret. hoc idem P. Rutilius dixit, et eò libentius dixit, ut aliquo in judicio ejus testimonio creditum putaretur. duo praeterea testes nihil de vi, sed de re ipsa, atque emptione fundi dixerunt: P. Caesennius, auctor fundi, non tam auctoritate gravi, quam corpore: et argentarius Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minus niger, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil praeterea, quod ad vestrum judicium pertineret. decimo vero loco testis expectatus, et ad extremum reservatus, dixit, senator populi Romani, splendor ordinis, decus, atque ornamentum judiciorum, exemplar antiquae religionis, Fidiculanus Falcula: qui cum ita vehe-

mens, acerque venisset, ut non modo Caecinam perjurio suo laederet, sed etiam mihi videretur irasci; ita eum placidum, mollemque reddidi, ut non auderet, sicut meministis, iterum dicere, quot millia fundus suus abesset ab urbe. nam cum dixisset minus abesse LIII, populus cum risu acclamavit, ipsa esse. meminerant enim omnes, quantum in Albiano iudicio accepisset. in eum quid dicam, nisi id, quod negare non possit? venisse in consilium publicae quaestionis, cum ejus consilii iudex non esset: et in eo consilio, cum causam non audisset, et potestas esset ampliandi, dixisse, 'sibi liquere: ' dum incognita re judicare voluisset, maluisse condemnare, quam absolvere: cum, si uno minus damnarent, condemnari reus non posset, non ad cognoscendam causam, sed ad explendam damnationem praestò fuisse. utrum gravius aliquid in quempiam dici potest, quàm ad hominem condemnandum, quem nunquam vidisset, neque audisset, adductum pretio esse? an certius quidquam objici potest, quam quod is, cui objicitur, ne nutu quidem infirmare conatur? verumtamen is.

testis, ut facile intelligeretis, cum non adfuisse animo, cum ab illis causa ageretur, testesque dicerent, sed tantisper de aliquo reo cogitasse: cum omnes ante eum dixissent testes, armatos cum Aebutio fuisse complures; solus dixit non fuisse. visus est mihi primo veterator intelligere praeclare, quid causa optaret: et tantummodo errare, quod omnes testes infirmaret, qui ante eum dixissent: cum subito ecce idem, qui solet, suos solos servos armatos fuisse dixit. Quid huic tu homini facias? nonne concedas interdum, ut excusatione summae stultitiae, summae improbitatis odium deprecetur? utrum, Recuperatores, his testibus non credidistis, cum, quid liqueret, non habuistis? at controversia non erat, quin verum dicerent. an in coacta multitudine, in armis, in telis, in praesenti metu mortis, perspicuo periculo caedis, dubium vobis fuit, utrum esse vis aliqua videretur, necne? quibus igitur in rebus vis intelligi potest, si in his non intelligetur? an vero illa defensio vobis praeclara visa est? Non dejeci, sed obstiti. non enim te sum passus in fundum ingredi: sed armatos ho-

mines opposui : ut intelligeres, si in fundo pedem posuisses, statim tibi esse perendum. quid ais? is, qui armis perterritus, fugatus, pulsus est, non videtur esse dejectus? posterius de verbo videbimus: nunc rem ipsam ponamus; quam illi non negant: et ejus rei jus, actionemque quaeramus. est haec res posita, quae ab adversario non negatur: Caecinam, cum ad constitutam diem, tempusque venisset, ut jus, ac deductio moribus fieret, pulsum, prohibitumque esse vi, coactis hominibus et armatis. cum hoc constet, ego homo imperitus juris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum jus teneam, atque injuriam tuam persequar. fac in hoc errare me, nec ullo modo posse per hoc interdictum id assequi, quod velim. te uti in hac re magistro volo. quaero, sitne aliqua hujus rei actio, an nulla. convocari homines propter possessionis controversiam non oportet: armari multitudinem, juris retinendi causâ, non convenit: nec juri quidquam tam inimicum, quam vis: nec aequitati quidquam tam infestum est, quam convocati homi-

nes, et armati. Quod cum ita sit, resque ejusmodi sit, ut in primis a magistratibus animadvertenda esse videatur, iterum quaero, sitne ejus rei aliqua actio, an nulla. nullam esse dices? audire cupio: qui in pace et otio, cum manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coëgerit, armarit, instruxerit, homines inermes, qui ad constitutum experiendi juris gratia venissent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat: Feci equidem, quae dicis, omnia: et ea sunt et turbulenta, et temeraria, et periculosa. quid ergo est? impune feci. nam quid agas mecum ex jure civili, ac praetorio, non habes. itane vero, Recuperatores? hoc vos audietis? et apud vos dici patiemini saepius? cum majores nostri tanta diligentia, prudentiaque fuerint, ut omnia omnium non modo tantarum rerum, sed etiam tenuissimarum jura statuerint, persecutique sint; ut hoc genus unum, vel maximum praetermitterent: ut, si qui me exire domo mea coëgissent armis, haberem actionem; si qui introire prohibuissent, non haberem? nondum de Caecinae causa dis-

puto, nondum de jure possessionis nostrae loquor. tantum de tua defensione, C. Piso, queror. quando ita dicis, et ita constituis, Si Caecina, cum in fundo esset, inde dejectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse: nunc vero dejectum nullo modo esse inde, ubi non fuerit; hoc interdicto nihil nos assertos esse: quaero, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines et armati, non modo limine, tectoque aedium tuarum, sed primo aditu, vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis. monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod ipse antea dixit, injuriarum. quid? ad causam possessionis: quid? ad restituendum eum, quem oportet restitui: quid denique? ad jus civile, aut ad actoris notionem, et ad animadversionem, ages injuriarum? plus tibi ego largiar. non solum egeris, verum etiam condemnaris licet: numquid magis possidebis? actio enim injuriarum non jus possessionis assequitur, sed dolorem imminutae libertatis, iudicio, poenaeque mitigtat. Praetor interea, Piso, tanta de re tacebit? quemadmodum te restituat in

aedes tuas, non habebit? qui dies totos aut vim fieri vetat, aut restitui factam jubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum, itinerumque controversiis interdicat, is repente obmutescet? in atrocissima re quid faciat, non habebit? et, C. Pisone domo, tectisque suis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos, et armatos, praetor quemadmodum morere et exemplo opitulari possit, non habebit? quid enim dicet? aut quid tu, tam insigni accepta injuria, postulabis? unde vi prohibitus sis? nemo unquam interdixit. novum est, non dico inusitatum, verum omnino inauditum. unde dejectus? quid proficies, cum illi hoc respondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos se tibi obstitisse, ne in aedes accederes; dejici porro nullo modo potuisse, qui non accesserit? dejicior ego, inquis, si quis meorum dejicitur. omnino. jam bene agis. a verbis enim recedis, et aequitate uteris. nam verba ipsa si sequi volumus, quomodo tu dejiceris, cum servus tuus dejicitur? verum ita est, uti dicis. te dejectum debeo intelligere, etiamsi tactus non fueris. nonne? age nunc, si ne tuorum quidem

quisquam loco motus erit, atque omnes in aedibus adservati, ac retenti: tu solus prohibitus, et a tuis aedibus vi, atque armis perterritus: utrum hanc actionem habebis, qua nos usi sumus, an aliam quampiam, an omnino nullam? nullam esse actionem dicere in re tam insigni, tamque atroci, neque prudentiae, neque auctoritatis tuae est. alia si qua forte est, quae nos fugerit, dic, quae sit. cupio discere. haec si est, qua nos usi sumus: te iudice vincamus necesse est. non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem causa, eodem interdicto, te oportere restitui, Caecinam non oportere. etenim cui perspicuum non sit, ad incertum revocari bona, fortunas, possessiones omnium, si ulla ex parte sententia hujus interdicti diminuta, aut infirmata sit? si auctoritate virorum talium, jus armatorum hominum, iudicio approbatum videatur: in quo iudicio non de armis dubitatum, sed de verbis quaesitum esse dicatur? is ne apud vos obtinebit causam suam, qui se ita defenderit: ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci: ut tantum facinus non in aequitate defensionis, sed in una litera latuisse videatur?

hujusce rei vos statuetis nullam esse actionem, nulli experiendi jus constitutum, quod obstitit armatis hominibus? qui multitudine coacta, non introitu, sed omnino aditu quempiam prohibuerit? Quid ¹⁴ ergo? hoc, quam habet vim? ut illa res aliquid aliqua ex parte differre videatur, utrum, pedem cum intulero, atque in possessionem vestigium fecero, tum expellar, atque dejiciar: an eadem vi, atque iisdem armis mihi ante occurratur, ne non modo intrare, verum etiam adspicere, aut adspirare possim! quid hoc ab illo differt? ut ille cogatur restituere, qui ingressum expulerit: ille, qui ingredientem repulerit, non cogatur? videte, per deos immortales! quod jus nobis, quam conditionem vobismetipsis, quam denique civitati legem constituere velitis. hujusce generis una est actio per hoc interdictum, quo nos usi sumus, constituta. ea si nihil valet, aut si ad hanc rem non pertinet: quid negligentius, aut quid stultius majoribus nostris dici potest, qui aut tantae rei praetermiserint actionem: aut eam constituerint, quae nequaquam satis verbis causam, et rationem juris am-

plecteretur? periculosum est dissolvi hoc
 interdictum: est captiosum omnibus, rem-
 ullam constitui ejusmodi, quae, cum ar-
 mis gesta sit, rescindi jure non possit. ve-
 runtamen est turpissimum illud, tantae
 stultitiae prudentissimos homines con-
 demnari, ut vos judicetis, hujus rei inter-
 dictum, atque actionem in mentem majo-
 ribus nostris non venisse. queramus, in-
 quit, licet: tamen hoc interdicto Aebutius
 non tenetur. quid ita? quòd vis Caecinae
 facta non est. dici in hac causa potest, ubi
 arma fuerint, ubi coacta hominum multi-
 tudo, ubi instructi, et certis locis cum fer-
 ro homines collocati, ubi minae, pericula,
 terroresque mortis, ibi vim non fuisse?
 nemo, inquit, occisus est, neque saucius.
 quid ais? cum de possessionis controver-
 sia, et de privatorum hominum conten-
 tione juris loquamur, tu vim negabis es-
 se factam, si caedes et occisio facta non
 erit? ego exercitus maximos, saepe pul-
 sos, et fugatos esse dico, terrore ipso, im-
 petuque hostium, sine cujusquam non
 modo morte, verum etiam vulnere. Et-
 enim, Recuperatores, non ea sola vis est,
 quae ad corpus nostrum, vitamque per-

venit, sed etiam multo major ea, quae, periculo mortis injecto, formidine animum perterritum, loco saepe, et certo de statu dimoveret. itaque faucii saepe homines, cum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere. at alii pelluntur integri, ut non dubium sit, quin major adhibita vis ei sit, cujus animus sit perterritus, quam illi, cujus corpus vulneratum sit. quod si vi pulsos dicimus exercitus esse eos, qui metu, ac tenui saepe suspitione periculi fugerunt: et, si non solum impulsu scutorum, neque conflictu corporum, neque ictu cominus, neque coniectione telorum; sed saepe clamore ipso militum, aut instructione, aspectuque signorum magnas copias pulsas esse, et vidimus, et audivimus: quae vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? et, quod vehemens in re militari putatur, id leve in jure civili judicabitur? et, quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur movisse? et vulnus corporis magis istam vim, quam terror animi declarabit? et fauciatio quaeretur, cum fugam

factam esse constabit? tuus enim testis hoc dixit, metu perterritis nostris advocatis, locum, qua effugerent, demonstrasse. qui non modo ut fugerent, sed etiam ipsius fugae tutam viam quaesierunt, his vis adhibita non videbitur? quid igitur fugiebant? propter metum. quid metuebant? vim videlicet. potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis? fugisse perterritos confitemini: causam fugae dicitis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incursionem, atque impetum armatorum: haec tibi conceduntur esse facta, ibi vis facta negabitur? At vero hoc quidem jam vetus est, et majorum exemplo multis in rebus usitatum: cum ad vim faciendam veniretur, si quos armatos, quamvis procul, conspexissent, ut statim testificati discederent, optime sponsonem facere possent, 'ni adversus edictum praetoris vis facta esset.' itane vero? scire esse armatos, satis est, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non est satis? aspectus armatorum ad vim probandam valebit: incursum, et impetum non valebit? qui abierit, facilius sibi vim

factam probabit, quam qui effugerit? at ego hoc dico: si, ut primo in castello Caecinae dixit Aebutius, se homines coëgisse et armasse: neque illum, si eò accessisset, abiturum: statim Caecina discessisset; dubitare vos non debuisse, quin Caecinae facta vis esset. si vero, simulac procul conspexit armatos, recessisset: eo minus dubitaretis. omnis enim vis est, quae periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. quod si aliter statueris: videte, ne hoc vos statuatis, qui vivus discesserit, ei vim non esse factam: ne hoc omnibus, in possessionum controversiis, praescribatis, ut confligendum sibi, et armis decertandum putent: ne, quemadmodum in bello poena ignavis ab imperatoribus constituitur, sic in iudiciis deterior causa sit eorum, qui fugerint, quam qui ad extremum usque contenderint. cum de jure, et legitimis hominum controversiis loquimur, et in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. vidi armatos, quamvis paucos: magna vis est. decessi unius hominis telo perterritus: dejectus, detrususque sum. hoc si ita statueris: non modo

non erit, cur depugnare quisquam post hac, possessionis causa, velit: sed ne illud quidem, cur regugnare. sin autem vim sine caede, sine vulneratione, sine sanguine nullam intelligetis: statuetis, homines possessionis cupidiores, quam vitae
17 esse oportere. Age vero, de vi te ipsum habebo iudicem, Aebutii. responde, si tibi videtur. in fundum Caecina utrum noluit tandem, an non potuit accedere? cum te obstitisse, et repudiassse dicis, certe hunc voluisse concedis. potes igitur dicere, non ei vim fuisse impedimento, cui, cum cuperet, eoque consilio venisset, per homines coactos non sit licitum accedere? si enim id, quod maxime voluit, nullo modo potuit: vis profecto quaedam obstitit: necesse est: aut tu dio, quamobrem, cum vellet accedere, non accesserit. jam vim factam negare non potes. dejectus quemadmodum sit, qui non accesserit, id quaeritur. demoveri enim, et depelli de loco necesse est eum, qui dejiciatur. id autem accidere ei qui potest, qui omnino in eo loco, unde se dejectum esse dicit, nunquam fuit? quod si fuisset, et ex eo loco, metu permotus,

fugisset, cum armatos vidisset: dicere ne esse dejectum? opinor. an tu, qui tam diligenter, et tam callide verbis controversias, non aequitate, dijudicas: et iura non utilitate communi, sed literis exprimis: poterisne dicere, dejectum esse eum, qui tactus non erit? quid? detrusum dices? nam eo verbo antea praetores in hoc interdicto uti solebant. quid ais? potestne detrudi quisquam, qui non attingitur? nonne, si verbum sequi volumus, hoc intelligamus necesse est, eum detrudi, cui manus afferantur? necesse est, inquam, si ad verbum rem volumus attingere, neminem statu detrusum, qui non adhibita vi, manu demotus, et actus praeceptis intelligatur. dejectus vero qui potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus? potest pulsus, fugatus, ejectus denique: illud vero nullo modo potest, dejectus esse quisquam, non modo qui tactus non sit, sed ne aequo quidem, et plano loco. quid ergo? hoc interdictum putamus eorum esse causa compositum, qui se praecipitatos ex locis superioribus dicerent? eos enim vere possumus dicere esse dejectos. An non, 18

cum voluntas, et consilium, et sententia interdicti intelligatur, impudentiam summam, aut stultitiam singularem putabimus, in verborum errore versari: rem, et causam, et utilitatem communem non relinquere solum, sed etiam prodere? an hoc dubium est, quin neque verborum tanta copia sit, non modo in nostra lingua, quae dicitur esse inops: sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis, ac propriis vocabulis nominentur? neque vero quidquam opus sit verbis, cum ea res, cuius causam verba quaesita sint, intelligatur? quae lex, quod senatusconsultum, quod magistratus edictum, quod foedus, aut pactio, quod (ut ad privatas res redeam) testamentum, quae iudicia, aut stipulationes, aut pacti et conventi formula non infirmari, aut convelli potest, si ad verba rem despectere velimus: consilium autem eorum, qui scripserunt, et rationem, et auctoritatem relinquamus? sermo mehercule et familiaris, et quotidianus non cohaerebit, si verba inter nos aucupabimur. denique imperium domesticum nullum erit, si servulis hoc nostris concesserimus, ut ad verba nobis

obediant: non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. exemplis nunc uti videlicet mihi necesse est harum rerum omnium? non occurrit unicuique vestrum aliud alii in omnibus genere exemplum, quod testimonio sit, non ex verbis aptum pendere jus, sed verba servire hominum consiliis et auctoritatibus? orate et copiose L. Crassus, homo longe eloquentissimus, paulo ante, quam nos in forum venimus, iudicio centumvirali hanc sententiam defendit, et facile, cum contra eum prudentissimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M'. Curium, qui heres institutus esset ita, 'mortuo postumo filio,' cum filius non modo non mortuus, sed ne natus quidem esset, heredem esse oportere. quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. quae res igitur valuit? voluntas. quae si tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur. quia non potest; verba reperta sunt, non quae impedirent, sed quae indicarent voluntatem. Lex usum, et auctoritatem ¹⁹ fundi jubet esse biennium. at utimur eodem jure in aedibus, quae in lege non appellantur. si via sit immunita, jubet, qua

velit, agere jumentum. potest hoc ex verbis intelligi, licere, si via sit in Brutiis immunita, agere, si velit, jumentum per M. Scauri Tusculanum. actio est in auctorem praesentem his verbis, 'quandoquidem te in jure conspicio.' hac actione Appius ille Caecus uti non posset, si tam vere homines verba confectarentur, ut rem, cujus causâ verba sunt, non considerarent. testamento si recitatus heres esset pupillus Cornelius, isque jam annos xx haberet; vobis interpretibus amitteret hereditatem. veniunt in mentem mihi permulta: vobis plura, certo scio. verum, ne nimium multa complectamur, atque ab eo, quod propositum est, longius aberret oratio: hoc ipsum interdictum, de quo agitur, consideremus. intelligetis enim in eo ipso, si in verbis jus constituamus, omnem utilitatem nos hujus interdicti, dum versuti, et callidi volumus esse, amissuros. 'unde tu, aut familia, aut procurator tuus.' si me villicus tuus solus dejecisset: non familia dejecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. recte igitur diceres te restituisse? quippe. quid enim facilius est, quam pro-

bari iis, qui Latine sciant, in uno servulo familiae nomen non valere? si vero ne habeas quidem servum, praeter eum, qui me dejecerit: clames videlicet, Si habeo familiam, a familia mea fateor te esse dejectum. neque dubium est, quin, si ad rem judicandam verbo ducimur, non re, familiam intelligamus, quae constet ex servis pluribus; quin unus homo, familia non sit. verbum certe, hoc non modò postulat, sed etiam cogit. at vero ratio juris, interdictione vis, et praetorum voluntas, et hominum prudentium consilium et auctoritas, respuat hanc defensionem, et pro nihilo putet. Quid ²⁰ ergo? isti homines Latine non loquuntur? immo vero tantum loquuntur, quantum est satis ad intelligendam voluntatem: cum sibi hoc proposuerint, ut, si me tu dejeceris, si tuorum quispiam, si servorum, si amicorum, ut servos non numero distinguant, sed appellent uno familiae nomine. de liberis autem quisquis est, procuratoris nomine appellatur: non quo omnes sint, aut appellentur procuratores, qui negotii nostri aliquid gerant; sed quia in hac re,

cognita sententia interdicti, verba subtiliter experiri omnia noluerunt. non enim alia causa est aequitatis in uno servo, et in pluribus: non alia ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non sit, absitve reipublicae causa, quasi quidam penè dominus, hoc est, alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemque tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit. quare, si ad eum restituendum, qui vi dejectus est, eandem vim habet aequitatis ratio; ea intellecta, certe nihil ad rem pertinet, quae verborum vis sit, ac nominum. tam restitues, si tuus me libertus dejecerit, nulli tuo praepositus negotio, quàm si procurator dejecerit: non quò omnes sint procuratores, qui aliquid nostri negotii gerunt; sed quod in hac re quaeri nihil attinet. tam restitues, si unus servulus, quam si familia dejecerit universa: non quò idem sit servulus unus, quod familia; verum quia non, quibus verbis quidque dicatur, quaeritur, sed quae res agatur. etiam ut

jam longius a verbo recedamus, ab aequitate ne tantulum quidem; si tuus servus nullus fuerit, sed omnes alieni ac mercenarii: tamen et ipsi tuae familiae et genere, et nomine continebuntur. Perge²¹ porro hoc idem interdictum sequi: 'hominibus coactis.' neminem coegeris: ipsi convenerint sua sponte. certe cogitis, qui congregat homines, et convocat. coacti sunt ii, qui ab aliquo sunt unum in locum congregati. si non modo convocati non sunt, sed ne convenerunt quidem: sed ii modo fuerunt, qui etiam antea, non, vis ut fieret, verum colendi, aut pascendi causa, esse in agro consueverant: defendes, homines coactos non fuisse: et verbo quidem superabis, me ipso iudice: re autem, ne consistes quidem ullo iudice. vim enim multitudinis restitui voluerunt, non solum convocatae multitudinis: sed, quia plerumque, ubi multitudine opus est, homines cogi solent, ideo de coactis compositum interdictum est: quod, etiam si verbo differre videbitur, re tamen erit unum, et omnibus in causis idem valebit, in quibus perspicitur una, atque eadem causa aequita-

tis, 'armatisve.' quid dicemus? armatos,
 si Latine loqui volumus, quos appellare
 vere possumus? opinor eos, qui scutis te-
 lisque parati, ornatique sunt. quid igitur?
 si glebis, aut saxis, aut fustibus aliquem
 de fundo praecipitem egeris; jussusque
 sis, quem hominibus armatis dejeceris,
 restituere: restituisse te dices? verba si
 valent: si causae non ratione, sed voci-
 bus ponderantur: me auctore dicito. vin-
 ces profecto, non fuisse armatos eos, qui
 saxa jacerent, quae de terra ipsi tolle-
 rent: non esse arma caespites, neque gle-
 bas: non fuisse armatos eos, qui praeter-
 euntes ramum defringerent arboris: ar-
 ma esse suis nominibus, alia ad tegan-
 dum, alia ad nocendum: quae qui non
 habuerint, eos inermes fuisse vinces. ve-
 rum si quidem erit armorum judicium:
 tum ista dicito. juris judicium cum erit,
 et aequitatis: cave in ista tam frigida, tam
 jejuna calumnia delitescas. non enim re-
 peries quemquam judicem, aut recupe-
 ratorem, qui, tanquam si arma militis
 inspicienda sint, ita probet armatum: sed
 perinde valebit, quasi ornatissimi fuerint,
 si reperientur ita parati fuisse, ut vim vi-

tae, aut corpori potuerint afferre. Atque, ut magis intelligas, quam verba nihil valeant: si tu solus, aut quivis unus cum scuto, cum gladio impetum in me fecisses, atque ego ita dejectus essem: auderesne dicere, interdictum esse de armatis hominibus: hic autem hominem armatum unum fuisse? non, opinor, tam impudens esses. atqui vide, ne multo nunc sis impudentior. nam tum quidem omnes mortales implorare posses, quod homines in tuo negotio Latine loqui obliviscerentur: quod inermes armati judicarentur: quod, cum interdictum esset de pluribus, commissa res esset ab uno; unus homo plures esse homines judicarentur. verum in his causis non verba veniunt in iudicium, sed ea res, cujus causa verba haec in interdictum coniecta sunt. vim, quae ad caput et ad vitam pertinet, restitui sine ulla exceptione voluerunt. ea sit plerumque per homines coactos, armatosque: quae si alio consilio, eodem periculo facta sit; eodem jure esse voluerunt. non enim major est injuria, si tua familia, quam si tuus villicus: non, si tui servi, quam si alieni, ac mer-

cenarii: non, si tuus procurator, quam si vicinus, aut libertus tuus: non, si co-actis hominibus, quam si voluntariis, aut etiam assiduus, ac domesticis: non, si armatis, quam si inermibus, qui vim haberent armatorum ad nocendum: non, si pluribus, quam si uno armato. quibus enim rebus plerumque vis sit, ejusmodi hae res appellantur interdicto. si per alias res eadem facta vis est: ea, tametsi verbis interdicti non concluditur, tamen sententia juris, atque auctoritate retinetur. Venio nunc ad illud tuum: 'Non dejeci, si non sivi accedere.' puto te ipsum, Piso, perspicere, quanto ista sit angustior, iniquiorque defensio, quam si illa uterere: 'Non fuerunt armati: cum fustibus et saxis venerunt.' si mehercule mihi, non copioso homini ad dicendum, optio detur, utrum malim defendere, non esse dejectum eum, cui vi et armis ingredienti sit occursum; an, armatos non fuisse eos, qui sine scutis, ac sine ferro fuerint: omnino ad probandum utramque rem videam infirmam, nugatoriamque esse: ad dicendum autem, in altera videar mihi aliquid reperire posse,

non fuisse armatos eos, qui neque ferri quidquam, neque scutum ullum habuerint : hic vero haeream, si mihi defendendum sit, eum qui pulsus, fugatusque sit, non esse dejectum. atque illud in tota defensione tua mihi maxime mirum videbatur, te dicere, juris-consultorum auctoritati obtemperari non oportere. quod ego, tametsi non nunc primum, neque in hac causa solum audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur. nam caeteri tum ad istam hortationem decurrunt, cum se in causa putant habere aequum et bonum, quod defendant. si contra verbis et literis, et, (ut dici solet) summo jure contenditur : solent ejusmodi iniquitati, et boni, et aequi nomen, dignitatemque opponere. tum illud, quod dicitur, ' sive, nive, ' irrident : tum aucupia verborum, et literarum tendiculas in invidiam vocant : tum vociferantur, ex aequo et bono, non ex callido, versutoque jure rem judicari oportere : scriptum sequi, calumniatoris esse : boni judicis, voluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere. in ista vero causa, cum tu sis is, qui te verbo, literaque defendas :

cum tuae sint haec partes, Unde dejectus es? an inde, quo prohibitus es accedere? ejectus es, non dejectus. cum tua sit haec oratio, Fateor, me homines coëgisse: fateor, armasse: fateor, tibi mortem esse minitatum: fateor, hoc interdicto praetoris vindicari, si voluntas et aequitas valeat: sed ego invenio in interdicto verbum unum, ubi delitescam: non dejeci te ex eo loco, quem in locum prohibui ne venires.

In ista defensione accusas eos, qui consuluntur, quod aequitatis censeant rationem, non verbi, haberi oportere. et hoc loco Scaevolam dixisti causam apud centumviros non tenuisse: quem ego antea commemoravi, quod idem faceret, quod tu nunc, (tametsi ille in aliqua causa faciebat, tu in nulla facis) tamen probasse nemini quod defendit, quia verbis oppugnare aequitatem videbatur. cum id miror, te hoc in hac re, alieno tempore, et contra, quam ista causa postulasset, defendisse: tum illud vulgo in judiciis, et nonnunquam ab ingeniosis hominibus defendi, mihi mirum videri solet, nec juris-consultis concedi, nec jus civile in causis semper valere o-

portere. nam qui hoc disputant, si id dicunt, non recte aliquid statuere eos, qui consulantur: non hoc debent dicere, juri civili, sed hominibus stultis, obtemperari non oportere. si illos recte respondere concedunt, et aliter judicari dicunt oportere, male judicari oportere dicunt. neque enim fieri potest, ut aliud judicari de jure, aliud responderi oporteat: nec ut quisquam juris numeretur peritus, qui id statuatur esse jus, quod non oporteat judicari. at est aliquando contra judicatum. primum utrum recte, an perperam? si recte: id fuit jus, quod judicatum est. si aliter: non dubium est, utrum iudices, an jurisconsulti vituperandi sint. deinde si de jure vario quippiam judicatum est: non potius contra jurisconsultos statuunt, si aliter pronuntiatum est, ac Mucio placuit, quam ex eorum auctoritate, si, ut Manilius statuebat, sic est judicatum. etenim ipse Crassus non ita causam apud centumviros egit, ut contra jurisconsultos diceret: sed ut hoc doceret, illud, quod Scaevola defendebat, non esse juris: et in eam rem non solum rationes afferret, sed etiam Q. Mucio, socero suo, mul-

25
 isque peritissimis hominibus auctoribus
 uteretur. Nam qui jus civile contem-
 nendum putat, is vincula revellit non
 modo judiciorum, sed etiam utilitatis,
 vitaeque communis. qui autem interpre-
 tes juris vituperat: si imperitos juris esse
 dicit; de hominibus, non de jure civili
 detrahit. sin peritis non putat esse obtem-
 perandum: non homines laedit, sed le-
 ges ac jura labefactat. quod vobis veni-
 re in mentem profecto necesse est: nihil
 esse in civitate tam diligenter, quam jus
 civile, retinendum. etenim, hoc sublato,
 nihil est, quare exploratum cuiquam pos-
 sit esse, quid suum, aut quid alienum sit:
 nihil est, quod aequabile inter omnes, at-
 que unum omnibus esse possit. itaque in
 caeteris controversiis atque judiciis, cum
 quaeritur, aliquid factum, necne sit: ve-
 rum, an falsum proferatur: et fictus tes-
 tis subornari solet, et imponi falsae tabu-
 lae: nonnunquam, honesto ac probabili
 nomine, bono viro, judici, error objicit:
 improbo facultas dari, ut, cum sciens
 perperam judicavit, testamentum, aut ta-
 bulas secutus esse videatur. in jure nihil
 est ejusmodi, Recuperatores. non tabu-

lae falsae, non testis improbus: denique nimia ista, quae dominatur in civitate, potentia, in hoc solo genere quiescit: quid agat, quomodo aggrediatur iudicem, qua denique digitum proferat, non habet. illud enim potest dici iudici ab aliquo non tam verecundo homine, quam gratioso: Judica hoc factum esse, aut nunquam esse factum, vel cogitatum: crede huic testi: has comproba tabulas. hoc non potest: cui filius agnatus sit, ejus testamentum non esse ruptum, judica: quod mulier sine tutore auctore promiserit, deberi. non est aditus ad hujusmodi res, neque potentiae cujusquam, neque gratiae. denique, quo majus hoc, sanctiusque videatur, ne pretio quidem corrumpi iudex in ejusmodi causa potest. iste vester testis, qui ausus est dicere, 'fecisse videri eum,' de quo ne cuius rei argueretur quidem, scire potuisset, ipse nunquam auderet judicare, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixisset. O rem praeclaram, vobisque ob hoc retinendam, Recuperatores! Quod enim est jus civile? quod neque inflecti gratiâ, neque perfringi potentiâ, neque adulte-

rari pecuniâ possit. quod si non modo oppressum, sed etiam desertum, aut negligentius adservatum erit; nihil est, quod quisquam sese habere certum, aut a patre accepturum, aut relicturum liberis arbitretur. quid enim refert, aedes, aut fundum relictum a patre, aut aliqua ratione habere bene partum, si incertum sit, quae cum omnia tua jure Mancipii sint, ea possisne retinere? si parum sit communitum jus? si civili ac publica lege contra alicujus gratiam teneri non potest? quid, inquam, prodest, fundum habere, si, quae decentissime descripta a majoribus jura finium, possessionum, aquarum, itinerumque sunt, haec perturbari aliqua ratione, commutarique possunt? mihi credite: major hereditas venit, unicuique vestrum in iisdem bonis, a jure, et a legibus, quam ab iis, a quibus illa ipsa bona relicta sunt. nam, ut perveniat ad me fundus, testamento alicujus fieri potest: ut retineam quod meum factum sit, sine jure civili non potest. fundus a patre relinqui potest: at usucapio fundi, hoc est, finis sollicitudinis, ac periculi litium, non a patre relinquitur, sed a legibus. aquaeduc-

tus, haustus, iter, actus, a patre: sed rata auctoritas harum rerum omnium a jure civili sumitur. quapropter non minus diligenter ea, quae a majoribus accepistis, publica patrimonia juris, quam privatae rei vestrae retinere debetis: non solum quod haec jure civili septa sunt; sed etiam quod patrimonium unius incommodo dimittitur: jus amitti non potest sine magno incommodo civitatis. In hac ipsa causa, Recuperatores, si hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, dejectum esse eum, quem vi, armatis hominibus, pulsum, fugatumque esse constet: Caecina rem non amittet, quam ipsam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret: in possessionem in praesentia non restituetur: nihil amplius. populi Romani causa, civitatis jus, bona, fortunae, possessionesque in dubium, incertumque revocabuntur: vestra auctoritate hoc constituetur, hoc praescribetur: quicum tu posthac de possessione contendes, eum, si ingressum modò dejeceris, in praedium restituas oportebit. sin autem ingredienti cum armata multitudine obvius fueris, et ita venientem repuleris, fugaris, averteris,

non restitues. tum statueritis vim in cae-
 de solum, non etiam in animo: nisi cru-
 or appareat, vim non esse factam: inju-
 riarum delictum esse, qui prohibitus sit,
 nisi ex eo loco, ubi vestigium impresserit,
 dejici neminem posse. juris retinere sen-
 tentiam, et aequitatem plurimum valere
 oportere; an verbo ac litera jus omne
 torqueri; vos statuite, Recuperatores,
 utrum utilius esse videatur. hoc loco per-
 commode accidit, quod non adest is, qui
 paulo ante affuit, et adesse nobis frequen-
 ter in hac causa solet, vir ornatissimus,
 C. Aquilius. nam ipso praesente, de vir-
 tute ejus et prudentia timidius dicerem,
 quod et ipse pudore quodam afficeretur
 ex sua laude, et me similis ratio pudoris
 a praesentis laude tardaret. cujus aucto-
 ritati dictum est ab illa causa concedi ni-
 mium non oportere. vereor, de tali viro
 ne plus dicam, quam vos aut sentiatis,
 aut apud vos commemorari velitis. qua-
 propter hoc dicam, nunquam ejus aucto-
 ritatem nimium valere, cujus prudentiam
 populus Romanus in cavendo, non in
 decipiendo perspexerit: qui juris civilis
 rationem nunquam ab aequitate sejunx-

erit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam populo Romano promptam, expositamque praeberit: qui ita justus et bonus vir est, ut natura, non disciplina consultus esse videatur: ita peritus ac prudens, ut ex jure civili, non scientia solum quaedam, verum etiam bonitas nata videatur: cujus tantum est ingenium, ita prompta fides, ut, quidquid inde haurias, purum, liquidumque te haurire sentias. quare permagnam initis a nobis gratiam, cum eum auctorem vestrae defensionis esse dicitis. illud autem miror, cur vos aliquid contra me sentire dicatis, cum eum auctorem vos pro me appellatis; nostrum nominetis. veruntamen quid ait iste noster auctor? omnibus, quidquid verbis actum, pronuntiatumque sit, convenit. Ego ex isto genere consultorum²⁸ non nominem, ut opinor, istum ipsum, quo nos auctore rem istam agere, et defensionem causae constituere vos dicitis. qui cum istam disputationem mecum ingressus esset, non posse probari quemquam esse dejectum, nisi ex eo loco, in quo fuisset: rem et sententiam interdicti mecum facere fatebatur; verbo me ex-

cludi dicebat: a verbo autem posse recedi non arbitrabatur. cum exemplis uterer multis, etiam illa materia aequitatis, ab verbo et ab scripto, plurimis saepe in rebus, jus, et aequi, bonique rationem esse sejunctam: semperque id valuisse plurimum, quod in se auctoritatis habuisset, aequitatisque plurimum: consolatus est me, et ostendit, in hac ipsa causa nihil esse, quod laborarem. nam verba ipsa sponsonis facere mecum, si vellem diligenter attendere. quonam, inquam, modo? quia certe, inquit, dejectus est Caecina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco: si non ex eo loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certe, unde fugit. quid tum? praetor, inquit, interdixit, ut, unde dejectus esset, eo restitueretur, hoc est, quicumque is locus esset, unde dejectus esset. Aebutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco dejectum esse Caecinam, is, quo modo se restituisse dixit, necesse est male fecerit sponsonem. quid est, Piso? placet tibi pugnare verbis? placet causam juris, et aequitatis, et non nostrae possessionis, sed omnino possessionum omnium, constituere in verbo? ego,

quod mihi videretur, quod a maioribus
 factitatum, quod horum auctoritate, qui-
 bus judicandum est, dignum esset, osten-
 di, id verum, id aequum, id utile omnibus
 esse, spectari, quo consilio, et qua sen-
 tentia, non, quibus quidque verbis esset
 actum. tu me ad verbum vocas? non an-
 te venio, quam recusaro. nego oportere,
 nego obtineri posse, nego ullam rem esse,
 quae aut comprehendi satis, aut caveri,
 aut excipi possit, si aut praeterito aliquo
 verbo, aut ambigue posito, sententia, et
 re cognita, non id, quod intelligitur, sed
 id, quod dicitur, valebit. Quoniam²⁹
 satis recusavi: venio jam quod vocas. quae-
 ro abs te, si mne dejectus, non de Fulcini-
 ano fundo: neque enim praetor, si ex eo
 fundo essem dejectus, ita me restitui iussit:
 sed eò, unde dejectus essem; sum ex prox-
 imo vicini fundo dejectus, qua adibam ad
 istum fundum: sum de via: sum certe ali-
 cunde, sive de privato, sive de publico. eo
 restitui sum iussus. restituisse te dixisti.
 nego me ex decreto praetoris restitutum
 esse. quid ad haec dicimus? aut tuo, quem-
 admodum dicitur, gladio, aut nostro, de-
 sensio tua conficiatur, necesse est. si ad

interdicti sententiam confugis, et, de quo fundo actum sit tum, cum Aebutius restituere jubebatur, id quaerendum esse dicis, neque aequitatem rei, verbi laqueo capi putas oportere: in meis castris, praesidiisque versaris. mea est ista defensio: ego hoc vociferor: ego omnes homines, deosque testor, cum majores vim armatam nulla juris defensione texerint, non vestigium ejus, qui dejectus sit, sed factum illius, qui dejecerit, in judicium venire: dejectum esse, qui fugatus sit: vim esse factam, cui periculum mortis sit injectum. istum locum fugis, et reformidas? et me ex hoc, ut ita dicam, campo aequitatis ad istas verborum angustias, et ad omnes literarum angulos revocas? in iis ipsis intercludere insidiis, quas mihi conaris opponere. non dejeci, sed ejeci. peracutum hoc tibi videtur. hic est mucro defensionis tuae. in eum ipsum causa tua incurrat, necesse est. ego enim tibi refero: si non sum ex eo loco dejectus, quo prohibitus sum accedere, at ex eo sum dejectus, quo accessi, unde fugi. si praetor non distinxit locum, quo me restitui juberet, et restitui jussit: non sum

ex decreto restitutus. velim, Recuperatores, hoc totum, si vobis versutius, quam mea consuetudo defendendi fert, videbitur, sic existimetis: primum alium, non me, excogitasse: deinde hujus rationis non modo non inventorem, sed ne probatorem quidem esse me: idque me non ad meam defensionem attulisse, sed illorum defensionem retulisse; me posse pro meo jure dicere, neque in hac re, quam ego protuli, quaeri oportere, quibus verbis praetor interdixit, sed de quo loco sit actum, cum interdixit: neque in vi armatorum spectari oportere, in quo loco sit facta vis, verum sitne facta: te verò nullo modo posse defendere, in qua re tu velis, verba spectari oportere: in qua re nolis, non oportere. Veruntamen³⁰ ecquid mihi respondetur ad illud, quod antea dixi, non solum re et sententia, sed verbis quoque hoc interdictum ita esse compositum, ut nihil commutandum videretur? attendite diligenter, quaeso, Recuperatores. est enim vestri ingenii, non meam, sed majorum prudentiam cognoscere. non enim sum id dicturus, quod ego invenerim, sed quod illos non fuge-

rit. cum de vi interdicatur, duo genera
 causarum esse intelligebant, ad quae in-
 terdictum pertineret: unum, si qui ex lo-
 co, in quo esset: alterum, si ab eo loco,
 quò veniret, vi dejectus esset: et horum
 utrumque, neque praeterea quidquam,
 potest accidere, Recuperatores. id adeo,
 si placet, considerate. si qui meam fami-
 liam de meo fundo dejecerit, ex eo me lo-
 co dejecerit. si qui mihi praesto fuerit
 cum armatis hominibus extra meum fun-
 dum, et me introire prohibuerit: non ex
 eo, sed ab eo loco me dejecerit. ad haec
 duo genera rerum, unum verbum, quod
 satis declararet utrasque res, invenerunt:
 ut, siue ex fundo, siue a fundo dejectus es-
 sem, uno, atque eodem interdicto restitu-
 erer, 'unde.' hoc verbum, 'unde,' utrum-
 que declarat: et ex quo loco, et a quo lo-
 co. unde dejectus est Cinna? ex urbe. un-
 de dejecisti? ab urbe. unde dejecti Galli?
 a Capitolio. unde qui cum Graccho fu-
 erunt? ex Capitolio. videtis igitur, hoc
 uno verbo significari res duas, et ex quo,
 et a quo loco. cum autem eò restitui ju-
 bet, ita jubet: ut, si Galli a majoribus
 nostris postularent, ut eò restituerentur,

unde dejecti essent, et aliqua vi hoc assequi possent: non, opinor, eos in cuniculum, qua aggressi erant, sed in Capitolium restitui oporteret. hoc enim intelligitur. ' unde tu deiecisti, ' sive ex quo loco, sive a quo loco. ' eò restituas. ' hoc jam simplex est, in eum locum restituas: sive ex hoc loco deiecisti, restitue in hunc locum: sive ab hoc loco, restitue in eum locum, non ex quo, sed a quo dejectus est. ut si qui ex alto, cum ad patriam accessisset, tempestate subito reiectus optaret, ut, cum esset a patria dejectus, eo restitueretur: hoc, opinor, optaret, ut, a quo loco depulsus esset, in eum se fortuna restitueret, non in salum, sed in ipsam urbem, quam petebat: sic, quoniam vim verborum necessario similitudine rerum aucupamur, qui postulat, ut, a quo loco dejectus est, hoc est, unde dejectus est, eo restituatur. Cum verba nos eo ducunt, tum res ipsa hoc sentire, atque intelligere cogit. etenim, Piso, (redeo nunc ad illa principia defensionis meae) si quis te ex aedibus tuis vi, hominibus armatis dejecerit, quid ageres? opinor, hoc interdicto, quo nos usi sumus, persequere-

rere. quid ? si quis jam de foro redeun-
tem, armatis hominibus domum tuam te
introyre prohibuerit, quid ageres? uterẽ-
re eodem interdicto. cum igitur praetor
interdixerit, unde deiectus es, ut eo re-
stituaris: tu hoc idem, quod ego dico, et
quod perspicuum est, interpretabere: cum
illud verbum, ' unde, ' in utramque rem
valeat, eoque tu restitui sis iussus: tam
te in aedes tuas restitui oportere, si e
vestibulo, quam si ex interiore aedium
parte deiectus sis. ut vero jam, Recupe-
ratores, nulla dubitatio sit, siue rem, si-
ue verba spectare vultis, quin secundum
nos iudicetis, exoritur hic jam, obrutis
rebus omnibus et perditis, illa defensio,
eum deijci posse, qui tum possideat: qui
non possideat, nullo modo posse. ita-
que, si ego sim a tuis aedibus deiectus,
restitui non oportere: si ipse sis, o por-
tere. numera, quam multa in ista defen-
sione falsa sint, Piso: ac primum illud
attende, te jam ex illa ratione esse depul-
sum, quod negabas quemquam deijci pos-
se, nisi qui in eo loco fuerit. nunc, qui
possideat, eum, etiam si non fuerit in eo
loco, deijci posse concedis. cur ergo aut

in illud quotidianum interdictum, ' unde
' ille me vi dejecit,' additur, ' cum ego
' possiderem: ' si dejici nemo potest, qui
non possidet: aut in hoc interdictum,
' de hominibus armatis,' non additur, si
oportet quaeri, possederit, necne? negas
dejici, nisi qui possideat. ostendo, si si-
ne armatis coactisve hominibus dejectus
quisquam sit, eum, qui fateatur se deje-
cisse, vincere sponfione, si ostendat, eum
non possedisse. negas dejici, nisi qui pos-
sideat. ostendo ex hoc interdicto, ' de
' armatis hominibus,' qui possit ostende-
re non possedisse eum, qui dejectus sit,
condemnari tamen sponfionis necesse es-
se, si fateatur esse dejectum. Duplici-
ter homines dejiciuntur: aut sine coac-
tis, armatisve hominibus, aut per ejus-
modi rationem, et vim. ad duas dissimi-
les res duo dejuncta interdicta sunt. in
illa vi quotidiana non satis est posse do-
cere se dejectum, nisi ostendere possit, cum
possideret, tum dejectum. ne id quidem
satis est, nisi docet ita se possedisse, ut nec
vi, nec clam, nec precario possederit. i-
taque is, qui se restituisse dixit, magna
voce saepe confiteri solet, se vi dejecisse:

verum illud addit, Non possidebat: vel etiam, cum hoc ipsum concessit, vincit tamen sponsione, si planum facit, ab se illum aut vi, aut clam, aut precario possedisse. videtisne, quot defensionibus eum, qui sine armis ac multitudine vim fecerit, uti posse majores voluerunt? hunc vero, qui ab jure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad caedem confugerit, nudum in causa, destitutumque videtis: ut, qui armatus de possessione contendisset, inermis plane de sponsione certaret. ecquid igitur interest, Piso, inter haec interdicta? ecquid interest, utrum hoc additum, cum A. Caecina possederit, necne? ecquid te ratio juris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas majorum commovet? si esset additum: de eo quaeri oporteret. additum non est: tamen oportebit? atque ego in hoc Caecinam non defendo. possedit enim Caecina, Recuperatores: et id, tametsi extra causam est, percurram tamen brevi, ut non minus hominem ipsum, quam jus commune defensum velitis. Caesenniam possedisse per colonum non negas: qui colonus habuit conductum

de Caesennia fundum. cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo, dubium est, quin, si Caesennia tum possidebat, cum erat colonus in fundo, post ejus mortem heres eodem jure possederit? deinde ipse Caecina, cum circuiret praedia, venit in istum fundum: rationes a colonis accepit. sunt in eam rem testimonia. postea cur, Aebutius, de isto potius fundo, quam de alio, si quem habes, Caecinae denuntiabas, si Caecina non possidebat? ipse porro Caecina cur se moribus deduci volebat: idque tibi de amicorum, etiam de ipsius C. Aquilii sententia responderat? at enim Sylla legem tulit. ³³ Ut nihil de illo tempore, nihil de calamitate reipublicae querar, hoc tibi respondeo: adscripsisse eundem Syllam in eandem legem, 'si quid jus non esset rogari, ejus ea lege nihilum rogatum.' quid est, quod jus non sit? quod populus jubere, aut vetare non possit? ut ne longius abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid. nam, nisi esset, hoc in omnibus legibus non adscriberetur. sed quaero abs te, putasne, si populus jussit, me, tuum, aut item, te, meum servum esse: id jussum, ra-

tum, atque firmum futurum? perspicis hoc nihil esse, ut in caeteris, quae rogavit. * primum illud concedis, non, quidquid populus jusserit, ratum esse oportere. deinde nihil rationis affers, quamobrem, si libertas adimi nullo modo possit, civitas possit. nam et eodem modo de utraque re traditum nobis est: et, si semel civitas adimi potest, retineri libertas non potest. qui enim potest jure Quiritium liber esse is, qui in numero Quiritium non est? atque ego hanc adolescentulus causam cum agerem contra hominem disertissimum nostrae civitatis Cottam, probavi. cum Arretinae mulieris libertatem defenderem, et Cotta decemviris religionem injecisset, non posse sacramentum nostrum justum judicari, quod Arretinis adempta civitas esset, et ego vehementius contendissem, civitatem adimi non potuisse: decemviri prima actione non judicaverunt: postea, re quaesita et deliberata, sacramentum nostrum justum judicaverunt. atque hoc, et contra dicente Cotta, et Syl-la vivo, judicatum est. jam vero in caeteris, ut omnes, qui in eadem causa sunt, et lege agant; et suum jus persequantur,

* Locus mendosus. deest aliquid.

et omnes jure civili, sine cujusquam aut magistratus, aut judicis, aut periti hominis, aut imperiti dubitatione, utantur, quid ego commemorem? dubium nemini vestrum est. certe quaeri hoc solere me non praeterit (ut ex me ea, quae tibi in mentem non veniunt, audias) quemadmodum, si civitas adimi non possit, in colonias Latinas saepe nostri cives profecti sint. aut sua voluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre voluissent, tum manere in civitate potuissent.

Quid? quem pater patrus³⁴ dedit, aut suus pater, populusve vendidit, quo is jure amittit civitatem? ut religione civitas solvatur, civis Romanus traditur: qui cum est acceptus, est eorum, quibus est deditus; si non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram causam, et jus civitatis. si pater vendidit eum, quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit. jam populus cum eum vendidit, qui miles factus non est, non adimit ei libertatem: sed judicat, non esse eum liberum, qui, ut liber sit, adire periculum noloit. cum autem incensum vendit, hoc judicat; cum

is, qui in servitute iusta fuerit, censu liberetur, eum, qui, cum liber esset, censi noluerit, ipsum sibi libertatem adjudicasse. quod si maxime iis rebus adimi libertas, aut civitas potest, non intelligunt qui haec commemorant, si per has rationes adimi majores posse voluerunt, alio modo noluisse? nam, ut haec ex jure civili protulerunt, sic asserant velim, quibus lege aut Romana civitas, aut libertas erepta sit. nam quod ad exilium attinet, perspicue intelligi potest, quale sit. exilium enim, non supplicium est, sed perfugium, portasque supplicii. nam qui volunt poenam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt; hoc est, sedem ac locum mutant. itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud caeteras civitates, maleficio ullum exilio esse multatum. sed cum homines vincula, necesse, ignominiasque vitant, quae sunt legibus constitutae; confugiunt, quasi ad aram, in exilium: qui si in civitate legis vim subire vellent; non prius civitatem, quam vitam amitterent. quia nolunt; non adimitur his civitas, sed ab his relinquitur, atque deponitur. nam,

cum ex nostro jure duarum civitatum nemo esse possit, tum amittitur haec civitas denique, cum is, qui profugit, receptus est in exilium, hoc est, in aliam civitatem. Non me praeterit, Recupera-³⁵tores, tametsi de hoc jure multa praetereo, tamen me longius prolapsum esse, quam ratio vestri judicii postularit. verum id feci, non quod vos in hac causa hanc defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intelligerent, nec ademptam cuiquam civitatem esse, nec adimi posse. hoc cum eos scire volui, quibus Sylla voluit injuriam facere, tum omnes caeteros novos, veteresque cives. neque enim ratio afferri potest, cur, si cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissimis civibus possit. nam ad hanc quidem causam nihil hoc pertinuisse, primum ex eo intelligi potest, quod vos ea de re judicare non debetis: deinde quod Sylla ipse ita tulit de civitate, ut non sustulerit horum nexa, atque hereditates. jubet enim eodem jure esse, quo fuerint Ariminenses: quos quis ignorat duodecim coloniarum fuisse, et a populo Romano here-

ditates capere potuisse? quod si adimā
 civitas A. Caecinae lege potuisset, ma-
 gis illam rationem tamen omnes boni
 quaereremus, quemadmodum spectatissi-
 mum, prudentissimumque hominem sum-
 mo consilio, summa virtute, summa auc-
 toritate domestica praeditum, levatum
 injuria, civem retinere possemus, quā
 uti nunc, cum de jure civitatis nihil
 potuerit deperdere, quisquam existat,
 fini tui, Sexte, similis et stultitia, et im-
 pudencia, qui huic civitatem ademptam
 esse dicat. qui quoniam, Recuperato-
 res, suum jus non deseruit, neque quid-
 quam illius audaciae, petulantiaeque con-
 cessit; derelinquo jam communem cau-
 sam, populi que Romani jus in vestra fide
 36 ac religione depono. Is homo ita se
 probatum vobis, vestrique similibus sem-
 per voluit, ut id non minus in hac causa
 laborarit: nec contenderit aliud, quam
 ne jus suum dissolute relinquere videret-
 ur; nec minus vereretur, ne contemne-
 re Aebutium, quam ne de eo contemptus
 esse existimaretur. quapropter si quid ex-
 tra judicium est, quod homini tribuen-
 dum sit; habetis hominem singulari pu-

980 ORATIO PRO A. CAECINA.

dore, virtute cognita, et spectata fide, amplissimum, Etruriae nomine totius, in utraque fortuna cognitum multis signis et virtutis, et humanitatis. si quid in contraria parte in homine offendendum sit: habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui se homines coëgisse fateatur. sin, hominibus remotis, de causa quaeritis: cum iudicium de vi sit: is, qui arguitur, vim se hominibus armatis fecisse fateatur: verbo se, non aequitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipsum ereptum esse videatis: auctoritatem sapientissimorum hominum facere nobiscum: in iudicium non venire, utrum Caecina possederit, necne: tamen doceri possedisse: multo etiam minus quaeri, A. Caecinae fundus sit, necne: me tamen idipsum docuisse, fundum esse Caecinae: cum haec ita sint, statuite quid vos tempora reipublicae de armatis hominibus, quid illius confessio de vi, quid nostra decisio de aequitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut judicetis.

PRO

LEGE MANILIA.

AD POPULUM.

ORATIO XIII.

QUANTUM mihi semper frequens
conspectus vester, multo jucun-
dissimus; hic autem locus, ad a-
gendum amplissimus, ad dicendum orna-
tissimus est visus, Quirites: tamen hoc a-
ditu laudis, qui semper optimo cuique
maxime patuit, non mea me voluntas,
sed meae vitae rationes ab ineunte aeta-
te susceptae, prohibuerunt. nam, cum an-
tea per aetatem nondum hujus auctorita-

tem loci contingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent: et meus labor in privatorum periculis caste integreque versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. nam cum propter dilationem comitiorum ter praetor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me iudicaretis, et quid aliis praescriberetis. nunc cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis; et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilant ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit asferre: certe, et si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; et si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. atque illud in primis mihi laetandum jure esse video, quod in hac insolita

mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute: hujus autem orationis difficilius est exitum, quam principium invenire. ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo quaerendus est. Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde haec omnis causa ducitur: bellum grave et periculosum vestris vectigalibus atque sociis, a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, et Tigraue: quorum alter relictus, alter laceffitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literae, quorum magnae res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatae: qui ad me pro necessitudine, quae mihi est cum illo ordine, causam reipublicae, periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniae, quae nunc vestra provincia est, vicōs exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucillum, magnis rebus gestis, ab eo

bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis et civibus ad id bellum imperatorem deponci, atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, praeterea neminem. causa quae sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quae vobis a maioribus, cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna et gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Romani vestigalia, et maxima, quibus amissis, et pacis ornamenta, et subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis, et ipsorum, et reipublicae causa consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriae praeter caeteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa

macula, Mithridatico bello superiore suscepta: quae penitus jam infedit, atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui uno die tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una literarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc poenam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium et vicesimum regnat: et ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociae latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vestigalibus, hoc est, in Asiae luce versari. etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriae, non victoriam reportarent. triumphavit L. Sylla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, et summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt: propterea quod ab eo bello Syllam in Italiam respublica, Murenam Sylla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivio-

nem veteris belli, sed ad comparisonem novi contulit: qui posteaquam maximas aedificasset ornassetque classes; exercitusque permagnos, quibuscunque ex gentibus potuisset, comparasset, et se Bosphoranis, finitimis suis, bellum inferre simulasset: usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis, maximeque diversis, uno consilio, a binis hostium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione districti, de imperio dimicaretis. sed tamen alterius partis periculum, Sertorianae, atque Hispaniensis, quae multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque praeclara, non felicitati ejus, sed virtuti; haec autem extrema, quae nuper acciderunt, non cul-pae, sed fortunae tribuenda esse videantur. sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus, ei detracta oratione nostra, neque falsa,

afficta esse videatur. de vestri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meae, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. Majores vestri saepe, mercatoribus ac navigatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quod erant appellati superbius, Corinthum Patres vestri, totius Graeciae lumen, extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patimini, qui legatum populi Romani, consularem, vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? illi libertatem civium Romanorum immutatam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Romani, omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri et conservare non posse. quid, quod salus sociorum summum in periculum ac dis-

crimen vocatur? regno expulsus est Ariobarzanes, rex, socius populi Romani atque amicus: imminet duo reges toti Asiae, non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia atque Graecia vestrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem a vobis certum deprecari, cum praesertim vos alium miseritis, neque audent, neque id se facere summo sine periculo posse arbitrantur. vident et sentiunt hoc idem, quod vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, et eum prope esse: quo etiam carent aegrius: cuius adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque, sicut caeterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis. atque hoc etiam magis, quam caeteros; quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes

sociorum, non multum ab hostili expugnatione differant. hunc audiebant antea, nunc praesentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur.

6 Quare, si propter socios, nulla ipsi injuria lacessiti, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Poenis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere, praesertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur? nam caeterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine pastionis, et multitudine earum rerum, quae exportantur, facile omnibus terris antecellat. itaque haec vobis provincia, Quirites, si et belli utilitatem, et pacis dignitatem sustinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defendenda. nam caeteris in rebus, cum venit calamitas,

tum detrimentum accipitur. at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. nam cum hostium copiae non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. quare saepe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur. quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adsint; cum una excursio equitatus perbreve tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego

extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. nam et publicani, homines et honestissimi et ornatissimi, suas rationes, et copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res et fortunae curae vobis esse debent. etenim si vectigalia, nervos esse reipublicae semper duximus: eum certe ordinem, qui exercet illa, firmentum caeterorum ordinum recte esse dicemus. deinde caeteris ex ordinibus homines gnavi et industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas, et suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. erit igitur humanitatis vestrae, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiae, videre, multorum civium calamitatem a republica sejunctam esse non posse. etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. neque enim iisdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque

aliis voluntas, propter timorem. deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserunt, sci-
mus Romae, solutione impedita, fidem concidisse. non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. a quo periculo prohibete rempublicam, et mihi credite, id quod ipsi videtis. haec fides, atque haec ratio pecuniarum, quae Romae, quae in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, et cohaeret. ruere illa non possunt, ut haec non eodem labefactata motu concidant. quare videte, non dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vestigalia maxima, fortunae plurimorum civium cum republica defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. potest enim hoc dici; belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum : non esse ita magnum, ut sit perti-

mescendum. in quo maxime laborandum est, ne forte a vobis quae diligentissime providenda sunt, contemnenda esse videantur. atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, et sapientissimo homini, et magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse; urbemque Asiae clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maxima multitudo, et oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit; ab eodem imperatore classem magnam et ornata, quae ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium praeterea copias multis praeliis esse deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, caeterasque urbes Ponti et Cappadociae

permultas, uno aditu atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque haec omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vestigalibus, esse gesta. satis opinor hoc esse laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causae, L. Lucillum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse, nunc, quemadmodum, cum haec ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. cognoscite, Quirites: non enim hoc sine causa quaeri videtur. primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam praedicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, moerorque patrius, celeritatem persequendi retardaret. sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas et a maioribus acceperat, et ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congefserat, in Pon-

to omnem reliquit. haec dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. ita illum in persequendi studio moeror, hos laetitia retardavit. hunc in illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, recepit: diffidentemque rebus suis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque recreavit. cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus, neque lacerandas bello, neque tentandas putavit. erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quae per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi et religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. ita nationes multae atque magnae novo quodam terrore ac metu concitabantur. noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, et praeliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. hic jam plura non dicam. fuit enim illud extremum, ut ex

iis locis a militibus nostris reditus magis maturus, quam processio longior quaeretur. Mithridates autem et suam manum jam confirmarat, et eorum, qui se ex ejus regno collegerant, et magnis adventitiis multorum regum et nationum copiis juvabatur. hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum et sanctum esse videatur. itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit. finite hoc loco, Quirites, (sicut poëtae solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex praelio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. hic in ipso illo, gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui ta-

men aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabriori tradidit. multa praetereo consultò: sed ea vos conjectura perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatae nationes, suscipiant integrae gentes, novus imperator vester accipiat, veterē pulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus praeficiendo, dicendum esse videatur. utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut haec vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello praeficiendum putaretis! nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit; quae res est, quae

cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui e ludo atque pueritiae disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiae disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris? ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui saepius cum hoste confligit, quam quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quam caeteri legerunt? plures provincias confecit, quam alii concupiverunt? cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis praeceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est erudita? quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicae? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum. varia et

diversa genera et bellorum, et hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant, in usu militari positam, quae hujus viri scientiam fugere possit. Jam vero virtuti Cn. Pompeii, quae potest par oratio inveniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit asferre? neque enim illae sunt solae virtutes imperatoriae, quae vulgo existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quae tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sylla, hujus virtute et subsidio confessus est liberatam. testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. testis est Africa, quae magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internecone patefactum est. testis est Hispania, quae sae-

pissime plurimos hostes ab hoc superatos
 prostratosque conspexit. testis est iterum
 et saepius Italia, quae cum servili bello
 tetra periculosoque premeretur, ab hoc
 auxilium absente expetivit: quod bellum
 expectatione Pompeii attenuatum atque
 imminutum est; adventu sublatum ac se-
 pultum. testes vero jam omnes orae, at-
 que omnes exterae gentes, ac nationes:
 denique maria omnia, tum universa, tum
 in singulis oris omnes sinus, atque por-
 tus. quis enim toto mari locus per hos
 annos, aut tam firmum habuit praefidi-
 um, ut tutus esset? aut tam fuit abditus,
 ut lateret? quis navigavit, qui non se aut
 mortis, aut servitutis periculo commit-
 teret, cum aut hieme, aut referto praedo-
 num mari navigaret? hoc tantum bel-
 lum, tam turpe, tam vetus, tam late di-
 visum atque dispersum, quis unquam ar-
 bitraretur aut ab omnibus imperatoribus
 uno anno, aut omnibus annis ab uno im-
 peratore confici posse? quam provinci-
 am tenuistis a praedonibus liberam per
 hosce annos? quod vectigal vobis tutum
 fuit? quem socium defendistis? cui prae-
 sidio, classibus vestris, fuistis? quam mul-

LEGE MANILIA. 1001

tas existimatis infulas esse desertas? quam
 multas aut metu relictas, aut a praedoni-
 12 bus captas urbes esse sociorum? Sed
 quid ego longinqua commemoro? fuit
 hoc quondam, fuit proprium populi Ro-
 mani longe a domo bellare, et propug-
 naculis imperii sociorum fortunas, non
 sua tecta defendere. focii ego vestris mare
 clausum per hosce annos dicam fuisse, cum
 exercitus nostri Brundusio nunquam, ni-
 si summa hieme, transmiserint? qui ad
 vos ab exteris nationibus venirent, cap-
 tos querar; cum legati populi Romani
 redempti sint? mercatoribus tutum mare
 non fuisse dicam, cum duodecim secures
 in praedonum potestatem pervenerint?
 Cnidum, aut Colophonem, aut Samum,
 nobilissimas urbes, innumerabilesque a-
 lias, captas esse commemorem, cum ves-
 tros portus, atque eos portus, quibus vi-
 tam et spiritum ducitis, in praedonum fu-
 isse potestatem sciatis? an vero ignora-
 tis, portum Caietae celeberrimum, atque
 plenissimum navium, inspectante prae-
 tore, a praedonibus esse direptum? ex
 Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui
 cum praedonibus antea ibi bellum gesse-

rat, a praedonibus esse sublato? nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicae querar, cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani praepositus esset, a praedonibus capta atque oppressa est? prò dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicae potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam inter Oceani ostium praedonum navem esse audiatis? atque haec qua celeritate gesta sint, quanquam videtis, tamen a me in dicendo praetereunda non sunt. quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quaestus studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit: atque haec tria frumentaria subsidia reipublicae firmissimis praesidiis, classibusque munivit. inde, se cum in Italiam recepisset, duabus

Hispaniis, et Gallia Cisalpina praefidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, et in Achaïam, omnemque Graeciam navibus, Italiae duo maria maximis classibus, firmissimisque praefidiis adornavit: ipse autem, ut a Brundisio profectus est, undequingagesimo die totum ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique praedones fuerunt, partim capti interfectique sunt; partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. idem Cretenfibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditiois non ademit, obsidesque imperavit. ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit. Est haec divina atque incredibilis virtus imperatoris. quid caeterae, quas paulo ante commemorare coeperam, quantae, atque quam multae sunt? non enim solum bel-
landi virtus in summo atque perfecto imperatore quaerenda est: sed multae sunt

artes eximiae, hujus administrae comitesque virtutis. ac primum quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? quae breviter, qualia sunt in Cn. Pompeio, consideremus. summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt. quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veniant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex aerario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciae magistratibus dividerit, aut propter avaritiam Romae in quaestu reliquerit? vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui haec fecerunt. ego autem neminem nomino: quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis

LEGE MANILIA. 1005

ignorat? itinera, quae per hosce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini. tum facilius statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis. utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis, hostium urbes, an hibernis, sociorum civitates esse deletas? neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet: neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult. hic miramur, hunc hominem tantum excellere caeteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? jam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literae perferuntur. non modo, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. hiemis enim, non avaritiae, perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age vero caeteris in rebus quali sit temperantiâ, considerate. unde il-

lam tantam celeritatem, et tam incredibilem cursum inventum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quaedam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. sed hae res, quae caeteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad praedam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amoenitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. postremo signa, et tabulas, caeteraque ornamenta Graecorum oppidorum, quae caeteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de coelo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinencia: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriae proditum videbatur. nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, cum hac temperantia magis-

tratus habebamus, servire populo Romano, quam imperare aliis, maluisse. jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberae querimoniae de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipso inest quaedam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco saepe cognostis. fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam judicarint? humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. et quisquam dubitavit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia nostrae memoriae bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam auctoritas multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet; certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. vehementer autem pertinere ad bella admi-

nistranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famae, quam aliqua certa ratione commoveri? quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestae pares? de quo homine vos (id quod maxime facit auctoritatem) tanta et tam praeclara iudicia fecistis? an vero ullam usque esse oram tam desertam putatis, quò non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur; qui quo die a vobis maritimo bello praepositus est imperator, tanta repente vilitas annonae ex summa inopia et caritate rei frumentariae consecuta est, unius hominis spe et

LEGE MANILIA. 1009

nōmine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. jam, accepta in Ponto calamitate, ex eo praelio, de quo vos paulo ante invitus admonui : cum socii pertimuis-
sent; hostium opes animique crevissent; cum satis firmum praesidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ad id ipsum temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. hujus adventus et Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit, et Tigranem magnis copiis minitantem Asiae retardavit. et quisquam dubitabit, quod virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecrit? aut quam facile imperio atque exercitu socios et vestigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?

16 Age vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes unà huic se dediderunt? quod Creten-
sium legati, cum in eorum insula noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras

venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? quid? idem iste Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium, legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompeius legatum semper judicavit: ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum judicari maluerunt. potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exterarum nationes valituram esse existimetis. reliquum est, ut de felicitate (quam praestare de se ipso nemo potest, meminisse et commemorare de altero possumus) sicut aequum est homini de potestate deorum, timide et pauca dicamus. ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et caeteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, saepius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. fuit enim profecto quibusdam summis viris quaedam ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas di-

LEGE MANILIA. 1011

vinitus adjuncta fortuna. de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut praeterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. itaque non sum praedicaturus, Quirites, quantas ille res domi militariaeque, terra marique quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint; sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle et optare debetis. quare cum et bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: et cum ei imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli sci-

entia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a diis immortalibus oblatum et datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quod ¹⁷ si Romae Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus. nunc, cum ad caeteras summas utilitates haec quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid expectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui caetera summa cum salute reipublicae commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus? at enim vir clarissimus, amantissimus reipublicae, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunae, virtutis, ingenii praeditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, et valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias

LEGE MANILIA. 1013

virorum fortissimorum et clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsâ re et ratione exquirere possumus veritatem : atque hoc facilius, quod ea omnia, quae adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, et necessarium bellum esse, et magnum, et in uno Cn. Pompeio summa esse omnia. quid igitur ait Hortensius ? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium : sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quam verbis, refutata. nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi, et in senatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornateque dixisti, cum is de uno imperatore contra praedones constituendo legem promulgasset : et ex hoc ipso loco permulta item contra legem eam verba fecisti. quid ? tum, per deos immortales ! si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus, et vera causa valisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terrae imperium teneremus ? an tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum popu-

li Romani legati, praetores, quaestoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu et privato, et publico prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam jam obire possemus? Quae civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensem, quae fatis late quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginensem, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit: quae civitas unquam antea tam tenuis, quae tam parva insula fuit, quae non portus suos, et agros, et aliquam partem regionis, atque orae maritimae per se ipsa defenderet? at hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, usque ad nostram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanerat, magna, ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis atque imperii caruit. nos, quorum majores Antiochum regem classe, Persenque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginenses, homi-

nes in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicerunt: ii nullo in loco jam praedonibus pares esse poteramus. nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos praestare poteramus; tum, cum insula Delostam procula nobis in Aegeo mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commebant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat: iidem non modo provinciis, atque oris Italiae maritimis, ac portibus nostris, sed etiam Appia jam via carebamus: et his temporibus non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum ascendere, cum cum vobis majores vestri exuviis nauticis, et classium spoliis ornatum reliquissent.

¹⁹ Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, et caeteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quae sentiebatis: sed tamen in salute communi iidem populus Romanus dolori suo maluit, quam auctoritati vestrae obtemperare. itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine libe-

ravit: sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terra, marique imperare. quo mihi etiam indignius videtur obrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompeio, an utrique? (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinus Cn. Pompeio expectanti, ac postulanti. utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum caeteri ad expilandos socios, diripiendasque provincias, quos voluerunt; legatus eduxerint: an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriae ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? an C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Caelius Latinienfis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomen, cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam praecipuo jure esse deberet? de quo legando spero

consules ad senatum relatu-
ros. qui si du-
bitabunt, aut gravabuntur; ego me pro-
fiteor relaturum: neque me impedit cu-
jusquam, Quirites, inimicum edictum,
quo minus, fretus vobis, vestrum jus
beneficiumque defendam: neque, praeter
intercessionem, quidquam audiam; de
qua (ut arbitrator) isti ipsi, qui minantur,
etiam atque etiam, qui id liceat, conside-
rabunt. mea quidem sententia, Quiri-
tes, unus A. Gabinius, belli maritimi,
rerumque gestarum auctor, comes Cn.
Pompeio adscribitur: propterea quod al-
ter uni id bellum suscipiendum vestris
suffragiis detulit; alter delatum, suscep-
tumque confecit. Reliquum est, ut de
Q. Catuli auctoritate, et sententia dicen-
dum esse videatur. qui cum ex vobis
quaereret, si in uno Cn. Pompeio omnia
poneretis; si quid eo factum esset, in quo
spem essetis habituri: cepit magnum suae
virtutis fructum ac dignitatis, cum om-
nes prope una voce, 'in eo ipso vos spem
'habitu-
ros esse' dixistis. etenim talis est
vir, ut nulla res tanta sit, ac tam diffici-
lis, quam ille non et consilio regere, et
integritate tueri, et virtute conficere pos-

sit. sed in hoc ipso ab eo vehementissime
 dissentio, quod, quo minus certa est ho-
 minum ac minus diuturna vita, hoc ma-
 gis respublica, dum per deos immortales
 licet, frui debet summi hominis vita, at-
 que virtute. at enim nihil novi fiat con-
 tra exempla, atque instituta majorum.
 non dico hoc loco, majores nostros sem-
 per in pace, consuetudini; in bello, uti-
 litati paruisse: semper ad novos casus
 temporum, novorum consiliorum ratio-
 nes accommodasse: non dicam, duo bel-
 la maxima, Punicum et Hispaniense, ab
 uno imperatore esse confecta: duas ur-
 bes potentissimas, qui huic imperio max-
 ime minabantur, Carthaginem atque Nu-
 mantiam, ab eodem Scipione esse deletas:
 non commemorabo, nuper ita vobis pa-
 tribusque vestris esse visum, ut in uno C.
 Mario spes imperii poneretur: ut idem
 cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem
 cum Theutonis bellum administraret. in
 ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui
 nihil vult Q. Catulus, quam multa sint
 nova, summa Catuli voluntate constituta,
 recordamini. Quid enim tam no- 21
 vum, quam adolescentulum, privatum,

exercitum difficili reipublicae tempore conficere? confecit. huic praeesse? prae- fuit. rem optime ductu suo gerere? ges- sit. quid tam praeter consuetudinem, quam homini peradolescens, cujus a se- natorio gradu aetas longe abesset, impe- rium atque exercitum dari? Siciliam per- mittere, atque Africam, bellumque in ea administrandum? fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, vic- torem exercitum deportavit. quid vero tam inauditum, quam equitem Roma- num triumphare? at eam quoque rem po- pulus Romanus non modo vidit, sed eti- am studio omni visendam putavit. quid tam inusitatum, quam ut, cum duo con- sules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formido- losissimumque pro consule mitteretur? missus est. quo quidem tempore, cum es- set non nemo in senatu, qui diceret, 'non oportere mitti hominem privatum pro consule:' L. Philippus dixisse dicitur: 'non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere.' tanta in eo reipublicae bene gerendae spes consti-

tuebatur, ut duorum consulum munus u-
 nius adolescentis virtuti committeretur.
 quid tam singulare, quam ut ex senatus-
 consulto legibus solutus, consul ante fi-
 eret, quam ullum alium magistratum per
 leges capere licuisset? quid tam incredi-
 bile, quam ut iterum eques Romanus ex
 senatusconsulto triumpharet? quae in
 omnibus hominibus nova post hominum
 memoriam constituta sunt, ea tam multa
 non sunt, quam haec, quae in hoc uno
 homine vidimus. atque haec tot exem-
 pla, tanta ac tam nova, profecta sunt in
 eundem hominem a Q. Catulo, atque a
 caeterorum ejusdem dignitatis amplissi-
 morum hominum auctoritate. Quare ²²
 videant, ne sit periniquum, et non feren-
 dum, illorum auctoritatem de Cn. Pom-
 peii dignitate a vobis comprobata sem-
 per esse: vestrum ab illis de eodem homi-
 ne iudicium, populiue Romani aucto-
 ritatem improbari: praesertim cum jam
 suo jure populus Romanus in hoc homi-
 ne suam auctoritatem vel contra omnes,
 qui dissentiunt, possit defendere: prop-
 terea quod, istis reclamantibus, vos u-
 num illum ex omnibus delegistis, quem

LEGE MANILIA. 1021

bello praedonum praeponeretis. hoc si vos temere fecistis, et reipublicae parum consulistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur. sin autem vos plus tum in republica vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, et sibi, et caeteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. atque in hoc bello Asiatico, et regio, non solum militaris illa virtus, quae est in Cn. Pompeio singularis, sed aliae quoque virtutes animi multae et magnae requiruntur. difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste, ac de laude, cogitet. deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. difficile est dictu, Quirites, quanto in odio sumus apud exterarum nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. quod enim sanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civita-

tem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes ac copiosae requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. libenter haec coram cum Q. Catulo, et Q. Hortensio disputarem, summis et clarissimis viris. noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? quae civitas est in Asia, quae non modo imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis sanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiumque mittatur. ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quae locuples sit? ecquam esse locupletem, quae istis pacata esse videatur? ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum

propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, praeter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus profiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus. quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem focii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius: cujus tantae res gestae terrâ marique extiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat. est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio et prudentia praeditus. est

Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis. est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quae cum ita sint, C. Manili, ²⁴ primum istam tuam et legem, et voluntatem, et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneat in sententia, neve cujusquam vim aut minas pertimescas. primum in te satis esse animi, perseverantiaeque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine praeficiendo vidimus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate praetoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi et populo Romano polliceor, ac defero. testorque omnes deos, et eos maxime, qui huic loco tem-

LEGE MANILIA. 1023

24
 ploque praesident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut praesidia periculis, aut adjumenta honoribus quaeram: propterea quod pericula facile, ut hominem praestare oportet, innocentia tecti pellemus: honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitae, si vestra voluntas feret, consequemur. quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicae causâ suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quaesisse videar, ut multas etiam similitudines partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. sed ego me hoc honore praeditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, et reipublicae dignitatem, et salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis et rationibus praeferre oportere.

PRO

A. CLUENTIO AVITO.

ORATIO XIV.

A Nimadverti, Iudices, omnem accusatoris orationem, in duas divisam esse partes: quarum altera mihi niti et magnopere confidere videbatur invidiâ jam inveteratâ iudicii Juniani: altera tantummodo consuetudinis causâ timide et diffidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re lege est haec quaestio constituta. itaque mihi certum est hanc eandem distributionem, invidiae, et criminum, sic in defensione servare; ut omnes intelligant, nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo. sed cum considero, quomodo mihi in utraque re fit elaborandum, altera pars, ea quae propria est ju-

dicii vestri, et legitimae veneficii quaestio-
nis, per mihi brevis, et non magnae
in dicendo contentionis fore videtur: al-
tera autem, quae procul a iudicio remo-
ta est, quae concionibus seditiose con-
citatis accommodatior est, quam tran-
quillis moderatisque iudiciis, prospicio,
quantum in agendo difficultatis, et quan-
tum laboris sit habitura. sed in hac tan-
ta difficultate illa me res tamen, Iudices,
consolatur, quod vos de criminibus sic
audire consueistis, ut eorum omnem dis-
solutionem ab oratore quaeratis: ut non
existimetis, plus vos ad salutem reo lar-
giri oportere, quam quantum defensor,
purgandis criminibus, consequi, et di-
cendo probare potuerit. de invidia au-
tem sic inter vos disceptare debetis, ut
non, quid dicatur a nobis, sed quid o-
por-teat dici, consideretis. agitur enim
in criminibus, A. Cluentii proprium pe-
riculum: in invidia, causa communis.
quamobrem alteram partem causae sic a-
gemus, ut vos doceamus: alteram sic, ut
oremus. in altera, diligentia vestra no-
bis adjungenda est: in altera, fides im-
ploranda. nemo est enim, qui invidiae,

sine vestro, ac sine talium virorum subsidio possit resistere. equidem quod ad me attinet, quò me vertam, nescio. negem fuisse illam infamiam iudicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? jactatam in iudiciis? commemoratam in senatu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus insitam? tam vetustam? non est nostri ingenii: vestri auxilii est, Iudices, hujus innocentiae sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma, atque in communi incendio subvenire. Etenim, sicut aliis in locis parum firmamenti, et parum virium veritas habet: sic in hoc loco falsa invidia imbecilla esse debet. dominetur in concionibus, jaceat in iudiciis: valeat in opinionibus ac sermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, spatio interposito, et causâ cognitâ consenescat. denique illa definitio iudiciorum aequorum, quae nobis a majoribus tradita est, retineatur: ut in iudiciis et sine invidia culpa pleotatur, et sine culpa invidia ponatur. quamobrem a vobis, Iudices, antequam

de ipsa causa dicere incipio, haec postulo: primum id, quod aequissimum est, ut nequid praejudicati afferatis. etenim non modo auctoritatem, sed etiam nomen judicum amitteremus, nisi hic ex ipsis causis judicabimus, ac si ad causas judicia jam facta domo deferemus. deinde si quam opinionem jam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio convellet, si ratio labefactabit, si denique veritas extorquebit: ne repugnetis, eamque animis vestris aut libentibus, aut aequis remittatis. tum autem, cum ego unaquaque de re dicam, et diluam, ne ipsi quae contraria sunt, taciti cogitationi vestrae subjiciatis: sed ad extremum expectetis, et me meum dicendi ordinem servare patiamini. cum peroraro, tum, si quid erit praeteritum, a me requiratis. Ego me, Iudices, ad eam causam accedere, quae jam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipsa opinione hominum tacita prope convicta atque damnata sit, facile intelligo: sed, si quis mihi deus vestram ad me audiendum benevolentiam conciliarit, efficiam profecto, ut intelligatis, nihil esse homini.

tam timendum, quam invidiam; nihil innocenti, suscepta invidia, tam optandum, quam aequum iudicium, quod in hoc uno denique falsae infamiae finis aliquis atque exitus reperiat. quamobrem magna me spes tenet, si ea, quae sunt in causa, explicare, atque omnia dicendo consequi potuero, hunc locum confessumque vestrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidolosum fore putaverunt, eum tandem ejus fortunae miserae, multumque jactatae, portum ac perfugium futurum. tametsi permulta sunt, quae mihi, antequam de causa dicam, de communibus invidiae periculis dicenda esse videantur: tamen, ne diutius oratione mea suspensa expectatio vestra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, Iudices, qua mihi saepius utendum esse intelligo, sic ut me audiat, quasi hoc tempore haec causa primum dicatur, sicuti dicitur; non quasi saepe jam dicta, et nunquam probata sit. hodierno enim die primum veteris istius criminis diluendi potestas est data: ante hoc tempus error in hac causa, atque invidia versata est. quamobrem, dum mul-

torum annorum accusationi breviter dilucideque respondeo, quaeso, ut me, Iudices, sicuti facere instituistis, benigne attenteque audiat. Corruptisse dicitur

A. Cluentius iudicium pecunia, quo inimicum suum innocentem, Statium Albiu, condemnaret. ostendam, Iudices, primum, (quoniam caput illius atrocitatis atque invidiae fuit, innocentem pecunia circumventum) neminem unquam maioribus criminibus, gravioribus testibus esse in iudicium vocatum: deinde ea de eo praejudicia esse facta ab ipsis iudicibus, a quibus condemnatus est, ut non modo ab iisdem, sed ne ab aliis quidem ullis, absolvi ullo modo posset. cum haec docuero, tum illud ostendam, quod maxime requiri intelligo, iudicium illud pecunia esse tentatum, non a Cluentio, sed contra Cluentium: faciamque, ut intelligatis, in tota illa causa quid res ipsa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflarit. primum igitur illud est, ex quo intelligi possit, debuisse Cluentium magno opere causae confidere, quod certissimis criminibus et testibus fretus ad accusandum descenderit. hoc loco faciendum

mihi, Iudices, est, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus est, crimina exponam. abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui causa dicere existimes, adductum fide atque officio defensionis. etenim tibi si in praesentia satisfacere non potuero, tamen multae mihi ad satisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio nisi nunc satisfecero, postea mihi satisfaciendi potestas non erit. simul et illud quis est, qui dubitare debeat, contra damnatum et mortuum, pro incolumi et vivo dicere: cum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiae periculum jam abstulerit, mors verò etiam doloris; huic autem, pro quo dicitur, nihil possit offensionis accedere sine acerbissimo animi sensu ac dolore, et sine summo dedecore vitae ac turpitudine? atque, ut intelligatis, Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua, aut gloria adductum, sed nefariis injuriis, quotidianis insidiis, proposito ante oculos vitae periculo, nomen Oppianici detulisse, paulo longius exordium rei demonstrandae repetam: quod quaeso, Iudices, ne moleste patiamini.

principiis enim cognitis, multo facilius
 extrema intelligetis. A. Cluentius A-
 vitus fuit pater hujusce, Judices, homo
 non solum municipii Larinatis, ex quo
 erat, sed etiam regionis illius, et vicini-
 tatis, virtute, existimatione, nobilitate fa-
 cile princeps. is cum esset mortuus, Syl-
 la et Pompeio consulibus, reliquit hunc
 annos xv natum: grandem autem, et nu-
 bilem filiam, quae brevi tempore post pa-
 tris mortem nupsit A. Aurio Melino,
 consobrimo suo, adolescenti in primis, ut
 tum habebatur, inter suos et honesto, et
 nobili. cum essent hae nuptiae plenae
 dignitatis, plenae concordiae, repente est
 exorta mulieris importunae nefaria li-
 bido, non solum dedecore, verum etiam
 scelere convincta. nam Saffia mater hu-
 jus Aviti (mater enim a me, nominis
 causâ, tametsi in hunc hostili odio et cru-
 delitate est, mater, inquam, appellabi-
 tur: neque unquam illa ita de suo scelere
 et immanitate audiet, ut naturae nomen
 amittat. quo enim est ipsum nomen
 amantius indulgentiusque maternum,
 hoc illius matris, quae multos jam an-
 nos, et nunc cum maxime filium inter-

fectum cupit, singulare scelus, majore odio dignum esse ducetis.) ea igitur mater Aviti, Melini illius adolescentis, generi sui, contra quam fas erat, amore capta, primo, neque id ipsum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur; deinde ita flagrare coepit amentia, sic inflammata ferri libidine, ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas; non macula familiae, non hominum fama, non filii dolor, non filiae moeror a cupiditate revocaret. animum adolescentis, nondum consilio ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa aetas capi ac deliniri potest. filia, quae non solum illo communi dolore muliebri in ejusmodi viri injuriis angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, ceteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat; in hujus amantissimi sui fratris manibus, et gremio, moerore et lacrymis consenescebat. ecce autem subitum divortium: quod solatium malorum omnium fore videbatur. discedit a Melino Cluentia: ut in tantis injuriis, non invita: ut a viro,

non libenter. tum vero illa egregia, ac
 praeclara mater, palam exultare laetitiâ,
 ac triumphare gaudio coepit, victrix fi-
 liae, non libidinis. itaque diutius suspi-
 cionibus obscuris laedi famam suam no-
 luit; lectum illum genialem, quem bien-
 nio ante filiae suae nubenti strâverat, in
 eadem domo sibi ornari et sterni, expulsa
 atque exturbata filia, jubet. nubit gene-
 ro socrus, nullis auspiciis, nullis auc-
 toribus, funestis ominibus omnium. O
 mulieris scelus incredibile, et, praeter
 hanc unam, in omni vita inauditum! O
 libidinem effrenatam et indomitam! O
 audaciam singularem, non timuisse, si mi-
 nus vim deorum, hominumque famam,
 at illam ipsam noctem, facesque illas nup-
 tiales! non limen cubiculi, non cubile fi-
 liae, non parietes denique ipsos, supe-
 riorum testes nuptiarum! perfregit, ac
 prostravit omnia cupiditate ac furore: vi-
 cit pudorem libido, timorem audacia, ra-
 tionem amentia. tulit hoc commune de-
 decus jam familiae, cognationis, nomi-
 nis, graviter filius. augebatur autem e-
 jus molestia quotidianis querimoniis, et
 assiduo fletu sororis. statuit tamen nihil

sibi in tantis injuriis, ac tanto scelere matris, gravius faciendum, quam ut illa matre ne uteretur: ne, quam videre sine summo animi dolore non poterat, ea si matre uteretur, non solum videre, sed etiam probare suo judicio putaretur. initium quod huic cum matre fuerit similitatis, audistis. pertinuisse hoc ad causam, tunc, cum reliqua cognoveritis, intelligetis. nam illud me non praeterit, cujuscumque mater sit, tamen in judicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. non essem ad ullam causam idoneus, Judices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum atque infixum est, id ego, cum ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. facile intelligo non modo reticere homines parentum injurias, sed etiam animo aequo ferre oportere. sed ego ea, quae ferri possunt, ferenda: quae taceri, tacenda esse arbitror. nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum a matre esset conflatum et profectum. quae hoc tempore sileret omnia, atque

ea, si oblivione non posset, tamen taciturnitate sua tecta esse pateretur. sed ea vero sic agit, ut prorsus reticere nullo modo possit. hoc enim ipsum iudicium, hoc periculum, illa accusatio, omnis testium copia, quae futura est, a matre initio est adornata, a matre hoc tempore instruitur, atque omnibus ejus opibus et copiis comparatur: ipsa denique nuper Larino, hujus opprimendi causâ, Romam advolavit. praesto est mulier audax, pecuniosa, crudelis: instituit accusatores, instruit testes: squalore hujus et sordibus laetatur: exitium exoptat: sanguinem suum profundere omnem cupit, dummodo profusum hujus ante videat. haec nisi omnia perspexeritis in causa, temere a nobis illam appellari putatote. sin autem erunt et aperta, et nefaria, Cluentio ignoscere debetis, quod haec a me dici patiatur: mihi ignoscere non debetis, si tacerem. Nunc jam summatim exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit: ut et constantiam A. Cluentii, et rationem accusationis perspicere possitis. ac primum causa accusandi quae fuerit, ostendam, ut id ipsum

A. Cluentium vi et necessitate coactum fecisse videatis. cum manifesto venenumprehendisset, quod vir matris Oppianicus ei paravisset; et res non conjectura, sed oculis ac manibus teneretur, neque in causa ulla dubitatio posset esse: accusavit Oppianicum. quam constanter, et quam diligenter, postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi causam fuisse, nisi uti propositum vitae periculum, et quotidianas capitis insidias hac una ratione vitaret. atque, ut intelligatis, his accusatum esse criminibus Oppianicum, ut neque accusator timere, neque reus sperare debuerit; pauca vobis illius iudicii crimina exponam: quibus cognitis, nemo vestrum mirabitur, illum, diffidentem rebus suis, ad Stalenum, atque ad pecuniam confugisse. Larinas quaedam fuit Dinea, socrus Oppianici, quae filios habuit M. et Numerium Aurios, et Cn. Magium, et filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolescentulus, bello Italico captus apud Asculum, in Q. Sergii senatoris, ejus, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, et apud eum fuit in ergas-

tulo. Numerius autem Aurius frater, mortuus est, heredemque Cn. Magium, fratrem suum, reliquit. postea Magia, uxor Oppianici, mortua est. postremo unus, qui reliquus erat Dineae filius, Cn. Magius, est mortuus. is fecit heredem illum adolescentem Oppianicum, sororis suae filium, eumque partiri cum Dinea matre iussit. interim venit index ad Dineam, neque obscurus, neque incertus, qui nuntiaret ei, filium ejus, M. Aurium, vivere: et in agro Gallico esse in servitute. mulier, amissis liberis, cum unius filii recuperandi spes esset ostentata, omnes suos propinquos, filiique sui necessarios convocavit, et ab iis flens petivit, ut negotium susci- perent, adolescentem investigarent, sibi restituerent eum filium, quem tantum unum ex multis fortuna reliquum esse voluisset. haec cum agere instituisset, oppressa morbo est. itaque testamentum fecit ejusmodi, ut illi filio H-S cccc¹⁰⁰⁰⁰ millia legaret, heredem institueret eundem illum Oppianicum, nepotem suum. atque his diebus paucis est mortua. propinqui tamen illi, quemadmodum viva Dinea instituerant, ita mortua illa ad in-

vestigandum Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti sunt. Interim Oppianicus, ut erat, sicut multis ex rebus reperietis, singulari scelere et audacia, per quendam Gallicanum, familiarem suum, primum illum indicem pecunia corrumpit: deinde ipsum Aurium, non magna jactura facta, tollendum, interficiendumque curavit. illi autem, qui erant ad propinquum investigandum et recuperandum profecti, literas Larinum ad Aurius, illius adolescentes propinquos, suosque necessarios, mittunt; sibi difficilem esse investigandi rationem, quod intelligerent indicem ab Oppianico esse corruptum. quas literas A. Aurius, vir fortis, et experiens, et domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro, palam, multis audientibus, cum adesset Oppianicus, recitat, et clarissima voce se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium comperisset, delaturum esse testatur. interim brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur: interfectum esse M. Aurium renuntiant. animi non solum propinquorum, sed etiam omnium Larinatum

odio Oppianici, et illius adolescentis misericordia commoventur. itaque cum A. Aurius, qui antea denuntiabat, clamore hominem, ac minis insequi coepisset: Larino profugit, et se in castra clarissimī viri, Q. Metelli, contulit. post illam fugam et sceleris, et conscientiae testem; nunquam se judiciis, nunquam legibus, nunquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam L. Syllae vim atque victoriam, Larinum in summo timore omnium, cum armatis advolavit: quatuor viros, quos municipes fecerant, fustulit: se a Sylla, et alios praeterea tres, factos esse dixit: et ab eodem sibi esse imperatum, ut Aurium illum, qui sibi delationem nominis, et capitis periculum ostentarat, et alterum Aurium, et ejus C. filium, et Sext. Virbium, quo sequestre in illo indice corrumpendo dicebatur esse usus, proscribendos, interficiendosque curaret. itaque, illis crudelissime interceptis, non mediocri ab eo caeteri proscriptionis et mortis metu terrebantur. his rebus in causa judicioque patefactis, quis est, qui illum absolvi potuisse arbitraretur? Atque haec parva sunt: cog-

noscite reliqua, ut non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquandiu incolumem fuisse miremini. primum videte hominis audaciam. Sassiā in matrimonium ducere, Aviti matrem, illam, cujus virum A. Aurium occiderat, concupivit. utrum impudentior hic, qui postulet: an crudelior illa, si nubat, difficile dictu est. sed tamen utriusque humanitatem, constantiamque cognoscite. petit Oppianicus, ut sibi Sassiā nubat, et id magnopere contendit, illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur, non denique illam Oppianici domum, viri sui sanguine redundantem, reformidat: sed quod haberet tres ille filios, idcirco se ab his nuptiis abhorрere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupivisset, domo sibi quaerendum remedium existimavit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur. nam, cum haberet ex Novia infantem filium: alter autem ejus filius, Papia natus, Theani Appuli, quod abest a Larino decem et octo millia passuum, apud matrem educaretur: arcessit subito sine causa puerum Theano: quod facere, nisi ludis pub-

licis, aut festis diebus, antea non solebat.
 mater nihil mali misera suspicans, mittit.
 ille se Tarentum proficisci cum simulaf-
 fet, eo ipso die puer, cum hora undeci-
 ma in publico valens visus esset, ante
 noctem mortuus, et postridie, antequam
 luceret, combustus est. atque hunc tantum
 moerorem matri prius hominum rumor,
 quam quisquam ex Oppianici familia re-
 nuntiavit. illa cum uno tempore audisset
 sibi non solum filium, sed etiam exequi-
 arum munus ereptum, Larinum confes-
 tim exanimata venit, et ibi de integro su-
 nus jam sepulto filio fecit. dies nondum
 decem intercesserant, cum ille alter filius
 infans necatur. itaque nubit Oppianico
 continuo Saffia, laetanti jam animo, et
 spe optima confirmato. nec mirum, quae
 se non nuptialibus donis, sed filiorum fu-
 neribus delinitam videret. ita quod cae-
 teri propter liberos pecuniae cupidiores
 solent esse, ille propter pecuniam liberos
 10 amittere jucundum esse duxit. Sentio,
 Iudices, vos pro vestra humanitate, his
 tantis sceleribus breviter a me demon-
 stratis, vehementer esse commotos. quo
 tandem igitur animo fuisse illos arbitra-

mini, quibus his de rebus non modo audiendum fuit, verum etiam iudicandum? vos auditis de eo, in quem iudices non estis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odisse jam non potestis: de eo, qui et naturae, et legibus satisfecit: quem leges exilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico: auditis sine testibus: auditis, cum ea, quae copiosissime dici possunt, breviter a me strictimque dicuntur. illi audiebant de eo, de quo iurati sententias ferre debebant: de eo, cujus praesentis nefarium et conscleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant: audiebant ab accusatoribus: audiebant verba multorum testium: audiebant, cum unaquaque de re a P. Canutio, homine eloquentissimo, graviter et diu diceretur. et est quisquam, qui, cum haec cognoverit, suspicari possit, Oppianicum iudicio oppressum et circumventum esse innocentem? acervatim jam reliqua, Iudices, dicam, ut ad ea, quae propiora hujus causae, et adjunctiora sunt, perveniam. vos, quaeso,

memoria teneatis, non mihi hoc esse propositum, ut aecusem Oppianicum mortuum: sed, cum hoc persuadere vobis velim, iudicium ab hoc non esse corruptum, hoc uti initio ac fundamento defensionis, Oppianicum, hominem sceleratissimum, et nocentissimum, esse damnatum: qui uxori suae Cluentiae, quae amita huius Aviti fuit, cum ipse poculum dedisset, subito illa in media potione exclamavit, se maximo cum dolore mori; nec diutius vixit, quam locuta est. nam in ipso sermone hoc, et vociferatione mortua est. et ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia praeterea, quae solent esse indicia et vestigia veneni, in illius mortuae corpore fuerunt. eodemque veneno C. Oppianicum, fratrem, necavit. Neque est hoc satis: tamen si in ipso fraterno parricidio nullum scelus praetermissum videtur; tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus ante munivit. nam cum esset gravida Auria, fratris uxor, et jam appropinquare partus videretur: mulierem veneno interfecit, ut unà illa, et quod erat ex fratre conceptum, nece-

retur. postea fratrem aggressus est : qui sero, jam exhausto illo poculo mortis, cum et de suo, et de uxoris interitu clamaret, testamentumque mutare cuperet, in ipsa significatione hujus voluntatis, est mortuus. ita mulierem, ne partu ejus ab hereditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos prius vita privavit, quam illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt; ut omnes intelligerent, nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse; cujus ab audacia, fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset. memoria teneo, Milesiam quandam mulierem, cum essem in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: neque injuriâ; quae spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiae, designatum reipublicae civem, sustulisset. quanto Oppianicus in eadem injuria majore supplicio dignus? si quidem illa, cum suo corpori vim attulisset, se ipsam cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem atque cruci-

atum. caeteri non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse : Oppianicus inventus est, qui in uno
 12 corpore plures necaret. Itaque cum hanc ejus consuetudinem audaciamque cognosceret avunculus illius adolescentis Oppianici, Cn. Magius ; isque gravi morbo affectus esset, et heredem, illum sororis suae filium, faceret : amicis adhibitis, praesente matre sua, Dinea, uxorem suam interrogavit, essetne praegnans. quae cum se esse respondisset ; ab ea petivit, ut, se mortuo, apud Dineam, quae tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, servaret, ut saluum parere posset. itaque ei testamento legat grandem pecuniam a filio, si qui natus esset : ab secundo herede nihil legat. quid de Oppianico suspicatus sit, videtis : quid judicarit, obscurum non est. nam, cum ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adscripsit. quid Oppianicus fecerit, cognoscite : ut illum Magium intelligatis longe animo prospexisse morientem. quae pecunia mulieri legata erat a filio, si qui natus esset,

eam praesentem Oppianicus non debi-
tam mulieri solvit: si haec solutio legato-
rum, et non merces abortionis appellan-
da est. quo illa pretio accepto, multisque
praeterea muneribus, quae tum ex tabu-
lis Oppianici recitabantur, spem illam,
quam in alvo commendatam a viro con-
tinebat, victa avaritiâ sceleri Oppianici
vendidit. nihil posse jam ad hanc impro-
bitatem addi videtur. attendite exitum.
quae mulier obtestatione viri decem illis
mensibus ne domum quidem ullam, nisi
socrus suae, nosse debuit, haec quinto
mense post viri mortem ipsi Oppianico
nupsit. quae nuptiae non diuturnae fue-
runt. erant enim non matrimonii dig-
nitate, sed sceleris societate conjunctae.
Quid? illa caedes Asinii Larinatis, ado-¹³
lescentis pecuniosi, quàm clara tum, re-
centi re? quàm omnium sermone cele-
brata? fuit Avilius quidam Larinas per-
dita nequitia, et summa egestate, arte
quadam praeditus ad libidines adolescen-
tulum excitandas accommodata: qui
ut se blanditiis et assentationibus in Asi-
nii consuetudinem penitus immerfit, Op-
pianicus continuo sperare coepit, hoc se

Avilio, tanquam aliqua machina admo-
 ta, capere Asinii adolescentiam, et for-
 tunas ejus patrias expugnare posse. ra-
 tio excogitata Larini est: res translata
 Romam. iniri enim id consilium facilius
 in solitudine, perfici rem ejusmodi com-
 modius in turba posse arbitrati sunt. A-
 sinius cum Avilio Romam est profectus.
 hos vestigiis Oppianicus consecutus est.
 jam ut Romae vixerint, quibus conviviiis,
 quibus flagitiis, quantis, et quàm profusis
 sumptibus, non modo conscio, sed etiam
 conviva et adjutore Oppianico, longum
 est mihi dicere, praesertim ad alia prope-
 ranti. exitum hujus assimulatae familia-
 ritatis cognoscite. cum esset adolescens
 apud mulierculam quandam, atque ibi
 pernoctaret, et ibi diem posterum com-
 moraretur: Avilius, ut erat constitutum,
 simulat se aegrotare, et testamentum fa-
 cere velle. Oppianicus obsignatores ad
 eum, qui neque Asinium, neque Avilium
 nossent, adducit, et illum, Asinium ap-
 pellat: ipse, testamento Asinii nomine
 obsignato, discedit. Avilius illico con-
 valescit. Asinius autem brevi illo tem-
 pore, quasi in hortulos iret, in arenarias

quosdam extra portam Esquilinam per-
 ductus, occiditur. qui cum unum jam et
 alterum diem desideraretur: neque in iis
 locis, ubi ex consuetudine quaerebatur,
 inveniretur, et Oppianicus in foro La-
 rinatium distitaret, nuper se et suos a-
 micos testamentum ejus obsignasse: li-
 berti Asinii, et nonnulli amici, quod eo
 die, quo postremum Asinius visus erat,
 Avilium cum eo fuisse, et a multis visum
 esse constabat, in eum invadunt, et ho-
 minem ante pedes Q. Manilii, qui tum
 erat triumvir, constituunt. atque ille
 continuo, nullo teste, nullo indice, re-
 centis maleficii conscientia perterritus,
 omnia, ut a me paulo ante dicta sunt, ex-
 ponit, Asiniumque ab se, consilio Oppia-
 nici, interfectum fatetur. extrahitur do-
 mo latitans Oppianicus a Manilio: index
 Avilius ex altera parte coram tenetur.
 hic jam quid reliqua quaeritis? Manilium
 plerique noratis. non ille honorem a pu-
 eritia, non studia virtutis, non ullum ex-
 istimationis bonae fructum unquam co-
 gitarat: sed ex petulanti atque improbo
 scurra, in discordiis civitatis ad eam co-
 lumnā, ad quam multorum saepe con-

viciis perductus erat, cum suffragiis populi pervenerat. itaque rem cum Oppianico transigit: pecuniam ab eo accipit: causam et susceptam, et manifestam relinquit. ac tum in Oppianici causa crimen hoc Asinianum cum testibus multis, tum vero indicio Avilii probabatur: in quo, inter allegatos, Oppianici nomen, primum esse constabat, ejus, quem vos miserum atque innocentem, falso judicio
 14 circumventum esse dicitis. Quid? aviam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres, pater tuus non manifesto necavit? ad quam cum adduxisset medicum illum suum, jam cognitum, et saepe victorem, (per quem interfecerat plurimos) mulier exclamat, se ab eo nullo modo velle curari, quo curante suos omnes perdidisset. tum repente Anconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui casu tum Larinum venisset, aggreditur, et cum eo H-S quadringentis, id quod ipsius tabulis tum est demonstratum, transigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa restarent, simul atque introductus est, rem confecit: prima potione mulierem sustulit: neque post-

ea Larini punctum est temporis commo-
 ratus. eadem hac Dinea testamentum fa-
 ciente, cum tabulasprehendisset Oppia-
 nicus, qui gener ejus fuisset, digito lega-
 ta deleuit: et, cum id multis locis fecis-
 set, post mortem ejus, ne lituris coargui
 posset, testamentum in alias tabulas tran-
 scriptum, signis adulterinis obsignavit.
 multa praetereo consulto. etenim vere-
 or, ne haec ipsa nimium multa esse vide-
 antur. vos tamen cum similem sui fuisse
 in caeteris quoque vitae partibus existi-
 mare debetis. illum tabulas publicas
 Larini censorias corrupisse, decuriones
 universi judicaverunt. cum illo jam ne-
 mo rationem, nemo rem ullam contra-
 hebat: nemo illum ex tam multis cognat-
 is et affinibus tutorem unquam liberis
 suis scripsit: nemo illum aditu, nemo
 congressione, nemo sermone, nemo con-
 vivio dignum judicabat. omnes asper-
 nabantur, omnes abhorrebant, omnes, ut
 aliquam immanem ac perniciosam besti-
 am, pestemque, fugiebant. hunc tamen
 hominem tam audacem, tam nefarium,
 tam nocentem, nunquam accusasset Avi-
 tus, Judices, si id praetermittere, salvo

capite suo, potuisset. erat huic inimicus Oppianicus: erat; sed tamen erat vitricus: crudelis, et huic infesta mater; attamen mater. postremo nihil tam remotum ab accusatione, quam Cluentius, et natura, et voluntate, et instituta ratione vitae. sed cum esset haec illi proposita conditio, ut aut iuste pieque accusaret, aut acerbe, indigneque moreretur: accusare, quoquo modo posset, quam illo modo emori, maluit. atque, ut haec ita esse perspicere possitis, exponam vobis Oppianici facinus manifesto compertum, atque deprehensum: ex quo simul utrumque, et huic accusare, et illum condemnari necesse fuisse, intelligetis. ¹⁵ Martiales quidam Larini appellabantur, ministri publici Martis, atque ei deo veteribus institutis, religionibusque Larinatum consecrati: quorum cum satis magnus numerus esset, cumque item, ut in Sicilia permulti Venerei sunt, sic illi Larini in Martis familia numerarentur; repente Oppianicus eos omnes, liberos esse, civesque Romanos coepit defendere. graviter id decuriones Larinatum, cunctique municipes tulerunt. itaque ab

Avito petiverunt, ut eam causam sus-
ciperet, publiceque defenderet. Avitus
cū se ab omni ejusmodi negotio remo-
visset, tamen pro loco, pro antiquitate
generis sui, pro eo, quod se non suis so-
lum commodis, sed etiam suorum muni-
cipum, caeterorumque necessariorum na-
tum esse arbitrabatur, tantae voluntati
universorum Larinatum deesse noluit.
suscepta causa, Romamque delata, mag-
nae quotidie contentiones inter Avitum
et Oppianicum ex utriusque studio de-
fensionis excitabantur. erat ipse imma-
ni, acerbique natura Oppianicus. incen-
debat ejus amentiam infesta atque inimi-
ca filio mater Aviti. magni autem illi sua
interesse arbitrabantur, hunc a causa
Martialium demovere. suberat etiam alia
causa major, quae Oppianici, hominis a-
varissimi atque audacissimi, mentem max-
ime commovebat. nam Avitus usque ad
illius judicii tempus nullum testamen-
tum unquam fecerat. neque enim legare
ejusmodi matri poterat in animum indu-
cere: neque testamento nomen omnino
praetermittere parentis. id cum Oppia-
nicus sciret, (neque enim erat obscurum)

intelligebat, Avito mortuo, bona ejus omnia ad matrem esse ventura : quae ab sese postea, aucta pecunia, majore praemio ; orbata filio, minore periculo, necaretur. itaque his rebus incensus, qua ratione Avitum veneno tollere conatus sit, cognoscite. C. et L. Fabricii, fratres gemini, fuerunt ex municipio Aletrinate, homines inter se cùm forma, tum moribus similes : municipum autem suorum dissimillimi; in quibus quantus splendor sit, quam prope aequabilis, quam fere omnium constans, et moderata vitae ratio, nemo vestrùm, ut mea fert opinio, ignorat. his Fabriciis semper usus est Oppianicus familiarissime. jam hoc fere scitis omnes, quantam vim habeat ad conjungendas amicitias, studiorum ac naturae similitudo. cum illi ita viverent, ut nullum quaestum turpem esse arbitrarentur : cum omnis ab his fraus, omnes insidiae, circumscriptionesque adolescentium nascerentur, cumque essent vitiis atque improbitate omnibus noti: studio, ut dixi, ad eorum se familiaritatem multis jam ante annis Oppianicus applicarat. itaque tum sic statuit, per C. Fabricium

(nam L. erat mortuus) insidias Avito comparare. erat illo tempore infirma valetudine Avitus. utebatur autem medico ignobili, sed spectato homine Cleophanto: cujus servum Diogenem Fabricius ad venenum Avito dandum spectio sollicitare coepit. servus non incallidus, sed, ut ipsa res declaravit, frugi atque integer, sermonem Fabricii non est aspernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Avito est locutus. Avitus autem statim cum M. Bebrio senatore, familiarissimo suo, communicavit: qui qua fide, qua prudentia, qua dignitate fuerit, meminisse vos arbitror. ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret a Cleophanto, quo facilius aut comprehenderetur res ejus indicio, aut falsa esse cognosceretur. ne multis; Diogenes emitur: venenum diebus paucis, (multi viri boni cum ex occulto intervenissent) pecuniaque obsignata, quae ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, deprehenditur. Prò dii immortales! Oppianicum quisquam, his rebus cognitis, circumventum esse dicet? quis unquam audacior? quis nocentior?

quis apertior in iudicium adductus est? quod ingenium, quae facultas dicendi, quae a quoquam excogitata defensio, huic uni crimini potuit obsistere? simul et illud quis est, qui dubitet, quin hac re comperta, manifestoque deprehensa, aut obeunda mors Cluentio, aut suscipienda accusatio fuerit? satis esse arbitror demonstratum, Iudices, iis criminibus accusatum esse Oppianicum, ut honeste absolvi nullo modo potuerit. cognoscite nunc ita reum citatum esse illum, ut re semel atque iterum praepjudicata, condemnatus in iudicium venerit. nam Cluentius, Iudices, primum nomen ejus detulit, cujus in manibus venenum deprehenderat. is erat libertus Fabriciorum, Scamander. integrum consilium: iudicii corrupti nulla suspicio: simplex in iudicium causa, certa res, verum crimen allatum est. hic tum Fabricius, is, de quo ante dixi, qui, liberto damnato, sibi illud impendere periculum videret; quod mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, et cum plerisque eorum magnum usum esse sciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. qui quanquam de homine, sicut

necesse erat, existimabant; tamen, quod
 erat ex eodem municipio, suae dignitatis
 esse arbitrabantur, eum, quibus rebus
 possent, defendere: idque a me, ut face-
 rem, et ut causam Scamandri susceperem,
 petebant: in qua causa patroni omne pe-
 riculum continebatur. ego, qui neque
 illis talibus viris, ac tam amantibus mei,
 rem possem ullam negare: neque illud
 crimen, tantum, ac tam manifestum esse
 arbitrarer, sicut ne illi quidem ipsi, qui
 mihi tum illam causam commendabant,
 arbitrabantur, pollicitus iis sum, me om-
 nia, quae vellent, esse facturum. Res ¹³
 agi coepta est: citatus est Scamander re-
 us: accusabat P. Cannutius, homo in pri-
 mis ingeniosus, et in dicendo exercita-
 tus: accusabat autem ille quidem Sca-
 mandrum verbis tribus, 'venenum esse
 'deprehensum.' omnia tela totius accu-
 sationis in Oppianicum conjiciebantur:
 aperiebatur causa insidiarum: Fabricio-
 rum familiaritas commemorabatur: ho-
 minis vita, et audacia proferebatur: deni-
 que omnis accusatio varie graviterque
 tractata, ad extremum manifesta veneni
 deprehensione conclusa est. hic ego cum

ad respondendum surrexi, qua cura? dii immortales! qua sollicitudine animi? quo timore? semper equidem magno cum metu incipio dicere. quotiescunque dico, toties mihi videor in iudicium venire, non ingenii solum, sed etiam virtutis, atque officii: ne aut id profiteri videar, quod non possim implere, quod est impudentiae: aut id non efficere, quod possim, quod est aut perfidiae, aut negligentiae. tum vero ita sum perturbatus, ut omnia timerem: si nihil dixissem, ne infantissimus; si multa in ejusmodi causa dixissem, ne impudentissimus existimarer. Collegi me aliquando, et ita constitui, fortiter esse agendum: illi aetati, qua tum eram, solere laudi dari, etiam si in minus firmis causis hominum periculis non defuissem. itaque feci: sic pugnavi, sic omni ratione contendi, sic ad omnia confugi, quantum ego assequi potui, remedia ac perfugia causarum, ut hoc, quod timide dicam, consecutus sim, ne quis illi causae patronum defuisse arbitraretur: sed, ut quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat è manibus. si quaesieram, an inimi-

citiae Scamandro cum Avito; fatebatur, nullas fuisse: sed Oppianicum, cujus ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse, atque esse dicebat. sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum emolumentum fuisse; concedebat: sed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura esse dicebat. cum illa defensione usus essem, quae in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum; fatebatur: sed quaerebat, cui probatus esset ipse patronus. cum ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem, constitutumque inter eos de alia re fuisse; ut medicamentum, non venenum Diogenes afferret: hoc cuivis usu venire posse: quaerebat, cur in ejusmodi locum tam abditum, cur solus, cur cum obsignata pecunia venisset. denique hoc loco causa testibus, honestissimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de suo consilio Diogenem emptum: se praesente Scamandrum cum veneno, pecuniaque deprehensum esse dicebat. P. Quintius

Varus, homo summa religione, et summa auctoritate praeditus, de insidiis, quae fierent Avito, et de sollicitatione Diogenis, recenti re, secum Cleophantum locutum esse dicebat. atque in illo iudicio cum Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, et periculo, et tota accusatione Oppianicus. neque id obscure ferebat, nec dissimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat, omni studio gratiaque pugnabat: postremo, id quod maximo malo illi causae fuit, hoc ipso in loco, quasi reus ipse esset, sedebat. oculi omnium iudicum non in Scamandrum, sed in Oppianicum conjiciebantur: timor ejus, perturbatio, suspensus incertusque vultus, crebra coloris mutatio, quae erant antea suspiciosa, haec aperta ac manifesta faciebant. Cum in consilium iri oporteret, quaesivit ab reo C. Junius, quaesitor ex lege illa Cornelia, quae tum erat, clam, an palam, de se sententiam ferri vellet. de Oppianici sententia responsum est, quod is Aviti familiarem Junium esse dicebat, clam velle ferri. itum est in consilium. omnibus sententi-

is, praeter unam, quam suam Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione condemnatus est. quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato, non iudicium de Oppianico factum esse arbitraretur? quid est illa damnatione iudicatum, nisi venenum id, quod Avito daretur, esse quaesitum? quae porro tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, ut is sua sponte necare voluisse Avitum putaretur? atque, hoc tum iudicio facto, et Oppianico, re, et exiustimatione, jam; lege et pronuntiatione, nondum condemnato, tamen Avitus Oppianicum reum statim non fecit. voluit cognoscere, utrum iudices in eos solos essent severi, quos venenum habuisse ipsos comperissent: an etiam consilia, conscientiasque ejusmodi facinorum, supplicio dignas judicarent. itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conscium illi facinori fuisse arbitrabatur, reum statim fecit: utque ei locus primus constitueretur, propter causae conjunctionem impetravit. hic tum Fabricius non modo ad me meos vicinos et amicos, Aletrinales, non

adduxit, sed ipse iis neque defensoribus uti postea, neque laudatoribus potuit. rem enim integram hominis non alieni, quamvis suspiciosam, defendere, humanitatis esse putabamus: iudicatam labefactare conari, impudentiae. itaque tum ille, inopia et necessitate coactus, in causa ejusmodi ad Caepasios fratres confugit, homines industrios, atque eo animo, ut, quaecunque dicendi potestas esset data, in honore, atque in beneficio ponerent.

- 21 Jam hoc quoque prope iniquissime comparatum est, quod in morbis corporis, ut quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus atque optimus quaeritur: in periculis capitis, ut quaeque causa difficillima est, ita deterrimus obscurissimusque patronus adhibetur: nisi forte haec causa est, quod medici nihil, praeter artificium, oratores etiam auctoritatem praestare debent. citatur reus: agitur causa: paucis verbis accusat, ut de re iudicata, Cannutius. incipit longo et alte petito prooemio respondere major Caepasius. primo attente auditur ejus oratio. erigebat animum, jam demissum et oppressum, Oppianicus. gaudebat ipse Fabri-

cius, non intelligebat, animos iudicum, non illius eloquentia, sed defensionis impudentia commoveri. posteaquam de re coepit dicere, ad ea, quae erant in causa, addebat etiam ipse nova quaedam vulnera. hoc quanquam sedulo faciebat, tamen interdum non defendere, sed praevaricari accusationi videbatur. itaque cum callidissime se dicere putaret, et cum illa verba gravissima ex intimo artificio deprompsisset: ‘ respicite, Iudices, hominum fortunas: respicite dubios variosque casus: respicite C. Fabricii se-
 ‘ nectutem.’ cum hoc, ‘ respicite,’ ornandae orationis causa, saepe dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius a subselliis, demisso capite, discesserat. hic iudices ridere: stomachari atque acerbe ferre patronus, causam sibi eripi; et se caetera de illo loco, ‘ respicite, Iudices,’ non posse dicere: nec quidquam propius est factum, quam ut illum persequeretur, et collo obtorto ad subsellia reduceret; ut reliqua posset perorare. jam tum Fabricius primum suo iudicio, quod est gravissimum, deinde legis vi et sententiis iudicum est condemnatus. Quid est, 12

quod jam de Oppianici causa plura dicamus? apud eosdem iudices reus est factus, cum is duobus praejudiciis jam damnatus esset: ab iisdem autem iudicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico iudicarent, locus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus gravissimis, et iis, quae a me breviter dicta sunt, et praeterea multis, quae ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui et Scamandrum, ministrum Oppianici, et Fabricium, conscium maleficii condemnarant. utrum, per deos immortales! magis est mirandum, quod is condemnatus est, an quod omnino respondere ausus est? quid enim illi iudices facere potuerunt? qui si innocentes Fabricios condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare, et superioribus consentire iudiciis debuerunt. an vero illa sua per se ipsi iudicia rescinderent, cum caeteri soleant, in iudicando, ne ab aliorum iudiciis discrepent, providere? et illi, qui Fabricii libertum, quia minister in maleficio fuerat; patronum, quia conscius, condemnassent; ipsum principem atque architectum sceleris absolverent? et qui caete-

ros, nullo praejudicio facto, tamen ex ipsa causa condemnassent; hunc, quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent? tum vero illa judicia senatoria, non falsâ invidiâ, sed vera atque insigni turpitudine notata, atque operta dedecore et infamia, defensionis locum nullum reliquissent. quid enim tandem illi iudices responderent, si quis ab iis quaereret, Condemnastis Scamandrum, quo crimine? nempe quod Avitum per servum medici, veneno necare voluisset. quid Aviti morte Scamander consequebatur? nihil, sed administer erat Oppianici. condemnastis C. Fabricium. quid ita? quia, cum ipse familiarissime Oppianico usus, libertus autem ejus in maleficio deprehensus esset: illum expertum ejus consilii fuisse non probabatur. si igitur ipsum Oppianicum, bis suis judiciis condemnatum, absolvisset, quis tantam turpitudinem judiciorum, quis tantam inconstantiam rerum judicatarum, quis tantam libidinem judicum ferre potuisset? quod si hoc videtis, quod jam hac omni oratione patefactum est, illo judicio reum condemnari, praesertim ab iisdem iudicibus,

qui duo praejudicia fecissent, necesse fuisse: simul illud videatis necesse est, nullam accusatori causam esse potuisse, cur
 23 ²³ iudicium vellet corrumpere. Quaero enim abs te, T. Atti, relictis jam caeteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos existimes? num etiam illa iudicia pecuniâ corrupta esse dicas; quibus iudiciis alter a Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnavit. age, si nocentes: cuius maleficii? numquid praeter venenum quaesitum, quo Avitus necaretur, objectum est? numquid aliud in illis iudiciis versatum est, praeter hasce insidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? nihil, nihil, inquam, aliud, Iudices, reperietis. extat memoria: sunt tabulae publicae: redargue me, si mentior: testimonium dicta recita: doce, in illorum iudiciis quid, praeter hoc venenum Oppianici, non modo in criminis, sed in maledicti loco sit objectum. multa dici possunt, quare ita necesse fuerit iudicari; sed ego occurram expectationi vestrae, Iudices. nam, etsi a vobis sic audior, ut nunquam benignius, neque attentius quemquam

auditum putem: tamen vocat me aliò
jamdudum tacita vestra expectatio, quae
mihi obloqui videtur. quid ergo? negas-
ne, illud iudicium esse corruptum? non
nego: sed ab hoc corruptum non esse
confirmo. a quo igitur est corruptum?
opinor, primum, si incertum fuisset, quis-
nam exitus illius iudicii futurus esset, ve-
risimilius tamen esset, eum potius corru-
pisse, qui metuisset, ne ipse condemna-
retur, quam illum, qui veritus esset, ne
alter absolveretur: deinde, cum esset ne-
mini dubium, quid iudicari necesse es-
set, eum certe potius, qui sibi aliqua ra-
tione diffideret, quam eum, qui omni
ratione confideret: postremo, certe po-
tius illum, qui bis apud eos iudices of-
fendisset, quam eum, qui bis causam iis
probavisset. unum quidem certe, ne-
mo erit tam iniquus Cluentio, qui mi-
hi non concedat, si constet corruptum il-
lud esse iudicium, aut ab Avito, aut ab
Oppianico esse corruptum. si doceo non
ab Avito, vinco ab Oppianico. si osten-
do ab Oppianico, purgo Avitum. quare,
etsi satis docui, rationem nullam huic
corrumpendi fuisse; ex quo intelligitur,

24 ab Oppianico esse corruptum; tamen de
 illo ipso separatim cognoscite. Atque
 ego illa non argumentabor, quae sunt
 gravia vehementer: eum corrupisse, qui
 in periculo fuerit: eum, qui metuerit: e-
 um, qui spem salutis in alia ratione non
 habuerit: eum, qui semper singulari fue-
 rit audacia. multa sunt ejusmodi. verum
 cum habeam rem non dubiam, sed aper-
 tam atque manifestam, enumeratio sin-
 gulorum argumentorum non est necessa-
 ria. dico, C. Aelio Staleno judici pecu-
 niam grandem Statium Albium ad cor-
 rumpendum judicium dedisse. num quis
 negat? te appello, Oppianice; te, T. At-
 ti: quorum alter eloquentia damnatio-
 nem illam, alter tacita pietate deplorat.
 audete negare, ab Oppianico Staleno ju-
 dici pecuniam datam: negate, negate, in-
 quam, in eo loco. quid reticetis? at ne-
 gare non potestis, quod repetistis, quod
 confessi estis, quod abstulistis. quo tan-
 dem igitur ore mentionem corrupti ju-
 dicii facitis, cum ab ista parte judici pe-
 cuniam ante judicium datam, post judi-
 cium ereptam esse fateamini? quonam i-
 gitur haec modo gesta sunt? repetam pau-

lo altius, Judices, et omnia, quae in diurna obscuritate latuerunt, sic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. vos quae-so, ut adhuc me attente audistis, item, quae reliqua sunt, audiat: profecto nihil a me dicetur, quod non dignum hoc conventu et silentio, dignum vestris studiis atque auribus esse videatur. nam, ut primum Oppianicus, ex eo, quod Scamander reus erat factus, quid sibi impenderet, coepit suspicari, statim se ad hominis egentis, audacis, in judiciis corrumpendis exercitati, tum autem iudicis, Staleni familiaritatem applicavit. ac primum Scamandro reo, tantum donis datis muneribusque perfecerat, ut eo auctore uteretur cupidior, quam fides iudicis postulabat. post autem, cum esset Scamander unius Staleni sententia absolutus, patronus autem Scamandri ne sua quidem sententia liberatus, acrioribus saluti suae remediis subveniendum putavit. tum a Staleno, sicut ab homine ad excogitandum acutissimo, ad audendum impudentissimo, ad efficiendum acerrimo (haec enim ille et aliqua ex parte habebat, et majore ex parte se habere simu-

labat) auxilium capiti et fortunis suis petere coepit. Jam hoc non ignoratis, 25
 Judices, ut etiam bestiae, fame dominante, plerumque ad eum locum, ubi pastae aliquando sint, revertantur. Stalenus ille biennio ante, cum causam bonorum Sasinii Atellae recepisset, sexcentis milibus nummum se judicium corrupturum esse dixerat: quae cum accepisset a pupilo, suppressit; judicioque facto, nec Sasinio, nec bonorum emptoribus reddidit, quam cum pecuniam profudisset, et sibi nihil non modo ad cupiditates suas, sed ne ad necessitatem quidem reliquisset, statuit ad easdem sibi praedas ac suppressiones judiciales revertendum. itaque cum Oppianicum jam perditum, et duobus jugulatum praejudiciis videret, promissis eum suis excitavit abjectum, et simul saluti desperare vetuit. Oppianicus orare hominem coepit, ut sibi rationem ostenderet judicii corrumpendi. ille autem (quemadmodum ex ipso Oppianico postea est auditum) negavit, quemquam esse in civitate, praeter se, qui id efficere possit. sed primo gravari coepit, quod aeditatem se petere cum hominibus nobiliss

fimis, et invidiam atque offensionem timere dicebat. post exoratus, initio permagnam pecuniam poposcit: deinde ad id pervenit, quod confici potuit, et sestertiū sexcenta quadraginta deferri ad se domum iussit. quae pecunia simulatque ad eum delata est, homo impurissimus statim coepit in ejusmodi mente et cogitatione versari, nihil esse suis rationibus utilius, quam Oppianicum condemnari: illo absoluto, pecuniam illam aut iudicibus dispertiendam, aut ipsi esse reddendam: damnato, repetiturum esse neminem. itaque rem excogitat singularem. atque haec, Iudices, quae vere dicuntur a nobis, facilius credetis, si cum animis vestris longo intervallo recordari C. Staleni vitam, et naturam volueritis. nam perinde ut opinio est de cujusque moribus, ita, quid ab eo factum, et non factum sit, existimari potest. Cum ²⁶ esset egens, sumptuosus, audax, callidus, perfidiosus, et cum domi suae, miserrimus et inanissimus, tantum nummorum positum videret; ad omnem malitiam et fraudem versare mentem suam coepit: demne iudicibus? mihi igitur ipsi, prae-

ter periculum et infamiam, quid quaeretur? nihil excogitem, quamobrem Oppianico damnari necesse sit? qui tandem? nihil enim est, quod fieri non possit. si quis eum forte casus ex periculo eripuerit, nonne reddendum est? praecipitantem igitur impellamus, inquit, et perditum prosternamus. capit hoc consilium, ut pecuniam quibusdam iudicibus levissimis polliceatur: deinde eam postea supprimat: ut, quoniam graves homines sua sponte severe iudicaturos putabat, hos, qui leviores erant, destitutione iratos Oppianico redderet. itaque, ut erat semper praeposterus atque perversus, initium facit a Bulbo: et eum, quod jamdiu nihil quaesierat, tristem, atque oscitantem leviter impellit. quid tu, inquit? ecquid me adjuvas, Bulbe, ne gratis reipublicae serviamus? ille vero, simul atque hoc audivit, 'ne gratis,' Quo voles, inquit, sequar: sed quid affers? tum ei quadraginta millia, si esset absolutus Oppianicus, pollicetur: et eum, ut caeteros appellet, quibuscum loqui consueisset, rogat: atque etiam ipse conditor totius negotii, Guttam aspergit huic Bulbo. ita-

que minime amarus is visus est, qui aliquid ex ejus sermone speculae degustarat. unus et alter dies intercesserat, cum res parum certa videbatur: sequester, et confirmator pecuniae desiderabatur. tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandissime potest: Quid tu, inquit, Paete? (hoc enim sibi Stalenus cognomen ex imaginibus Acliorum delegerat, ne, si se Ligurem fecisset, nationis magis suae, quam generis uti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quaerunt a me, ubi sit pecunia. hic ille planus improbissimus, quaestor judicio pastus, qui illi pecuniae, quam condiderat, spe jam atque animo incubaret, contrahit frontem: (recordamini faciem, atque illos ejus fictos, simulatosque vultus) queritur se ab Oppianico destitutum: et, qui esset totus ex fraude et mendacio factus, quique ea vitia, quae a natura habebat, etiam studio atque artificio quodam malitiae condidisset, pulchre asseverat se ab Oppianico destitutum: atque hoc addit testimonii, sua illum sententia, quam palam omnes laturi essent, condemnatum iri. Manarat sermo in consilio, 27

pecuniae quandam mentionem inter judices esse versatam. res neque tam fuerat occulta, quam erat occultanda: neque tam erat, aperta quam reipublicae causâ aperienda. in ea obscuritate, ac dubitatione omnium, Cannutio, perito homini, qui quodam odore suspicionis Stalenum corruptum esse sensisset, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repente pronuntiare judices. dixerunt, se id velle. hic tum Oppianicus non magnopere pertimuit. rem a Staleno perfectam esse arbitrabatur. in consilium erant ituri iudices triginta, et duo. sententiis decem et sex absolutio confici poterat. H-S 10 CXL. in singulos iudices distributa, cum numerum sententiarum conficere debebant, ut ad cumulum, spe majorum praemiorum, ipsius Staleni sententia septima decima accederet. atque etiam casu tum, quod illud repente erat factum, Stalenus ipse non aderat. causam nescio quam apud iudicem defendebat. facile hoc Avitus patiebatur: facile Cannutius: at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui cum esset eo tempore tribunus plebis, convicium C:

Junio, judici quaestionis, maximum fecit, 'Ut ne sine Staleno in consilium iretur:' cumque id ei per viatores consultò negligentius agi videretur, ipse è publico judicio ad privatum Staleni judicium profectus est, et illud pro potestate dimitti jussit: Stalenum ipse ad subsellia adduxit. consurgitur in consilium, cum sententias Oppianicus, quae tum erat potestas, palam ferri velle dixisset, ut Stalenus scire posset, quid cuique deberetur. varia judicum genera: nummarii pauci: sed omnes irati. ut qui accipere in campo consuerunt, iis candidatis, quorum nummos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse: sic ejusmodi judices, infesti tum reo venerant. caeteri nocentissimum esse arbitrabantur: sed spectabant sententias eorum, quos corruptos putabant: ut ex iis constituerent, a quo judicium corruptum videretur. Ecce tibi ejusmodi sortitio, ut in primis Bulbo, et Staleno, et Guttæ esset judicandum. summa omnium expectatio, quidnam sententiae ferrent leves ac nummarii judices. atque illi omnes sine ulla dubitatione condemnant. hic tum injectus est ho-

minibus scrupulus, et quaedam dubitatio, quidnam esset actum. deinde homines sapientes, ex vetere illa disciplina judiciorum, qui neque absolvere hominem nocentissimum possent, neque eum, de quo esset orta suspicio, pecuniâ oppugnatum, re illa incognita, primo condemnare vellent; non liquere dixerunt. nonnulli autem severi homines hoc statuerunt, quo quisque animo quid faceret, spectari oportere: et, si alii pecuniâ acceptâ verum judicabant, tamen nihilo minus se superioribus suis judiciis constare putabant oportere. itaque damnarunt. quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum innocentem Oppianicum si-ve imprudentia, si-ve misericordia, si-ve aliqua suspicione, si-ve ambitione adducti, absolverent. condemnato Oppianico, statim L. Quintius, homo maxime popularis, qui omnes rumorum et concionum ventos colligere consueffet, oblatam sibi facultatem putavit, ut ex invidia senatoriâ posset crescere, quod ejus ordinis judicia minus jam probari populo arbitrabatur. habetur una atque altera concio, vehemens et gravis: accepisse pecuniam

judices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla esse judicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem esse neminem posse. homines totius ignari negotii, qui Oppianicum nunquam vidissent; virum optimum, et hominem pudentissimum, pecunia oppressum arbitrarentur; incensi suspicione, rem in medium vocare coeperunt, et causam illam totam deposcere. atque illo ipso tempore in aedes T. Annii, hominis honestissimi, necessarii, et amici mei, noctu Stalenus, arcessitus ab Oppianico, venit. jam caetera nota sunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille se redditurum esse dixerit: ut eorum sermonem omnem audierint viri boni, qui tum consultò prope in occulto stetissent: ut res patefacta atque in forum prolata, et pecunia omnis a Staleno extorta atque erepta sit. Huius²⁹ Staleni persona, populo jam nota atque perspecta, ab nulla turpi suspicione abhorrebat: suppressam esse ab eo pecuniam, quam pro reo pronuntiasset, qui erant in concione, non intelligebant:

neque enim docebantur. versatam esse in
 iudicio mentionem pecuniae sentiebant :
 innocentem reum condemnatum esse au-
 diebant: Staleni sententia condemnatum
 videbant : non gratis id ab eo factum es-
 se, quod hominem norant, iudicabant.
 similis in Bulbo, in Gutta, in aliis non-
 nullis suspicio consistebat. itaque confi-
 teor (licet enim jam impune, hoc prae-
 fertim in loco, confiteri) quod Oppiani-
 ci non modo vita, sed etiam nomen ante
 illud tempus populo ignotum fuisset :
 indignissimum porro videretur, circum-
 ventum esse innocentem pecunia : hanc
 deinde suspicionem augeret Staleni im-
 probitas, et nonnullorum ejus simili-
 um iudicum turpitudine : causam autem
 ageret L. Quintius, homo cum summa
 potestate praeditus, tum ad inflaman-
 dos animos multitudinis accommoda-
 tus : summam illi iudicio invidiam, in-
 famiamque esse conflatam. atque in hanc
 flammam recentem, C. Junium, qui il-
 li quaestioni praefuerat, injectum esse
 memini, et illum hominem aedilitium,
 jam praetorem opinionibus hominum,
 constitutum, non disceptatione dicendi,

sed clamore hominum, de foro atque adeo de civitate esse sublatum. neque me poenitet hoc potius tempore, quam illo, causam A. Cluentii defendere. causa enim manet eadem, quae mutari nullo modo potest: temporis iniquitas atque invidia recessit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obsit: quod in causa boni fuit, profit. itaque nunc quemadmodum audiar, sentio, non modo ab iis, quorum iudicium atque potestas est: sed etiam ab illis, quorum tantum est existimatio. at tum si dicerem, non audirer: non quod alia res esset, immo eadem, sed tempus aliud. id adeo sic cognoscite. Quis tum³⁰ auderet dicere, nocentem condemnatum esse Oppianicum? quis nunc id audet negare? quis tum posset arguere, ab Oppianico iudicium tentatum esse pecuniâ? quis id hoc tempore infitiri potest? cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum esse tum denique, cum duobus proximis praeiudiciis condemnatus esset? quis est, qui id hoc tempore infirmare conetur? quare, invidia remota, quam dies mitigavit, oratio mea deprecata est, vestra fides atque aequitas a veritatis dis-

ceptatione rejecit; quid est praeterea, quod in causa relinquitur? versatam esse in judicio pecuniam, constat: ea quaeritur unde profecta sit; ab accusatore, an ab reo. accusator dicit haec: Primum, gravissimis criminibus accusabam, ut nihil opus esset pecunia: deinde, condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecuniâ posset: postremo, etiam si absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status incolumis maneret. quid contra reus? Primum, ipsam multitudinem, et atrocitatem criminum pertimecebam: deinde, Fabriciis, propter conscientiam mei sceleris, condemnatis, me esse condemnatum, sentiebam: postremo, in eum casum veneram, ut omnis mearum fortunarum status unius judicii periculo contineretur. age, quoniam corrumpendi judicii causas ille multas et graves habuit, hic nullam: profectio ipsius pecuniae requiratur. confecit tabulas diligentissime Cluentius. haec autem res habet hoc certe, ut nihil possit neque additum, neque detractum de re familiari latere. anni sunt octo, cum ista causa in ista meditatione versatur; cum omnia,

quae nunc ad eam rem pertinent, et ex hujus, et ex aliorum tabulis, agitis, tractatis, inquiritis: cum interea Cluentianae pecuniae vestigium nullum invenitis. quid? Albiana pecunia vestigiisne nobis odoranda est, an ad ipsum cubile, vobis ducibus, venire possumus? tenentur uno in loco H-S IO CXL: tenentur apud hominem audacissimum: tenentur apud judicem. quid vultis amplius? at enim Stalenus non fuit ab Oppianico, sed a Cluentio ad iudicium corrumpendum constitutus. cur enim, cum in consilium iretur, Cluentius, et Cannutius abesse patiebantur? cur cum in consilium mittebant, Stalenum judicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? Oppianicus quaerebat? Quintius flagitabat? sine Staleno ne in consilium iretur, tribunitia potestate perfectum est. at condemnavit. hanc enim damnationem dederat obfidem Bulbo et caeteris, ut destitutus ab Oppianico videretur. quare si istinc causa corrumpendi iudicii, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc denique omnis fraus et audacia est: hinc pudor, honesta vita, et nulla suspicio pecuniae, nulla corrup-

pendi iudicii causa: patimini, veritate patefacta, atque omni errore sublato, eò transire illius turpitudinis infamiam, ubi caetera maleficia consistant: ab eo invidiam discedere aliquando, ad quem nunquam accessisse culpam videtis. At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrumpendum iudicium, sed ad conciliationem gratiae. tene hoc, Atti, dicere, tali prudentia, etiam usu atque exercitatione praeditum? sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proxime accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet. in stultitia contrà est. minus enim stultus est is, cui nihil in mentem venit, quam ille, qui, quod stulte alteri venit in mentem, comprobatur. istam conciliationem gratiae Stalenus tum recenti re, cum faucibus premeretur, excogitavit, sive ut homines tum loquebantur, a P. Cethego admonitus, istam dedit conciliationis et gratiae fabulam. nam fuisse hunc hominum sermonem recordari potestis. Cethegum, quod hominem odisset, et quod ejus improbitatem versari in republica nollet, et quod videret, eum, qui se

ab reo pecuniam, cum iudex esset, clam, atque extra ordinem accepisse confessus esset, saluum esse non posse: minus ei fidele consilium dedisse. in hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi adversarium remove re voluisse. si erat ejusmodi causa, ut Stalenus nummos se accepisse negare non posset: nihil autem erat periculosius, nec turpius, quàm, ad quam rem accepisset, confiteri: non est consilium Cethegi reprehendendum. verum alia causa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua est. ille, cum re premeretur, quodcunque diceret, honestius diceret, quam si, quod erat factum, fateretur. te vero illud idem, quod tum explosum, et ejectum est, nunc retulisse demiror. quàm enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat similitudines: haerebat in tabulis publicis reus, et accusator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumniae relinquere accusationem Cluentius. An ut praevaricaretur? jam id³² quoque ad corrumpendum iudicium pertinet. sed quid opus erat ad eam rem ju-

dice sequestre? et omnino quamobrem tota ista res per Stalenum potius, hominem ab utroque alienissimum, sordidissimum, turpissimum, quam per bonum aliquem virum ageretur, et amicum necessariumque communem? sed quid ego haec pluribus, quasi de re obscura, disputo, cum ipsa pecunia, quae Staleno data est, numero ac summâ suâ non modo, quanta fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit ostendat? sexdecim dico iudices, ut Oppianicus absoveretur, corruptendos fuisse: ad Stalenum sexcenta et quadraginta millia nummum esse delata. si, ut tu dicis, gratiae conciliandae causâ, quadraginta istorum accessio millium quid valet? si, ut nos dicimus, ut 100XL millia nummum sexdecim iudicibus darentur; non Archimedes melius potuit describere. at enim judicia facta permulta sunt, a Cluentio iudicium esse corruptum. immo vero ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine in iudicium nunquam est vocata. ita multum agitata, ita diu iactata ista res est, ut hodierno die primum causa illa defensa sit, hodierno die primum veritas vocem con-

tra invidiam, his iudicibus freta, miserit.
veruntamen multa ista iudicia quae sunt?
ego enim me ad omnia confirmavi, et sic
paravi, ut docerem, quae facta postea ju-
dicia de illo dicerentur, partim ruinae si-
miliora aut tempestati, quam iudicio et
disceptationi fuisse: partim nihil contra
Avitum valere: partim etiam pro hoc esse:
partim esse ejusmodi, ut neque appellata
unquam iudicia sint, neque existimata.
hic ego, magis ut consuetudinem servem,
quam quod vos non vestrâ hoc sponte fa-
ciatis, petam a vobis, ut me, dum de his
singulis disputo judiciis, attente audiat.
Condemnatus est C. Junius, qui ei quae-
stioni praefuerat. adde etiam illud, si pla-
cet: tum est condemnatus, cum esset iudex
quaestionis. non modo causae, sed ne legi
quidem quidquam per tribunum plebis
laxamenti datum est. quo tempore illum
a quaestione ad nullum aliud reipublicae
munus abduci licebat, eo tempore ad
quaestionem ipse abreptus est. at quam
quaestionem? vultus enim vestri, Judi-
ces, me invitant, ut, quae reticenda pu-
taram, libeat jam libere dicere. quid?
illa tandem quaestio, aut disceptatio, aut

judicium fuit? putabo fuisse. dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos gestus est: qua de re Junius causam dixerit. quemcunque rogaris, hoc respondebit, quod pecuniam acceperit, quod innocentem circumvenerit. est haec opinio. at, si ita esset: hac lege accusatum esse oportuit, qua accusatur Avitus. at ipse ea lege querebat. paucos dies expectasset Quintius. at neque privatus accusare, nec, sedata jam invidia, volebat. videtis igitur non in causa, sed in tempore ac potestate spem omnem accusatoris fuisse. multam petivit. qua lege? quod in legem non jurasset: quae res nemini unquam fraudi fuit: et quod C. Verres, praetor urbanus, homo sanctus et diligens, subfortitionem ejus in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. his de causis C. Junius condemnatus est, Judices, levissimis et infirmissimis: quas omnino in judicium afferri non oportuit. itaque oppressus est non

34 causâ, sed tempore. Hoc vos Cluentio judicium putatis obesse oportere? quam ob causam? si ex lege subfortitus non erat Junius, aut si in legem aliquando non ju-

raverat: idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio judicabatur? non, inquit: sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quod contra aliam legem commiserat. qui hoc confitentur, possunt, illud idem iudicium fuisse, defendere. ergo idcirco, inquit, infestus tum praetor Junio fuit, quod illud iudicium corruptum per eum putabatur. num igitur hoc tempore causa mutata est? num aliae res, alia ratio illius iudicii, alia natura totius negotii nunc est, ac tum fuit? non opinor, ex iis rebus, quae gestae sunt, rem ullam potuisse mutari. quid ergo est causae, quod nunc nostra defensio audiatur tanto silentio, tunc Junio defendendi sui potestas erepta sit? quia tum in causa nihil erat, praeter invidiam, errorem, suspicionem, conciones quotidianas, seditiose ac populariter concitatas. accusabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad subsellia: ad iudicium non modo de concione, sed etiam cum ipsa concione veniebat. gradus illi Aurelii, tum novi, quasi pro theatro illi iudicio aedificati videbantur: quos ubi accusator concitatis hominibus complerat, non modo

dicendi ab reo, sed ne surgendi quidem potestas erat. nuper apud C. Orchinium, collegam meum, locus ab iudicibus Fausto Syllae de pecuniis residuis non est constitutus: non quò illi aut exlegem esse Syllam, aut causam pecuniae publicae contemptam atque abjectam putarent; sed quod, accusante tribuno plebis, conditione aequa disceptari posse non putaverunt. quid? conferam Syllamne cum Junio? an hunc tribunum plebis cum Quintio? an vero tempus cum tempore? Sylla maximis opibus, cognatis, affinibus, necessariis, clientibus plurimis: haec autem apud Junium parva, et infirma, et ipsius labore quaesita atque collecta. hic tribunus plebis, modestus, pudens, non modo non seditiosus, sed etiam seditiosis adversarius: ille autem acerbus, criminofus, popularis homo ac turbulentus. tempus hoc tranquillum ac pacatum: illud omnibus invidiae tempestatibus concitatum. quae cum ita essent, in Fausto tamen illi iudices statuerunt, iniqua conditione reum causam dicere, cum adversario ejus ad jus accusationis summa vis potestatis accede-

ret. Quam quidem rationem vos, Ju-³⁵
dices, diligenter pro vestra sapientia et
humanitate cogitare, et penitus perspi-
cere debetis, quid mali, quantum pe-
riculi unicuique nostrum inferre possit
vis tribunitia, conflata praesertim invi-
dia, et concionibus seditiose concitatis.
optimis hercle temporibus, tum, cum ho-
mines se non jactatione populari, sed
dignitate atque innocentia tuebantur, ta-
men nec P. Popillius, nec Q. Metellus,
clarissimi atque amplissimi viri, vim tri-
bunitiam sustinere potuerunt: nedum his
temporibus, his moribus, his magistrati-
bus, sine vestra sapientia, ac judiciorum
remediis, salvi esse possimus. non fuit i-
gitur illud iudicium, iudicii simile, Judi-
ces, non fuit: in quo non modus est adhi-
bitus, non mos consuetudoque servata,
non causa defensa. vis illa fuit, et, ut
saepe jam dixi, ruina quaedam, atque
tempestas, et quidvis potius, quam judi-
cium, aut disceptatio, aut quaestio. quod
si quis est, qui illud iudicium fuisse arbi-
tretur, et qui his rebus iudicatis standum
putet: is tamen hanc causam ab illa debet
sejungere. ab illo enim sive quod in le-

gem non jurasset, sive quod ex lege sub-
 sortitus judicem non esset, multa petita
 esse dicitur. Cluentii autem ratio cum
 illis legibus, quibus ab Junio multa peti-
 ta est, nulla potest ex parte esse conjunc-
 ta. at etiam Bulbus est condemnatus.
 adde, majestatis: ut intelligas, hoc judi-
 cium cum illo non esse conjunctum. at
 est hoc illi crimen obiectum. fateor: sed
 etiam legionem esse ab eo sollicitatam in
 Illyrico, C. Cosconii literis et multorum
 testimoniis planum factum est: quod cri-
 men erat proprium illius quaestionis, et
 quae res lege majestatis tenebatur. at
 hoc obfuit ei maxime. jam ista divina-
 tio est: qua si uti licet, vide, ne mea con-
 jectura multo sit verior. ego enim sic ar-
 bitror, Bulbum, quod homo nequam,
 turpis, improbus, multis flagitiis conta-
 minatus, in judicium sit adductus, idcir-
 co facilius esse damnatum. tu mihi ex
 tota causa Bulbi, quod tibi commodum
 est, eligis, ut id esse secutos judices dicas.

36 Quapropter hoc Bulbi judicium non plus
 obesse huic causae debet, quam illa, quae
 commemorata sunt ab accusatore, duo
 judicia, P. Popillii, et T. Guttae: qui

causam de ambitu dixerunt : qui accusati sunt ab iis, qui erant ipsi ambitûs condemnati : quos ego non idcirco esse arbitror in integrum restitutos, quod planum fecerint, illos ob rem judicandam pecuniam accepisse : sed quod iudicibus probarint, quod in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad praemia legis venire oportere. quapropter neminem dubitare existimo, quin illa damnatio ambitûs nulla ex parte cum causa Cluentii, vestroque iudicio conjuncta esse possit. quid, quod Stalenus est condemnatus? non dico hoc tempore, Iudices, id quod nescio an dici oporteat, illum majestatis esse damnatum. non recito testimonia hominum honestissimorum, quae in Stalenum sunt dicta ab iis, qui M. Aemilio, clarissimo viro, legati, et praefecti, et tribuni militares fuerunt: quorum testimoniis planum factum est, maxime ejus operâ, cum quaestor esset, in exercitu seditionem esse conflata. ne illa quidem testimonia recito, quae dicta sunt, de H-S 106; quae ille cum accepisset nomine iudicii Saffiniani, sicut in Oppianici iudicio postea, retinuit atque

suppressit. omitto et haec, et alia per-
 multa, quae illo iudicio in Stalenum dic-
 ta sunt: hoc dico, eandem tum fuisse P.
 et L. Cominiis, equitibus Romanis, ho-
 nestissimis hominibus et disertis, contro-
 versiam cum Staleno, quem accusabant,
 quae nunc mihi est cum Attio. Cominii
 dicebant idem, quod ego dico: Stalenum
 ab Oppianico pecuniam accepisse, ut iudi-
 cium corrumpere: Stalenus conciliandae
 gratiae causâ se accepisse dicebat. irride-
 batur haec illius reconciliatio, et persona
 viri boni suscepta, sicut in statuis inaura-
 tis, quas posuit ad Juturnae: quibus sub-
 scripsit, 'reges ab se in gratiam esse reduc-
 tos.' exagitabantur omnes ejus fraudes
 atque fallaciae: tota vita in ejusmodi rati-
 one versata aperiebatur: egestas domesti-
 ca, quaestus forensis in medium profere-
 batur: nummarius interpret pacis et con-
 cordiae non probabatur: itaque tum Sta-
 lenus, cum idem defenderet, quod Atti-
 us, condemnatus est. Cominii cum hoc
 agerent, quod nos in tota causa egimus,
 probaverunt. quamobrem si Staleni
 damnatione, Oppianicum iudicium cor-
 rumpere voluisse, Oppianicum iudici ad

emendas sententias dedisse pecuniam, judicatum est: cum ita constitutum sit, uti in illa culpa aut Cluentius sit, aut Oppianicus: Cluentii nummus nullus judici datus ullo vestigio reperitur: Oppianici pecunia post judicium factum a iudice ablata est: potest esse dubium, quin illa damnatio Staleni, non modo non sit contra Cluentium, sed maxime nostram causam defensionemque confirmet? Er. 37
 go adhuc Junii iudicium video esse ejusmodi, ut incursionem potius seditionis, vim multitudinis, impetum tribunitium, quam iudicium appellandum putem. quod si quis illud iudicium appellet, tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo illam multam, quae a Junio petita sit, cum Cluentii causa posse conjungi. illud igitur Junianum per vim factum est: Bulbi, et Popillii, et Guttae, contra Cluentium non est: Staleni, etiam pro Cluentio est. videamus ecquod aliud iudicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus. dixitne tandem causam C. Fidiculanus Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cum praesertim, id quod fuit in illo iudicio invidiosissimum, paucos

dies ex subfortitione sedisset ? dixit, et bis quidem dixit. in summam enim L. Quintius invidiam concionibus eum quotidianis, seditiosis et turbulentis adduxerat. uno iudicio multa est ab eo petita, sicut ab Junio, quod non suae decuriae munere, neque ex lege sedisset. paulo sedatiore tempore est accusatus, quam Junius, sed eadem fere lege, et crimine. quia nulla in iudicio seditio, neque vis, neque turba versata est, prima actione facillime est absolutus. non numero hanc absolutionem. nihilominus enim potest, ut illam multam non commiserit, accepisse tamen ob rem iudicandam, pecuniam, quam captam nusquam Stalenus eadem lege dixit. proprium crimen illud quaestionis ejus non fuit. Fidiculanus quid fecisse dicebatur ? accepisse a Cluentio H-S cccc. cujus erat ordinis ? senatorii. qua lege in eo genere à senatore ratio repeti solet, de pecuniis repetundis, ea lege accusatus, honestissime est absolutus. acta est enim causa more majorum, sine vi, sine metu, sine periculo : dicta, et exposita, et demonstrata sunt omnia : adducti iudices sunt, non modo

potuisse honeste ab eo reum condemna-
ri, qui non perpetuo sedisset, sed, si ali-
ud is iudex nihil scisset, nisi, quae prae-
judicia de eo facta esse constarent, audire
praeterea nihil debuisse. Tum etiam³⁸
illi quinque, qui imperitorum hominum
rumusculos aucupati, tum illum absol-
verunt, jam suam clementiam laudari
magnopere nolebant. a quibus si qui
quaereret, sedissentne iudices in C. Fa-
bricium; sedisse se dicerent. si interro-
garentur, num quo crimine is esset accu-
satus, praeterquam veneni ejus, quod
quaesitum Avito diceretur; negarent. si
deinde essent rogati, quid judicassent;
condemnasse se dicerent. nemo enim ab-
solvit. eodem modo quaesitum si esset de
Stamandro, certe idem respondissent:
tamen si ille una sententia est absolutus;
sed illam unam nemo tum istorum suam
dici vellet. uter igitur facilius suae sen-
tentiae rationem redderet: isne, qui se et
sibi et rei judicatae constituisse dicit: an
ille, qui se in principem maleficii, lenem:
in adjuutores ejus et conscios, vehemen-
tissimum esse respondit? quorum ego de
sententia non debeo disputare. neque

enim dubito, quin ii tales viri, suspicione aliquâ perculsi repentinâ, de statu suo declinarint. quare eorum, qui absolverunt, misericordiam non reprehendo: eorum, qui in iudicando superiora iudicia secuti sunt, sua sponte, non Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum vero, qui sibi non liquere dixerunt, sapientiam laudo: qui absolvere eum, quem nocentissimum cognorant, et quem ipsi bis jam antea condemnarant, nullo modo poterant; condemnare, cum tanta consilii infamia, et tam atrocis rei suspicio esset injecta, paulo posterius patefacta re, maluerunt. ac ne ex facto solum sapientes illos iudicetis, sed etiam ex hominibus ipsis, quod ii fecerint, rectissime ac sapientissime factum probetis: quis P. Octavio Bulbo ingenio prudentior, jure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absolvit. quis Q. Confidio constantior? quis iudiciorum, atque ejus dignitatis, quae in iudiciis publicis versari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate praestantior? ne is quidem absolvit. longum est de singulorum virtute ita di-

cere: quae, quia cognita sunt ab omni-
 bus, verborum ornamenta non quaerunt.
 qualis vir M. Juventius Peto fuit ex ve-
 tere illa iudicum disciplina? qualis L.
 Cauius Mergus? M. Basilus? C. Caudi-
 nus? qui omnes in iudiciis publicis, jam
 tum florente republica, floruerunt. ex eo-
 dem numero L. Cassius, Gn. Heius, pari
 et integritate, et prudentia: quorum nul-
 lius sententia est Oppianicus absolutus.
 atque ex omnibus, natu minimus, inge-
 nio, et diligentia, et religione par iis,
 quos antea commemoravi, P. Saturius,
 in eadem sententia fuit. O innocentiam
 Oppianici singularem! quo in reo, qui
 absolvit, ambitiosus: qui distulit, cautus:
 qui condemnavit, constans existimatur.
 Haec tum agitante Quintio, neque in ³⁹
 concione, neque in iudicio demonstrata
 sunt. neque enim ipse dici patiebatur, nec
 per multitudinem concitatam consistere
 cuiquam in dicendo licebat. itaque ipse,
 postquam Junium pervertit, causam to-
 tam reliquit. paucis enim diebus illis
 et ipse privatus est factus, et hominum
 studia deferbuisse intelligebat. quod si,
 per quos dies Junium accusavit, Fidicu-

lanum accusare voluisset: respondendi
 Fidiculano potestas facta non esset. ac
 primo quidem, omnibus illis iudicibus,
 qui Oppianicum condemnarant, mina-
 batur. jam insolentiam noratis hominis:
 noratis animos ejus, ac spiritus tribuni-
 tios. quod erat odium? dii immortales!
 quae superbia? quanta ignoratio fui?
 quàm gravis atque intolerabilis arrogan-
 tia? qui illud etiam ipsum acerbè tulerit
 (ex quo illa nata sunt omnia) non
 sibi, ac defensionì suae condonatum esse
 Oppianicum: proinde quasi non satis
 signi esse debuerit, ab omnibus eum fu-
 isse desertum, qui se ad patronum illum
 contulisset. erat enim Romae summa co-
 pia patronorum, hominum eloquentissi-
 morum, atque amplissimorum, quorum
 certe aliquis defendisset equitem Roma-
 num, in municipio suo nobilem, si ho-
 neste putasset ejusmodi causam posse
 40 defendi. Nam Quintius quidem, quam
 causam unquam antea dixerat, cum an-
 nos ad quinquaginta natus esset? quis
 eum unquam non modo in patroni, sed
 in laudatoris, aut advocati loco viderat?
 qui quòd Rostra jamdiu vacua, locumque

illum post adventum L. Syllae a tribunī-
tia voce desertum, oppresserat, multitu-
dinemque jam desuefactam a concioni-
bus ad veteris consuetudinis similitudi-
nem revocaverat, idcirco cuidam homi-
num generi paulisper jucundior fuit. at-
que idem quanto in odio postea suis illis
ipsis fuit, per quos in altiorem locum a-
scenderat? neque injuriā. facite enim, ut
non solum mores ejus et arrogantiam,
sed etiam vultum atque amictum, atque
illam usque ad talos demissam purpuram
recordemini. is, quasi non esset ullo mo-
do ferendum, se ex judicio discessisse vic-
tum, rem ab subselliis in Rostra detulit.
et jam querimur saepe, hominibus novis
non satis magnos in hac civitate esse
fructus? nego usquam unquam fuisse ma-
jores: ubi, si quis ignobili loco natus, ita
vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute
tueri posse videatur, usque eò pervenit,
quoad eum industria cum innocentia pro-
secuta est. si quis autem hoc uno niti-
tur, quod sit ignobilis: procedit saepe lon-
gius, quàm si idem ille esset cum iisdem
suis vitiis nobilissimus. ut Quintius (ni-
hil enim dicam de caeteris) si fuisset ho-

mo nobilis ; quis eum cum illa superbia
 atque intolerantia ferre potuisset ? quòd
 eo loco fuit ; ita tulerunt , ut , si quid habe-
 ret à natura boni , prodesse ei putarent o-
 portare : superbiam autem atque arrogan-
 tiam ejus deridendam magis arbitraren-
 tur propter humilitatem hominis , quam
 41 pertimescendam. Sed , ut illuc revertar :
 quo tempore Fidiculanus est absolutus ,
 tu , qui ea judicia facta commemoras ,
 quaero , quid tum esse existimas judica-
 tum ? certe gratis judicasse . at condem-
 narat : at causam totam non audierat : at
 in concionibus omnibus a L. Quintio
 vehementer erat , et saepe vexatus . il-
 la igitur omnia Quintiana , iniqua , fal-
 sa , turbulenta , popularia , seditiosa ju-
 dicia fuerunt . esto : potuit esse innocens
 Falcula . jam ergo aliquis Oppianicum
 gratis condemnavit : jam non eos Juni-
 us subfortitus est , qui pecunia accepta
 condemnarent : jam potuit aliquis ab i-
 nitio non sedisse , et tamen Oppianicum
 gratis condemnasse . verum , si innocens
 Falcula , quaeso , quis nocens ? si hic gra-
 tis condemnavit , quis accepit ? nego rem
 esse ullam in quemquam illorum objec-

tam, quae Fidiculano objecta non sit : neque aliquid fuisse in Fidiculani causa, quod idem non esset in caeterorum. aut hoc iudicium reprehendas tu, cuius accusatio rebus iudicatis niti videbatur, necesse est: aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare. quanquam satis magno argumento esse debet, quod ex tam multis iudiciis, absoluto Falcula, nemo reus factus est. quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis testibus? cum primum illi ipsi debuerint potius accusari de pecuniis repetundis, quam ambitus. nam, si in ambitus iudiciis hoc his obfuit, cum alia lege causam dicerent: certe, si propria lege huius peccati adducti essent, multo plus obfuisset. deinde, si tanta vis fuit istius criminis, ut, qua quisque lege ex illis iudiciis reus factus esset, tamen hac plaga periret: cur in tanta multitudine accusatorum, tantis praemiis, caeteri rei facti non sunt? hic profertur id, quod iudicium appellari non oportet, P. Septimio Scaevolae litem eo nomine esse aestimatum. cuius rei quae consuetudo sit,

quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. nunquam enim ea diligentia, quae solet adhiberi in caeteris judiciis, eadem, reo damnato, adhibita est. in litibus aestimandis fere iudices, aut, quod sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse, si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quod se perfunctos jam esse arbitrantur, cum de reo judicarunt, negligentius attendunt caetera. itaque et majestatis absoluti sunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites essent aestimatae: et hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato, de pecuniis repetundis, ad quos pervenisse pecunias in litibus aestimandis statutum sit, eos illi iudices absolvant. quod cum fit, non judicia rescinduntur, sed hoc statuitur, aestimationem litium, non esse iudicium. Scaevola condemnatus est aliis criminibus, frequentissimis Apuliae testibus. omni contentione pugnatum est, ut lis haec capitis aestimaretur. quae res, si rei judicatae pondus habuisset, ille postea vel iisdem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipsa factus esset. Sequitur id, quod illi

judicium appellant, (maiores autem nostri nunquam neque judicium nominarunt, neque perinde, ut rem judicatam, observaverunt) animadversio, atque auctoritas censoria. qua de re antequam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba facienda sunt: ut a me cum hujusce periculi, tum caeterorum quoque officiorum, et amicitiarum ratio conservata esse videatur. nam mihi cum viris fortibus, qui censores proxime fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero vero (sicuti et plerique vestrum sciunt) magnus usus, et summa utriusque officiis constituta necessitudo est. quare, quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem orationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimari velim: a Lentulo autem, familiari meo, qui a me pro eximia sua virtute, summisque honoribus, quos a populo Romano adeptus est, honoris causâ nominatur, facile hoc, Judices, impetrabo, ut, quam ipse adhibere consuevit in amicorum periculis fidem et diligentiam, tum vim animi, libertatemque dicendi; in hac mi-

hi concedat, ut tantum mihi sumam, quantum sine hujus periculo praeterire non possum. a me tamen, ut aequum est, omnia caute pedetentimque dicentur, ut neque fides hujus defensionis relicta, neque cujusquam aut dignitas laesa, aut amicitia violata esse videatur. video igitur, Judices, animadvertisse censores in iudices quosdam illius consilii Juniani, cum istam ipsam causam subscriberent. hic primum illud commune proponam, nunquam animadversionibus censoriis hanc civitatem ita contentam, ut rebus judicatis, fuisse. neque in re nota consummam tempus exemplis. ponam illud unum: C. Getam, cum a L. Metello, et Cn. Domitio, censoribus, ex senatu ejectus esset, censorem ipsum postea esse factum: et, cujus mores a censoribus erant reprehensi, hunc postea et populi Romani, et eorum, qui in ipsum animadvertebant, moribus praefuisse. quod si illud iudicium putaretur: ut caeteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate privantur: sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. nunc,

si quem Cn. Lentuli, aut L. Gellii liber-
 tus furti condemnarit, is, omnibus or-
 namentis amissis, nunquam ullam honest-
 tatis suae partem recuperabit. quos au-
 tem ipse L. Gellius, et Cn. Lentulus,
 duo censores, clarissimi viri, sapientissi-
 mique homines, furti, et captarum pecu-
 niarum nomine, notaverunt, ii non mo-
 do in senatum redierunt, sed etiam illa-
 rum ipsarum rerum judiciis absoluti sunt.
 Neminem voluerunt majores nostri non
 modo de existimatione cujusquam, sed ⁴³
 ne pecuniaria quidem de re minima esse
 judicem, nisi qui inter adversarios con-
 venisset. quapropter in omnibus legi-
 bus, quibus exceptum est, de quibus cau-
 sis aut magistratum capere non liceat, aut
 judicem legi, aut alterum accusare, haec
 ignominiae causa praetermissa est. timo-
 ris enim causam, non vitae poenam illa
 potestate esse voluerunt. itaque non so-
 lum, Judices, illud ostendam, quod jam
 videtis, populi Romani suffragiis saepe-
 numero censorias subscriptiones esse de-
 letas, verum etiam judiciis eorum, qui
 jurati statuere majore cum religione et
 diligentia debuerunt. primum judices,

senatores, equitesque Romani in compluribus jam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suae potius religioni, quàm censorum opinioni, paruerunt. deinde praetores urbani, qui iurati debent optimum quemque in selectos iudices referre, nunquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt. censores denique ipsi saepenumero superiorum censorum iudiciis (si ista iudicia appellari vultis) non steterunt. atque etiam ipsi inter se censores sua iudicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius iudicium non modo reprehendat, sed etiam rescindat: ut alter de senatu moveri velit, alter retineat, et ordine amplissimo dignum existimet: ut alter in aerarios referri, aut tribu moveri jubeat, alter vetet. quare quæ vobis in mentem venit, haec appellare iudicia, quae a populo Romano rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, a magistratibus negligi, ab iis, qui eandem potestatem adepti sunt, commutari, inter
 41 collegas discrepare videatis. Quae cum ita sint: videamus, quid tandem censores de illo iudicio corrupto iudicasse di-

cantur. ac primum illud statuamus: utrum, quia censores subscripserint, ita sit: an, quia ita fuerit, illi subscripserint. si ideo, quia subscripserint: videte, quid agatis, ne in unumquemque nostrum censoribus in posterum potestatem regiam permittatis: ne subscriptio censoria non minus calamitatis civibus, quam illa acerbissima proscriptio, possit afferre: ne censorium stylum, cujus mucronem multis remediis majores nostri retulerunt, aequae posthac, atque illum dictatorum gladium pertimescamus. sin autem quod subscriptum est, quia verum est, idcirco grave debet esse; hoc quaeramus, verum sit, an falsum: removeantur auctoritates censoriae: tollatur id ex causa, quod in causa non est: doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit: unum denique aliquod a Cluentio profectae pecuniae vestigium ostende. vince deinde, virum bonum fuisse Oppianicum, hominem integrum: nihil de illo unquam secus esse existimatum: nihil denique praejudicatum. tum auctoritatem censorum amplexator: tum illorum iudicium cum re

conjunctum esse defendito. dum vero e-
 um fuisse Oppianicum constabit, qui ta-
 bulas publicas municipii sui corrupisse
 judicatus sit: qui testamentum interleve-
 rit, qui, supposita persona, falsum testa-
 mentum obsignandum curarit: qui eum,
 cujus nomine id obsignatum est, interfe-
 cerit: qui avunculum filii sui in servitute
 ac vinculis necarit: qui municipes suos
 proscribendos, occidendosque curarit:
 qui ejus uxorem, quem occiderat, in ma-
 trimonium duxerit: qui pecuniam pro
 abortione dederit: qui socrum, qui ux-
 orem, qui uno tempore fratris uxorem,
 speratosque liberos, fratremque ipsum,
 qui denique suos liberos interfecerit:
 qui cum venenum privigno suo quae-
 reret, manifesto sit deprehensus: cu-
 jus ministris consciisque damnatis, ipse
 adductus in judicium pecuniam judici
 dederit ad sententias judicum corrup-
 endas: dum haec, inquam, de Oppiani-
 co constabunt, nec ullo argumento Clu-
 entianae pecuniae crimen tenebitur: quid
 est, quod te ista censoria, sive voluntas,
 sive opinio fuit, adjuvare, aut hunc in-
 nocentem opprimere posse videatur: ?

1110 ORATIO PRO

Quid igitur censores secuti sunt? ne ipsi⁴⁵ quidem, ut gravissime dicam, quidquam aliud dicent, praeter sermonem atque famam. nihil se testibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo argumento comperisse, nihil denique, causâ cognita, statuisse dicent. quod si ita fecissent: tamen id non ita fixum esse deberet, ut convelli non liceret. non utar exemplorum copia, quae summa est: non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratiosum proferam. nuper hominem tenuem, scribam aedilitium, D. Matrinium cum defendissem apud M. Junium, Q. Publicium praetores, et M. Plaetorium, C. Flaminium, aediles curules, persuasi, ut scribam jurati legerent eum, quem iidem isti censores aerarium reliquissent. cum enim in homine nulla culpa reperiretur, quid ille meruisset, non quid de eo statutum esset, quaerendum esse duxerunt. nam haec quidem, quae de iudicio corrupto subscripserint, quis est, qui ab illis satis cognita, et diligenter iudicata arbitretur? in M'. Aquilium, et in T. Guttam video esse subscriptum. quid est hoc? duos esse corruptos solos pecunia. quid

caeteri? videlicet gratis condemnarunt, non est igitur circumventus, non est oppressus pecunia, non ut illae Quintianae conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt, ac suspicione ponendi. duos solos video auctoritate censorum affines ei turpitudini judicari. aut illud afferant, aliquid esse, quod de iis duobus habuerint com-
 46 pertum, de caeteris comperisse. Nam illud quidem minime probandum est, ad nationes, auctoritatemque censoriam, exemplum illos a consuetudine militari transfuisse. statuerunt enim ita majores nostri, ut, si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, poena ad paucos perveniret. quod idem facere censores in delectu dignitatis, et in judicio civium, et in animadversione vitiorum, qui convenit? nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium impetum, vimque pertimuit, potest idem postea et miles esse melior, et vir bonus, et civis utilis. quare, ne in bello, propter hostium metum, delinqueret, amplior ei mortis et supplicii metus

est a majoribus constitutus. ne autem
nimium multi poenam capitis subirent,
idcirco illa sortitio comparata est. hoc
tu idem facies, censor, in senatu legendo?
si erunt plures, qui, ob innocentem con-
demnandum, pecuniam acceperint, non
animadvertas in omnes, sed carpas, ut
velis, et paucos ex multis ad ignomini-
am sortiare? habebit igitur, te sciente et
vidente, curia senatorem, populus Ro-
manus judicem, respublica civem sine ig-
nominia quemquam, qui ad perniciem
innocentis, fidem suam et religionem pe-
cuniâ commutarit? et, qui pretio adduc-
tus eripuerit patriam, fortunas, liberos
civi innocenti, is censoriae severitatis
notâ non inuretur? tu es praefectus mo-
ribus, tu magister veteris disciplinae et
severitatis, si aut retines quemquam sci-
ens in senatu, scelere tanto contamina-
tum: aut statuis, qui in eadem culpa sit,
non eadem poena affici oportere? et quam
conditionem supplicii majores in bello
timiditati militis propositam esse volue-
runt, eandem tu in pace constitues im-
probitali senatoris? quòd si hoc exem-
plum ex re militari ad animadversionem

censoriam transferendum fuit: sortitione id ipsum factum esse oportuit. sin autem sortiri ad poenam, atque hominum delictum fortunae iudicio committere, minime censorium est; certe in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam et turpitudinem, non oportet. Verum omnes intelligimus, in istis subscriptionibus ventum quendam popularem esse quaesitum. iactata res erat in concione a tribuno seditioso: incognita causa probatum illud erat multitudini: illicitum est contra dicere: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. in invidiam porro magnam illa iudicia venerant. etenim paucis postea mensibus alia vehemens erat in iudiciis ex notatione tabularum invidia versata. praetermitti a censoribus, et negligi macula iudiciorum posse non videbatur. homines, quos caeteris vitiis, atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt, et eo magis, quod illo ipso tempore, illis censoribus erant iudicia cum equestri ordine communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam sua

auſtoritate illa iudicia cum equeſtri ordine reprehendiſſe. quod ſi hanc apud eos ipſos cenſores mihi, aut alii cauſam agere licuiſſet, hominibus tali prudentia certe probaviſſem (res enim indicat) nihil ipſos habuiſſe cogniti, nihil comperti: ex tota ipſa ſubſcriptione rumorẽ quendam et plauſum popularem eſſe quaefitum. nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, ſubſcripſit L. Gellius, quod is pecuniam accepiſſet, quo innocentem condemnaret. jam id ipſum quantae divinationis eſt, ſcire, innocentem fuiſſe reum, quem fortasſe nunquam viderat, cum homines ſapientiſſimi, iudices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, cauſa cognita, ſibi dixerint non liquere? verum eſto. condemnat Popillium Gellius: iudicat, accepiſſe a Cluentio pecuniam. negat hoc Lentulus. nam Popillium, quod erat libertini filius, in ſenatum non legit: locum quidem ſenatorium ludis, et caetera ornamenta reliquit, et eum omni ignominia liberat. quod cum facit, iudicat, ejus ſententia gratis eſſe Oppianicum condemnatum. et eundem Popillium poſtea Lentulus in

ambitûs judicio pro testimonio diligentissime laudat. quare, si neque L. Gellii judicio stetit Lentulus, neque Lentuli existimatione contentus fuit Gellius; et, si uterque censor censoris opinione standum non putavit: quid est, quamobrem quisquam nostrum censorias subscriptiones omnes, fixas, et in perpetuum ratas
 48 putet esse oportere? At in ipsum Avitum animadverterunt. nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, sed erratum. neque enim hoc homine sanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior esse quisquam potest: neque illi aliter dicunt: sed eandem illam famam judicii corrupti secuti sunt. neque ipsi secus existimant, quàm nos existimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute: sed putarunt prætermitti accusatorem non potuisse, cum animadversum esset in iudices: qua de re tota si unum factum ex omni antiquitate protulerò, plura non dicam. non enim mihi exemplum summi et clarissimi viri, P. Africani, prætereundum videtur: qui cum esset censor, et in equitum censu C. Li-

cinus Sacerdos prodiisset, clarâ voce, ut omnis concio audire posset, dixit se scire, illum verbis conceptis pejerasse. si quis contrâ dicere vellet, usurum esse eum suo testimonio. deinde cùm contra nemo diceret, iussit equum traducere. itaque is, cuius arbitrio et populus Romanus, et exterae gentes contentae esse consueverant, ipse sua conscientia ad ignominiam alterius contentus non fuit. quòd si hoc Avito facere licuisset, facile, illis ipsis iudiciis, et falsae suspicioni, et invidiae populariter excitatae restitisset. unum etiam est, quod me maxime conturbat, cui loco respondere posse vix videor, quòd elogium recitasti de testamento Cn. Egnatii, patris, hominis honestissimi videlicet et sapientissimi, idcirco se exheredasse filium, quod is ob Oppianici damnationem pecuniam accepisset. de cuius hominis levitate et inconstantia plura non dicam. hoc testamentum ipsum, quod recitas, ejusmodi est, ut ille, cùm eum filium exheredaret, quem odebat, ei filio coheredes homines alienissimos conjungeret, quem diligebat. sed tu, Atti, consideres, censeo, diligenter,

utrum censorum iudicium grave velis esse, an Egnatii. si Egnatii: leve est, quod censores de caeteris subscripserint. ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem esse vis, ex senatu ejecerunt. si autem censorum: hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredavit, censores in senatu, cum patrem ejicerent, retinuerunt. At enim senatus universus iudicavit, illud corruptum esse iudicium. quomodo? suscepit causam. an potuit rem delatam ejusmodi repudiare? cum tribunus plebis, populo concitato, rem penè ad manus revocasset: cum vir optimus, et homo innocentissimus, pecunia circumventus esse diceretur: cum invidia flagraret ordo senatorius: potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reipublicae repudiari? at quid est decretum? quàm sapienter? quàm diligenter? ‘si qui sunt, quorum operâ factum sit, ut iudicium publicum corrumperetur.’ utrum videtur senatus id factum iudicare: an, si factum sit, moleste graviterque ferre? si ipse A. Cluentius sententiam de iudiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii

dixerunt, quorum sententiis Cluentium
condemnatum esse dicitis. sed quaero a
vobis, num istam legem ex isto senatus-
consulto L. Lucullus consul, homo sapi-
entissimus, tulerit: num anno post M.
Lucullus, et C. Cassius, in quos tum
consules designatos idem illud senatus
decreverit. non tulerunt. et quod tu A-
viti pecuniâ factum esse arguis, neque id
ulla vel tenuissima suspitione confirmas,
factum est primò illorum aequitate, et sa-
pientia consulum, ut id, quod senatus de-
creverat, ad illud invidiae praesens incen-
dium restinguendum, id postea referen-
dum ad populum non arbitrarentur. ipse
deinde populus Romanus, qui L. Quin-
tii tribuni plebis fictis querimoniis antea
concitatus, rem illam et rogationem fla-
gitarat, idem C. Junii filii, pueri parvuli,
lacrymis commotus, maximo clamore et
concurſu totam illam legem et quaestio-
nem repudiavit. ex quo intelligi potuit
id, quod saepe dictum est: ut mare, quod
sua natura tranquillum sit, ventorum vi
agitari atque turbari; sic et populum Ro-
manum sua sponte esse placatum, homi-
num seditiosorum vocibus, ut violentissi-

50 mis tempestatibus, concitari. Est etiam reliqua permagna auctoritas : quem ego turpiter penè praeterii. mea enim esse dicitur. recitavit ex oratione nescio qua Attius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam judicum ad honeste judicandum, et commemorationem tum illorum judiciorum, quae probata non essent, tum illius ipsius judicii Juniani: perinde quasi ego non ab initio hujus defensionis dixerim, invidiosum illud fuisse judicium: aut, cum de infamia judiciorum, quae probata non essent, disputarem, potuerim illud, quod tam popolare esset, in illo tempore praeterire. ego vero, si quid ejusmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro testimonio dixi, et illa oratio potius temporis mei, quam judicii et auctoritatis fuit. cum enim accusarem, et mihi initio proposuissem, ut animos et populi Romani et judicum commoverem, cumque omnes offensiones judiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem, istam rem, quae tam populariter esset agitata, praeterire non potui. sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris,

quas in judiciis habuimus, auctoritates
 nostras consignatas se habere arbitratur.
 omnes enim illae orationes causarum et
 temporum sunt, non hominum ipsorum
 ac patronorum. nam, si causae ipsae pro
 se loqui possent, nemo adhiberet orato-
 rem. nunc adhibemur, ut ea dicamus,
 non quae nostrâ auctoritate constituan-
 tur; sed quae ex re ipsa, causaque du-
 cantur. hominem ingeniosum, M. An-
 tonium, aiunt solitum esse dicere, ‘ id-
 ‘ circo se nullam unquam orationem
 ‘ scripsisse, ut, si quid aliquando, quod
 ‘ non opus esset, ab se esset dictum, posset
 ‘ se negare dixisse:’ perinde quasi, quid
 a nobis dictum, aut actum sit, id nisi lite-
 ris mandaverimus, hominum memoria
 non comprehendatur. Ego vero in is-
 to genere libentius cum multorum, tum
 hominis eloquentissimi et sapientissimi,
 L. Crassi, auctoritatem sequor, qui cum
 L. Plancium defenderet, accusante M.
 Bruto, homine in dicendo vehementi et
 callido, cum Brutus, duobus recitatori-
 bus constitutis, ex duabus ejus orationi-
 bus capita alterna, inter se contraria, re-
 citanda curasset, quod in dissuasi-
 one ro-

gationis ejus, quae contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatûs detrahit: in suafione legis Serviliae summis ornat senatum laudibus: et multa in equites Romanos cum ex ea oratione asperius dicta recitasset, quo animi illorum judicum in Crassum incenderentur; aliquantum esse commotus dicitur. itaque in respondendo primùm exposuit utriusque rationem temporis, ut oratio ex re et causa habita videretur: deinde, ut intelligere posset Brutus, quem hominem, et non solum qua eloquentia, verum etiam quo lepore, et quibus facetiis praeditum laceffisset; tres et ipse excitavit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accusatoris, de jure civili reliquit. eorum initia cum recitarentur, ea, quae vobis nota esse arbitror: ‘ forte evenit, ut
 ‘ ruri in Privermate essemus, ego, et Brutus filius:’ fundum Privernatem flagitabat. ‘ in Albano eramus ego, et Brutus filius:’ Albanum poscebat. ‘ in Tiburte forte cum assedissemus ego, et filius Brutus:’ Tiburtem fundum requirebat. Brutum autem, hominem fa-

52
pientem, quod filii nequitiam videret,
quae praedia ei relinqueret, testificari di-
cebat voluisse. quod si potuisset honeste
scribere, se in balneis cum id aetatis fi-
lio fuisse, non praeteriisset. eas se tamen
ab eo balneas non ex libris patris, sed
ex tabulis, et ex censu quaerere. Cras-
sus tum ita Brutum ultus est, ut illum re-
citationis suae poeniteret. moleste enim
fortasse tulerat, se in iis orationibus re-
prehensum, quas de republica habuisset:
in quibus forsitan magis requiratur con-
stantia. ego autem illa recitata esse non
moleste fero. neque enim ab illo tempore,
quod tum erat, neque ab ea causa,
quae tum agebatur, aliena fuerunt: ne-
que mihi quidquam oneris suscepi, cum
ista dixi, quo minus honeste hanc cau-
sam, et libere possem defendere. quod
si velim confiteri, me causam A. Cluentii
nunc cognoscere, antea fuisse in illa o-
pinione populari: quis tandem id possit
reprehendere? praesertim, Iudices, cum
a vobis quoque ipsis hoc impetrare sit ae-
quissimum, quod ego et ab initio petivi, et
nunc peto, ut, si quam huc graviolem de
illo iudicio opinionem attulistis, hanc,

52 causa perspecta, atque omni veritate cog-
 nita, deponatis. Nunc, quoniam ad
 omnia, quae abs te dicta sunt, T. Atti,
 de Oppianici damnatione respondi: con-
 fiteare necesse est, te opinionem multum
 fefellisse, quod existimaris, me causam A.
 Cluentii non facto ejus, sed lege defensu-
 rum. nam hoc persaepe dixisti, tibi sic
 renuntiari, me habere in animo causam
 hanc praesidio legis defendere. itane est?
 ab amicis videlicet imprudentes prodi-
 mur? et est nescio quis de iis, quos ami-
 cos nobis arbitramur, qui nostra consilia
 ad adversarios deferat? quisnam tibi hoc
 renuntiavit? quis tam improbus fuit?
 cui ego autem narravi? nemo, ut opi-
 nor, in culpa est: sed nimirum tibi istuc
 lex ipsa renuntiavit. sed num tibi ita de-
 fendisse videor, ut tota in causa mentio-
 nem ullam fecerim legis? num secus hanc
 causam defendissem, hac si lege Avitus
 teneretur? certe ut hominem confirmare
 oportet, nullus est locus a me purgandi
 istius invidiosi criminis praetermissus.
 quid ergo est? quaeret fortasse quispiam,
 displiceatne mihi, legum praesidio a ca-
 pite periculum propulsare, mihi vero,

Judices, non displicet: sed utor instituto meo. in hominis honesti prudentisque judicio, non solum meo consilio uti consuevi, sed multum etiam ejus, quem defendo, et consilio, et voluntati obtempero. nam, ut haec ad me causa delata est: qui leges eas, ad quas adhibemur, et in quibus versamur, nosse deberem: dixi Avito statim, de eo, 'qui coisset, quo quis condemnaretur,' illum esse liberum: teneri autem nostrum ordinem. atque ille me orare et obsecrare coepit, ut ne sese lege defenderem. cum ego, quae mihi viderentur, dicerem: traduxit me ad suam sententiam. affirmabat enim lacrymans, non se cupidiorum esse civitatis retinendae, quàm existimationis. morem homini gessi: et tamen idcirco feci, (neque enim id semper facere debemus) quod videbam, per se, ipsam causam copiosissime sine lege posse defendi. videbam, in hac defensione, qua jam sum usus, plus dignitatis: in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris futurum. quod si nihil aliud esset actum, nisi ut hanc causam obtinerem, lege recitata, perorasssem. Neque me illa oratio commove-

ret, quod ait Attius, indignum esse facinus, si senator iudicio quemquam circumvenerit, legibus eum teneri: si eques Romanus hoc idem fecerit, non teneri. ut tibi concedam, hoc indignum esse, (quod cujuscumque sit, jam videro) tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius, in ea civitate, quae legibus continetur, discedi a legibus. hoc enim vinculum est hujus dignitatis, qua fruimur in republica; hoc fundamentum libertatis, hic fons acquitatis. mens, et animus, et consilium, et sententia civitatis, posita est in legibus. ut corpora nostra sine mente: sic civitas sine lege, suis partibus, ut nervis, ac sanguine, et membris, uti non potest. legum ministri, magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus. quid est, Q. Naso, cur tu in hoc sexto loco sedeas? quae vis est, quae abs te hi iudices, tali dignitate praediti, coercerentur? vos autem, Iudices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis? quo jure Attius, quae voluit, dixit? cur mihi tamdiu potestas di-

cendi datur? quid sibi autem illi scribae, quid lictores, quid caeteri, quos apparere huic quaestioni video, volunt? opinor haec omnia lege fieri, totumque hoc iudicium (ut antea dixi) quasi mente quadam regi legis, et administrari. quid ergo est? haec quaestio sola ita gubernatur? quid M. Plaetorii, et C. Flamini inter sicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquilii, apud quem nunc de ambitu causa dicitur? quid reliquae quaestiones? circumspicite omnes reipublicae partes: omnia legum imperio et praescripto fieri videbitis. si quis apud me te, T. Atti, reum velit facere: clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. neque haec tua recusatio confessio sit captae pecuniae: sed laboris, sed periculi non legitimi declinatio. Nunc, quid agatur, et quid abs te juris constituatur, vide. jubet lex ea, qua lege haec quaestio constituta est, iudicem quaestionis, hoc est, Q. Voconium, cum iis iudicibus, qui ei obvenerint, (vos appellat, Iudices,) quaerere de veneno. in quem quaerere? infinitum est. 'quicumque fe-

'cerit, vendiderit, emerit, habuerit, de-
 'derit.' quid eadem lex statim adjungit?
 recita. ' deque ejus capite quaerito.'
 cujus? qui coierit? convenerit? non ita
 est. quid ergo est? dic. ' qui tribunus
 ' militum legionibus quatuor primis, qui-
 ' ve quaestor, tribunus plebis.' deinceps
 omnes magistratus nominavit. ' quive
 ' in senatu sententiam dixit, dixerit.'
 quid tum? ' qui eorum coit, coierit, con-
 ' venit, convenerit, quo quis judicio
 ' publico condemnaretur.' qui eorum?
 quorum? videlicet, qui supra scripti sunt.
 quid interest, utro modo scriptum sit?
 etsi est apertum, tamen ipsa lex docet.
 ubi enim omnes mortales allegat, ita lo-
 quitur: ' qui venenum malum fecit, fe-
 ' cerit.' omnes viri, mulieres, liberi,
 servi in judicium vocantur. si item de
 coitione voluisset: adjunxisset, ' quive
 ' coierit.' nunc ita est, ' deque ejus ca-
 ' pite quaerito, qui magistratum habue-
 ' rit, quive in senatu sententiam dixerit:
 ' qui eorum coit, coierit.' num is Clu-
 entius? certe non est. quis ergo est Clu-
 entius? qui tamen defendi causam suam
 lege nolit. itaque abjicio legem: morem

Cluentio gero : tibi tamen, Atti, pauca, quae ab hujus causa sejuncta sunt, respondebo. est enim quiddam in hac causa, quod Cluentius ad se ; est aliquid, quod ego ad me putem pertinere. hic sua putat interesse, se re ipsa, et gesto negotio, non lege defendi : ego autem mea existimo interesse, me nulla in disputatione ab Attio videri esse superatum. non enim mihi haec causa sola dicenda est. omnibus hic labor meus propositus est, quicunque hac facultate defensionis contenti esse possunt. nolo, quemquam eorum, qui adsunt, existimare, me, quae de lege ab Attio dicta sunt, si reticuerim, comprobare. quamobrem, Cluenti, de te tibi obsequor : neque ego legem recito, neque hoc loco pro te dico ; sed ea, quae a me desiderari arbitror, non relinquam. Iniquum tibi videtur, Atti, esse, non iisdem legibus omnes teneri. primum (ut id iniquissimum esse confitear) hujusmodi est, ut commutatis eis opus sit legibus, non ut iis, quae sunt, non pareamus. deinde quis unquam hoc senator accusavit, ut, cum altiore gradum dignitatis, beneficio populi Romani

esset consecutus, eo se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? quàm multa sunt commoda, quibus caremus: quàm multa molesta ac difficilia, quae subimus? atque haec omnia tantum honoris et amplitudinis commodis compensantur. converte nunc te ad equestrem ordinem, atque in caeteros ordines; easdem vitae conditiones non perferent. putant enim minus multos sibi laqueos legum, et conditionum, ac iudiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis aut non potuerunt ascendere, aut non petiverunt. atque, ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur; caeteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem, 'ne quis iudicio circumveniretur,' C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. postea L. Sylla, homo a populi causa remotissimus, tamen, cum ejus rei quaestionem hac ipsâ lege constitueret, quâ vos hoc tempore judicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare novo quaestionis genere ausus non est. quod si fieri posse existimasset: pro illo odio, quod

habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentius, quam omnem illam acerbitatem proscriptionis suae, questus in veteres iudices, in hanc unam quaestionem contulisset. nec nunc quidquam agitur, (mihi credite, Iudices, et prospicite id, quod providendum est) nisi, ut equester ordo in huiusce legis periculum includatur. neque hoc agitur ab omnibus, sed a paucis. nam ii senatores, qui se facile tuentur integritate et innocentia, quales (ut vere dicam) vos estis, et caeteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini senatorio dignitate proximis, concordia conjunctissimos esse cupiant: sed ii, qui se volunt posse omnia, neque praeterea quidquam esse aut in homine ullo, aut in ordine: hoc uno metu se putant equites Romanos in potestatem suam redacturos, si constitutum est, ut de iis, qui rem iudicarent, huiusmodi iudicia fieri possint. vident enim auctoritatem huius ordinis confirmari: vident iudicia comprobari: hoc metu proposito, evellere se aculeum severitatis vestrae posse confidunt. quis enim de homine audeat, paulo maioribus opibus praedito, vere

et fortiter judicare; cum videat, sibi de eo, quod coierit, aut consenserit, causam esse dicendam? O viros fortes, equites Romanos! qui homini clarissimo ac potentissimo, M. Druso, tribuno plebis restiterunt, cum ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, quae tum erat, nobilitate, nisi uti; qui res judicassent, hujuscemodi quaestionibus in iudicium vocarentur. tunc C. Flavius Pusio, Cn. Titinnius, C. Maecenas, illa robora populi Romani, caeterique hujuscemodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpaе suscipere se putarent, recusando: sed apertissime repugnarunt, cum haec recusarent, et palam fortissime, atque honestissime dicerent, se potuisse iudicio populi Romani in amplissimum locum pervenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent; sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quae dignitas: quae se non contempsisse, sed ordine suo, patrumque suorum, contentos fuisse, et vitam illam tranquillam et quietam, remotam a procellis invidiarum, et hujuscemodi iudiciorum anfractu, sequi

maluisse. aut sibi ad honores petendos aetatem integram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam conditionem vitae, quam secuti, petitionem reliquissent, manere: iniquum esse, eos, qui honorum ornamenta, propter periculorum multitudinem, praetermisissent, populi beneficiis esse privatos, iudiciorum novorum periculis non carere. senatorem hoc queri non posse, propterea, quod ea conditione proposita petere coepisset: quodque permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud exterarum nationes nomen et gratia, toga praetexta, sella curulis, insignia, fascēs, exercitus, imperia, provinciae: quibus in rebus cum summum recte factis majores nostri praemium, tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua nunc Avitus accusatur, quae tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim, ea lege equestrem ordinem non teneri: sed ne nova lege alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem unquam recusavit, quominus vel ea

lege rationem vitae suae redderet, qua non teneretur. quae si vobis conditio placet: omnes id agamus, ut haec quam primum in omnes ordines quaestio perferatur. 57 Interea quidem, per deos immortales! quoniam omnia commoda nostra, jura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, a legibus non recedamus: simul et illud quam sit indignum, cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere: vobis rempublicam. et fortunas suas commisisse: ipsum sine cura esse: non metuere, ne lege ea, quam nunquam ipse jusserit, et quaestione, qua se solum liberumque esse arbitretur, per paucos judices astringatur. agit enim sic causam T. Attius, adolescens bonus et disertus, omnes cives legibus teneri omnibus: vos attenditis, et auditis silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius, eques Romanus, causam dicit ea lege, qua lege senatores, et ii, qui magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum recusare, et in arce legis praesidia constituere defensionis meae non licet. si obtinuerit causam Cluentius, (sicuti vestra aequitate nixi confidimus) existimabunt, id quod

erit, obtinuisse propter innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem, quam attingere noluerit, praesidii nihil fuisse. hic nunc est quiddam, quod ad me petineat, de quo ante dixi, quod ego populo Romano praestare debeam, quoniam is meae vitae status est, ut omnis mihi cura atque opera posita sit in omnium periculis defendendis. video, quanta, et quàm periculosa, et quàm infinita quaestio tentetur ab accusatoribus, cum eam legem, quae in nostrum ordinem scripta sit, in populum Romanum transferre conentur. qua in lege est, 'qui coierit:' quod quàm late pateat, videtis. 'convenit:' aequè infinitum et incertum est. 'consenserit:' hoc vero cum incertum et infinitum, tum obscurum et occultum est. 'falsumve testimonium dixerit.' quis de plebe Romana testimonium dixit unquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum esse videatis? nam diciturum quidem certe, si hoc iudicium plebi Romanae propositum sit, neminem unquam esse confirmo. sed hoc polliceor omnibus, si cui forte hac lege negotium faceissetur, qui lege non teneatur, si is u-

ti me defensore voluerit, me ejus causam
 legis praesidio defensurum: et vel his ju-
 dicibus, vel eorum similibus, facile pro-
 baturum, et omni me defensione usurum
 esse legis: qua nunc ut utar, ab eo, cujus
 voluntati mihi obtemperandum est, non
 58 conceditur. Non enim debeo dubita-
 re, Judices, quin, si qua ad vos causa hu-
 jusmodi delata sit ejus, qui lege non te-
 neatur; etiam si is invidiosus, aut multis
 offensus esse videatur, etiam si eum ode-
 ritis, etiam si inviti absoluturi sitis, ta-
 men absolvatis: et religioni potius ves-
 trae, quam odio pareatis. est enim sapi-
 entis judicis, cogitare, tantum sibi a po-
 pulo Romano esse permissum, quantum
 commissum et creditum sit: et non solum
 sibi potestatem datam, verum etiam fi-
 dem habitam esse meminisse: posse, quem
 oderit, absolvere: quem non oderit, con-
 demnare: et semper non quid ipse ve-
 lit, sed quid lex et religio cogat, cogita-
 re: animadvertere, qua lege reus citetur;
 de quo reo cognoscat, quae res in quaes-
 tione versetur. cum haec sunt videnda;
 tum vero illud est hominis magni, Judi-
 ces, atque sapientis, cum illam, judican-

di causâ, tabellam sumpserit, non se putare esse solum, neque sibi, quodcunque concupierit, licere; sed habere in consilio legem, religionem, aequitatem, fidem: libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditatesque omnes amovere: maximeque aestimare conscientiam mentis suae, quam a diis immortalibus accepimus; quae a nobis divelli non potest; quae si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine ullo metu et summa cum honestate vivemus. haec si T. Attius aut cognovisset, aut cogitasset: profecto ne conatus quidem esset dicere, id quod verbis multis egit, iudicem, quod ei videatur, statuere, et non devinctum legibus esse oportere. quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate, nimium; pro reipublicae dignitate, parum; pro vestra prudentia, satis dixisse videor. reliqua perpauca sunt, quae, quia vestrae quaestionis erant, idcirco illi statuerunt sibi fingenda esse, et proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in iudicium nihil, praeter invidiam, attulissent. Atque, ut 59
existimetis, necessario me de his rebus

de quibus jam dixerim, pluribus egisse verbis, attendite reliqua, profecto intelligetis, ea, quae paucis demonstrari potuerunt, brevissime esse defensa. Cn. Decio Samniti, ei, qui proscrip̄tus est, injuriam in calamitate ejus ab hujus familia factam esse dixistis. ab nullo ille liberalius, quàm a Cluentio tractatus est. hujus illum opes in rebus ejus incommodis sublevarunt. atque hoc cum ipse, tum omnes ejus amici, necessarii que cognoverunt. Ancarii, et Paceni pastoribus, hujus villicum vim et manus attulisse. cum quaedam in collibus (ut solet) controversia pastorum esset orta: Aviti villici rem domini, et privatam possessionem defenderunt. cum esset expostulatio facta, causa illis demonstrata: sine judicio controversiaque discessum est. P. Aelii testamento propinquus exheredatus cum esset, heres hic alienior institutus est. P. Aelius Aviti merito fecit: neque hic in testamento faciendo interfuit: idque testamentum ab hujus inimico Oppianico est obsignatum. Florio legatum ex testamento, infitiatum esse. non est ita. sed cum H-S xxx scripta essent, pro H-S

ccc, neque ei satis cautum videretur ;
 voluit, cum aliquid acceptum referre li-
 beralitati suae. primo debere negavit :
 post sine controversia solvit. Caelii cu-
 jusdam Samnitis uxorem post bellum ab
 hoc esse repetitam. mulierem cum emis-
 set de sectoribus, quo tempore eam pri-
 mum liberam esse audivit, sine iudicio
 reddidit Caelio. Ennium esse quendam,
 cujus bona teneat Avitus. est hic Ennius
 egens quidam, calumniator, mercenari-
 us Oppianici, qui permultos annos quie-
 vit: deinde aliquando cum servo Aviti
 furti egit : nuper ab ipso Avito petere
 coepit. hic illo privato iudicio (mihi
 credite) nobis iisdem fortasse patronis,
 calumniam non effugiet. atque etiam,
 ut nobis renuntiatur, hominem multo-
 rum hospitum A. Binnium quendam,
 cauponem, de via Latina, subornatis: qui
 sibi a Cluentio, servisque ejus, in taber-
 na sua manus allatas esse dicat. quo de
 homine, nihil etiam nunc dicere nobis est
 necesse. si invitaverit, id quod solet, sic ho-
 minem accipiemus, ut moleste ferat, se de
 via decessisse. habetis, Iudices, quae in to-
 tam vitam de moribus A. Cluentii, quem

illi invidiosum reum volunt esse, annos
 octo meditati accusatores collegerunt.
 quàm levia, genere ipso! quàm falsa, re
 60 quam brevia, responsu! Cognoscite nunc
 id, quod ad vestrum jusjurandum pertinet,
 quod vestri judicii est, quod vobis one-
 ris imposuit ea lex, qua coacti huc con-
 venistis, de criminibus venenī: ut om-
 nes intelligant, quam paucis verbis haec
 causa perorari potuerit, et quam multa à
 me dicta sint; quae ad hujus voluntatem
 maxime, ad vestrum judicium minime
 pertinerent. objectum est, C. Vibium
 Capacem ab hoc A. Cluentio veneno es-
 se sublatum, opportune adest homo sum-
 ma fide, et omni virtute praeditus, L.
 Plaetorius, senator, qui illius Capacis
 hospes fuit, et familiaris. apud hunc ille
 Romae habitavit, apud hunc aegrotavit,
 hujus domi est mortuus. at heres est Clu-
 entius. intestatam dico esse mortuum,
 possessionemque ejus bonorum, praetoris
 edicto, huic illius sororis filio, adolescenti
 pudentissimo, et in primis honesto, equi-
 ti Romano datam, Numerio Cluentio,
 quem videtis. alterum veneficii crimen,
 Oppianico huic adolescenti, cum ejus in-

nuptiis, more Larinatum, multitudo hominum pranderet, venenum Aviti consilio paratum : id cum daretur in mulso, Balbutium quendam, ejus familiarem, interceptisse, bibisse, statimque esse mortuum. haec ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, haec pluribus verbis dicerem, quae nunc paucis percurrit oratio mea. quid unquam Avitus in se admisit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorrire videatur ? quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cum ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit : huic autem accusatores, matre viva, deesse non possent ? quod jam intelligetis. an ut de causa ejus periculi nihil decederet, ad causam novum crimen accederet ? quod autem tempus veneni dandi, illo die ? in illa frequentia ? per quem porro datum ? unde sumptum ? quae deinde interceptio poculi ? cur non de integro autem datum ? multa sunt, quae dici possunt : sed non committam, ut videar non dicendo voluisse dicere. res enim jam se ipsa defendat. nego, illum adolescentem, quem statim epoto poculo mortuum esse dixistis,

omnino illo die esse mortuum. magnum et impudens mendacium. perspicite caetera. dico, illum cum ad illud prandium crudior venisset, et, ut aetas illa fert, sibi tum non pepercisset; aliquot dies aegrotasse, et ita esse mortuum. quis huic rei testis est? idem, qui sui luctus, pater: pater, inquam, illius adolescentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis suspicio potuisset ex illo loco testem in A. Cluentium constituere: is hunc suo testimonio sublevat. quod recita. tu autem, nisi molestum est, paulisper exurge, et perfer hunc dolorem commemoratio-
nis necessariae: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, uti ne cui innocenti moeror tuus calamitatem et falsum crimen afferret. ‘TESTIMONIUM Balbutii patris.’

- 61 Unum etiam mihi reliquum ejusmodi crimen est, Judices, ex quo illud perspicere possitis, quod a me initio orationis meae dictum est: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat sollicitudinis ac negotii, id omne a matre esse conflatum. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei da-

tum sit in panē per M. Asellium quendam, familiarem illius, idque Aviti consilio factum esse, dicitis. in quo primum illud quaero, quae causa Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici volunt, vel quod metuunt, vel quod oderunt. quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in se facinus suscipere conatus est? quid erat, quod jam Oppianicum poena affectum pro maleficiis, ejectum e civitate, quisquam timeret? quid metuebat? ut oppugnaretur a perdito? an ne accusaretur a condemnato? an ne exulis testimonio laederetur? sin autem, quod oderat Avitus, idcirco illum vita frui noluit: ad eone erat stultus, ut illam quam tum ille vivebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exulis, deserti ab omnibus? quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, nemo audire, nemo alloqui, nemo respicere vellet? hujus igitur vitae Avitus invidebat? hunc si acerbe et penitus oderat; non eum quam diutissime vivere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod

illi unum in malis perfugium erat calamitatis? qui si quid animi ac virtutis habuisset, (ut multi saepe fortes viri in ejusmodi dolore) mortem sibi ipse conscisset: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plures illic offendisse inimicos, quam hic reliquisse: a socrus, ab uxorum, a fratris, a liberum poenis actum esse praecipitem in sceleratorum sedem, atque regionem. quae si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, praeter sensum doloris?

62 Age vero, venenum per quem datum? per M. Asellium. quid huic cum Avito? nihil: atque adeo, quod ille Oppianico familiarissime est usus, potius etiam simulas. eine igitur, quem sibi offensio-rem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimum et suum scelus, et illius periculum committebat? cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tamdiu si-

nis? cur non Aviti exemplo usus es, ut per illum, qui attulisset venenum, de hoc praejudicaretur? jam vero illud quam non probabile, quam inusitatum, Judices, quam novum, in pane datum venenum? faciliusne potuit, quam in poculo? latentius potuit, abditum aliqua in parte panis, quam si totum colliquefactum in potionem esset? celerius potuit comestum, quam epotum, in venas atque in omnes partes corporis permanere? facilius fallere in pane, si esset animadversum, quam in poculo, cum ita confusum esset, ut discerni nullo modo posset? at repentina morte periit. quod si esset ita factum, tamen ea res, propter multorum ejusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet: si esset suspiciosum, tamen ad alios potius, quam ad Avitum pertineret. verum in eo ipso homines impudentissime mentiuntur. id ut intelligatis, et mortem ejus, et quemadmodum, post mortem, in Avitum sit crimen a matre quaesitum, cognoscite. cum vagus et exul erraret, atque undique exclusus Oppianicus, in Falernum se ad C. Quintilium contulisset: ibi primum in morbum

incidit, ac satis vehementer diuque aegrotavit. cum esset una Saffia, et Statio Albio quodam, colono homine valente, qui simul esse solebat, familiarius uteretur, quam vir dissolutissimus, incolumi fortuna, pati posset, et jus illud matrimonii castum atque legitimum damnatione viri sublatum arbitraretur; Nicostratus quidam, fidelis Oppianici servulus, percuriosus et minime mendax, multa dicitur renuntiare domino solitus esse. interea Oppianicus cum jam convalesceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutius ferre posset, et huc ad urbem profectus esset, (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, et homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, et, posteaquam ad urbem cum febris venerit, paucis diebus esse mortuus. mortis ratio, Judices, ejusmodi est, ut aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur. ⁶³ Post mortem ejus Saffia statim moliri nefaria mulier coepit insidias filio: quaestionem habere de viri morte constituit. emit de A. Rupilio, quo erat u-

fus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quasi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. de hoc Stratone, et de assecla quodam servo suo, quaesituram esse dixit. praeterea servum illum Nicostratum, quem nimium loquacem fuisse, ac nimium domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quaestionem postulavit. hic cum esset illo tempore puer, et illa quaestio de patris sui morte constitui diceretur: etsi illum servum, et sibi benevolum esse, et patri fuisse arbitrabatur; nihil tamen est ausus recusare. advocantur amici, et hospites Oppianici, et ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati. tormentis omnibus vehementissimis quaeritur. cum essent animi servorum et spe et metu tentati, ut aliquid in quaestione dicerent: tamen (ut arbitrator) auctoritate advocatorum, et vi tormentorum adducti, in veritate manserunt, neque se quidquam scire dixerunt. quaestio illo die de amicorum sententia dimissa est. satis longo intervallo post iterum advocantur. habetur de integro quaestio: nulla vis tormentorum acerri-

morum praetermittitur : averfari advo-
 cati, et jam vix ferre poffe : furere cru-
 delis atque importuna mulier, ſibi ne-
 quaquam, ut ſperaffet, ea, quae cogitaſ-
 ſet, procedere. cum jam tortor, atque
 eſſent tormenta ipſa deſeſſa, neque ta-
 men illa finem facere vellet : quidam ex
 advocatis, homo et honoribus populi or-
 natus, et ſumma virtute praeditus, intel-
 ligere ſe dixit, non id agi, ut verum in-
 veniretur ; ſed ut aliquid falſi dicere co-
 gerentur. hoc poſtquam caeteri com-
 probarunt : ex omnium ſententia conſti-
 tutum eſt, ſatis videri eſſe quaefitum.
 redditur Oppianico Nicoſtratus : Lari-
 num ipſa proficiſcitur cum ſuis, moerens,
 quod jam certe incolumem filium fore
 putabat, ad quem non modo verum cri-
 men, ſed ne ficta quidem ſuſpicio perve-
 niret : et cui non modo aperta inimico-
 rum oppugnation, ſed ne occultae quidem
 matris inſidiae nocere potuiſſent. Lari-
 num poſtquam venit : quae a Stratone il-
 lo venenum antea viro ſuo datum, ſibi
 perſuaſum eſſe ſimulaſſet, inſtructam ei
 continuo et ornatam, Larini medici-
 nae exercendae cauſa, tabernam dedit.

Unum, alterum, tertium annum Saffia ⁶⁹ quiescebat: ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potius, quam id struere et moliri videretur. tum interim Hortensio, Metello consulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem, ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam, illam, quam ex genero susceperat; ut eum nuptiis alligatum simul, et testamenti spe devinctum, possit habere in potestate. hoc ipso fere tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, et caedem ejusmodi. cum esset in aedibus armarium, in qua sciret esse nummorum aliquantum, et auri: noctu duos conservos dormientes occidit, in piscinamque deiecit: ipse armarii fundum exsecuit, et H-S et auri quinque pondo abstulit, uno ex servis puero non grandi conscio. furto postridie cognito, omnis suspicio in eos servos, qui non comparebant, commovebatur. cum exsecutio illa fundi in armario animadverteretur, quaerebant homines, quonam modo fieri potuisset. quidam ex amicis Saffiae recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in re.

bus minutis aduncam ex omni parte den-
 tium, et tortuosam venire ferrulam, qua
 illud potuisse ita circumsecari videretur.
 ne multa; perquiritur a coactoribus. in-
 venit eam ferrula ad Stratonem perve-
 nisse. hoc initio suspicionis orto, et a-
 perte insimulato Stratone, puer ille con-
 scius pertimuit: rem omnem dominae in-
 dicavit: homines in piscina inventi sunt:
 Strato in vincula conjectus est: atque eti-
 am in taberna ejus nummi, nequaquam
 omnes, reperiuntur. constituitur quae-
 stio de furto. nam quid quisquam suspi-
 cari aliud potest? an hoc dicitis, armario
 expilato, pecunia ablata, non omni re-
 cuperata, occisis hominibus, institutam
 esse quaestionem de morte Oppianici?
 cui probatis? quid est, quod minus veri-
 simile proferre potuistis? deinde, ut o-
 mittam caetera, triennio post mortem
 Oppianici de ejus morte quaerebatur? at-
 que etiam incensa odio pristino, Nico-
 stratum eundem illum tum sine causa in
 quaestionem postulavit. Oppianicus pri-
 mo recusavit. posteaquam illa abductu-
 ram se filiam, mutaturam esse testamen-
 tum minaretur; mulieri crudelissimae ser-

vum fidelissimum, non in quaestionem tulit, sed plane ad supplicium dedit. Post triennium igitur agitata denique quaestio de viri morte habebatur: et de quibus servis habebatur? nova, credo, res objecta, novi quidam homines in suspicionem vocati sunt. de Stratone, de Nicostrato. quid? Romae quaesitum de istis hominibus non erat? itane tandem? mulier jam non morbo, sed scelere furiosa, cum quaestionem habuisset Romae, eum de T. Anni, L. Rutilii, P. Saturii, et caeterorum honestissimorum virorum sententia constitutum esset, satis quaesitum videri, eadem de re triennio post, iisdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro, ne colonum forte adfuisse dicatis, sed bono viro, in filii caput quaestionem habere conata est. an hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici possit, tametsi adhuc non esset dictum: cum haberetur de furto quaestio, Stratonem aliquid de veneno esse confessum? hoc uno modo, Iudices, saepe multorum improbitate depressa veritas emergit, et innocentiae defensio interclusa respirat: quod aut ii, qui ad fraudem callidi sunt, non

tantum audent, quantum excogitant:
 aut illi, quorum eminet audacia, atque
 projecta est, a consiliis malitiae deserun-
 tur. quod si aut confidens astutia, aut
 callida esset audacia, vix ullo obsisti mo-
 do posset. utrum furtum factum non
 est? at nihil clarius Larini fuit. an ad
 Stratonem suspicio non pertinuit? at is
 et ex ferrula insimulatus, et a puero con-
 scio est indicatus. an id actum non est
 in quaerendo? quae fuit alia igitur causa
 quaerendi? an, id quod dicendum vobis
 est, et quod tum Sallia dictitabat, cum de
 furto quaereretur, tum Strato iisdem in
 tormentis dixit de veneno? en hoc illud
 est, quod ante dixi: mulier abundat au-
 dacia: consilio et ratione deficitur. nam
 tabellae quaestionis plures proferuntur,
 quae recitatae, vobisque editae sunt, illae
 ipsae, quas tum obsignatas esse dixi: in
 quibus tabellis de furto littera nulla in-
 venit. non venit in mentem, primam
 orationem Stratonis conscribere de fur-
 to; post aliquid adjungere dictum de ve-
 neno, quod non percontatione quaesi-
 tum, sed dolore expressum videretur.
 quaestio de furto est, veneni jam suspicio-

ne, superiore quaestione, sublata; quod ipsum haec eadem mulier indicarat: quae ut Romae de amicorum sententia statuerat satis esse quaesitum, postea per triennium maxime ex omnibus servis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. cum igitur de furto quaereretur, et eo furto, quod ille sine controversia fecerat: tum ille de eo, quod querebatur, verbum nullum fecit? de veneno statim dixit? de furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quaestionis, verbum fecit ullum? Jam videtis, illam nefariam mulierem, Iudices, eadem manu, qua, si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictam quaestionem conscripsisse. atque istam ipsam quaestionem dicite, quis obsignavit? unum aliquem nominate. neminem reperietis, nisi forte ejusmodi hominem, quem ego proferri malim, quam neminem nominari. quid ais, T. Atti? tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius literis conscriptas in iudicium afferas: neque earum auctorem literarum, neque

obsignatorem, neque testem ullum nominabis? et, quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu deprompseris, hanc hi tales viri comprobabunt? esto, in tabellis nihil est auctoritatis: quid? ipsa quaestio, iudicibus: quid? amicis, hospitibusque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reservata est? quid istis hominibus factum est, Stratone, et Nicoltrato? quaero abs te, Oppianice, servo tuo Nicoltrato quid factum esse dicas. quem tu, cum hunc brevi tempore accusaturus esses, Romam deducere, dare potestatem indicandi, incolumem denique servare quaestioni, servare his iudicibus, servare huic tempori debuisti. nam Stratonem quidem, Iudices, in crucem actum esse exsecta scitote lingua: quod nemo est Larrinatum, qui nesciat. timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium, sed, quasi non omnes ejus sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema servuli voce morientis. quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monstrum in ullis locis?

quod tam infestum scelus et immane, aut unde natum esse dicamus? jam enim videtis profecto, Judices, non sine necessariis me, ac maximis causis, principio orationis meae de matre dixisse. nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsum ex matrimonio filiam: quae nondum ad hujusce vitae periculum, sed ad commune familiae dedecus pertinebant. nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cum obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiae luctum, atque in provignorum funus nupsit. praetereo, quod Aurium Melinum, cujus illa quondam focrus, paulo ante uxor fuisset, cum Oppianici esse opera proscriptum occisumque cognosceret, eam sibi domum sedemque conjugii delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia et spolia fortunarum videret. illud primum queror, de illo scelere, quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni: quod jam tum recens, suspicio-

sum caeteris, huic incredibile, nunc vero apertum jam omnibus, ac manifestum videtur. non est profecto de illo veneno celata mater : nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum : quod nisi esset, certe postea, deprehensa re, non illa ut ab improbo viro discessisset, sed ut a crudelissimo hoste fugisset, domumque illam, in perpetuum, scelere omni affluentem, reliquisset. non modo id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum praetermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omnes ac noctes tota mente mater de perniciie filii cogitaret. quae primum, ut istum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, donis muliebribus, collocatione filiae, spe hereditatis obstrinxit. Itaque apud caeteros, novis inter propinquos susceptis inimiciis, saepe fieri divortia, atque affinitatum discidia vidimus : haec mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem putavit, nisi qui in matrimonium sororem ejus ante duxisset. caeteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias saepe deponunt : illa sibi ad confirmandas inimicitias affinitatis conjunctionem pig-

nori fore putavit. neque in eo solum diligens fuit, ut accusatorem filio suo compararet: sed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. hinc enim illae sollicitationes servorum et minis et promissis: hinc illae infinitae crudelissimaeque de morte Oppianici quaestiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, sed amicorum auctoritas fecit. ab eodem scelere illae triennio post habitae Larini quaestiones: ejusdem amentiae falsae conscriptiones quaestionum; ex eodem furore etiam illa conscelerata exsectio linguae: totius denique hujus ab illa est et inventa, et adornata comparatio criminis. atque his rebus cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset, paulisper, conquirendorum et conducendorum testium causâ, Larini est commorata: postea autem, cum appropinquare hujus judicium ei nuntiatum est, confestim huc advolavit, ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testibus deesset; aut ne forte mater hoc sibi optatissimum spectaculum hujus sordium, atque luctus, et tanti squaloris amitteret. Jam vero ⁵⁸ quod iter Romam ejus mulieris fuisse ex-

istimatis? quod ego, propter vicinitatem Aquinatum et Venafranorum, ex multis audiui et comperi: quos concursus in his oppidis? quantos et virorum et mulierum gemitus esse factos? mulierem quandam Larino, atque illam usque a mari supero Romam proficisci, cum magno comitatu, et pecunia, quo facilius circumvenire iudicio capitis, atque opprimere filium posset. nemo erat illorum, penè dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacunque illa inter fecisset: nemo, quin terram ipsam violari, quae mater est omnium, vestigiis consceleratae matris putaret. itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inventus est, qui non contagionem aspectûs fugeret. nocti se potius ac solitudini, quàm ulli aut turbae, aut hospiti committebat. nunc vero quid agat, quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare nostrum putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, tenemus. quin etiam nocturna sacrificia, quae putat occultiora esse, sceleratasque ejus preces,

et nefaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos immortales de suo scelere testatur, neque intelligit, pietate, et religione, et justis precibus, deorum mentes, non contaminatâ superstitione, neque ad scelus perficiendum caesis hostiis posse placari. cujus ego furorem atque crudelitatem deos immortales a suis aris atque templis aspernatos esse confido. Vos,⁶⁹ Judices, quos huic A. Cluentio quosdam alios deos ad omne vitae tempus fortuna esse voluit, hujus importunitatem matris a filii capite depellite. multi saepe in judicando peccata liberum, parentum misericordiae concesserunt: vos, ne hujus honestissimè actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus; praesertim cum ex altera parte totum municipium videre possitis. omnes scitote, Judices, (incredibile dictu est, sed a me verissime dicitur) omnes Larinates, qui valuerunt, venisse Romam, ut hunc studio frequentiaque sua, quantum possent, in tanto ejus periculo sublevarent. pueris illud, hoc tempore, et mulieribus, oppidum scitote esse traditum, idque in praesentia, in communi Italiae pace, domesticis copiis

esse tutum. quos tamen ipsos aequae, et eos, quos praesentes videtis, hujus expectatio judicii dies noctesque sollicitat. non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, sed de totius municipii statu, dignitate, commodisque omnibus sententias esse laturos. summa est enim, Judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in singulos municipes benignitas, in omnes homines justitia, et fides. praeterea nobilitatem illam inter suos, locumque a majoribus traditum sic tuetur, ut majorum gravitatem, constantiam, gratiam, liberalitatem assequatur. itaque iis eum verbis publice laudant, ut non solum testimonium suum, judiciumque significant, verum etiam curam animi, ac dolorem. quae dum laudatio recitatur, vos quaeso, qui eam detulistis, assurgite. 'LAUDATIO CLUENTII, ex decurionum Larinatum decreto.' ex lacrymis horum, Judices, existimare potestis, omnes haec decuriones decrevisse lacrymantes. age vero, vicinorum quantum studium, quàm incredibilis benevolentia, quanta cura est? non illi in libellis laudationum decreta miserunt, sed homines

honestissimos, quos nossemus omnes, huc frequentes adesse, et hunc praesentes laudare voluerunt. adsunt Ferentani, homines nobilissimi, Marrucini item pari dignitate: Theano, Appulo, atque Luceria equites Romanos, honestissimos homines, laudatores videtis: Boviano, totoque ex Samnio cum laudationes honestissimae missae sunt, tum homines amplissimi, nobilissimique venerunt. jam qui in agro Larinati praedia, qui negotia, qui res pecuarias habent, honesti homines, et summo splendore praediti, difficile dictu est, quam sint solliciti, quam laborent. non multi mihi ab uno sic diligere videntur, ut hic ab his universis. Quam non abesse ab hujus judicio L. Volusienum, summo splendore hominem ac virtute praeditum, vellem? quam vellem praesentem posse P. Helvidium Rufum, equitem Romanum, omnium ornatissimum, nominare: qui, cum, hujus causa, dies noctesque vigilaret, et cum me hanc causam doceret; in morbum gravem periculosumque incidit: in quo tamen non minus de capite ejus, quam de sua vita laborat. Cn. Tudicii senatoris, viri op-

timi et honestissimi, par studium et testi-
 monio, et laudatione cognoscetis. eadem
 spe, sed majore verecundia, de te, P.
 Volumni, quoniam judex es in A. Clu-
 entium, dicimus. et, ne longum sit, om-
 nium vicinorum summam esse in hunc
 benevolentiam, confirmamus. horum
 omnium studium, curam, diligentiam,
 meumque una laborem, qui totam hanc
 causam, vetere instituto, solus peroravi,
 vestramque simul, Judices, aequitatem et
 mansuetudinem una mater oppugnat. at
 quae mater? quam caecam crudelitate,
 et scelere ferri videtis: cujus cupidita-
 tem nulla unquam turpitudine retardavit:
 quae vitiis animi in deterrimas partes
 jura hominum convertit omnia: cujus
 ea stultitia est, ut eam nemo hominem;
 ea vis, ut nemo foeminam; ea crude-
 litas, ut nemo matrem appellare pos-
 sit. atque etiam nomina necessitudinum,
 non solum naturae nomen, et jura mu-
 tavit: uxor generi, noverca filii, filiae pel-
 lex: eò jam denique adducta est, ut sibi,
 praeter formam, nihil ad similitudinem
 hominis reservarit. quare, Judices, si
 scelus odistis, prohibete aditum matris a

filii sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberum: patimini, matrem, ne orbata filio laetetur, victam potius vestra aequitate discedere. sin autem, id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis: levate hunc aliquando supplicem vestrum, Judices, tot annos in falsa invidia periculisque versatum; qui nunc primum post illam flammam, aliorum facto et cupiditate excitatam, spe vestrae aequitatis erigere animum, et paulum respirare a metu coepit; cui posita sunt in vobis omnia; quem servatum esse plurimi cupiunt, servare soli vos potestis. orat vos Avitus, Judices, et flens obsecrat, ne se invidiae, quae in judiciis valere non debet; ne matri, cujus vota et preces a vestris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico, homini nefario, condemnato jam et mortuo, condonetis. Quod si qua calamitas hunc in hoc⁷¹ judicio affligerit innocentem: nae iste miser, Judices, si, id quod difficile factu est, in vita remanebit, saepe, et multum queretur, deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum. quod si tum in-

dicatum non esset : non huic aerumnosissimo venenum illud fuisset, sed multorum medicamentum laborum : postremo etiam fortassis mater exequias illius funeris profecuta, mortem se filii lugere simulasset. nunc vero quid erit profectum, nisi ut hujus ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reservata; mors sepulcro patris privata esse videatur? satis diu fuit in miseriis, Judices : satis multos annos ex invidia laboravit. nemo huic tam iniquus, praeter parentem, fuit; cujus animum non jam expletum esse putemus. vos, qui aequi estis omnibus, qui, ut quisque crudelissime oppugnatur, eum lenissime sublevatis, conservate A. Cluentium : restituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hospitibus, quorum studia videtis, reddite: vobis in perpetuum, liberisque vestris obstringite. vestrum est hoc, Judices, vestrae dignitatis, vestrae clementiae: recte hoc repetitur a vobis, ut virum optimum atque innocentissimum, plurimisque mortalibus carum atque jucundissimum, his aliquando calamitatibus liberetis : ut omnes intelligant, in concionibus esse invidiae locum, in judiciis veritati.

